

THEODOSIANI

LIBRI XVI

CVM CONSTITVTIONIBVS SIRMUNDIANIS

EDIDIT

ADSVMPTO APPARATV P. KRVEGERI

TH. MOMMSEN

VOLVMINIS I PARS PRIOR

PROLEGOMENA

IN BIBLIOTHECA MUSEI HISTORICO-NATURALIS BEROLINENSIS

BEROLINI

APVD WEIDMANNOS

MDCCCXCV

CONSPECTVS PARTIS PRIORIS

	pag.
Conspectus subsidiorum ad Theodosianum adhibitorum	VI
Conspectus subsidiorum ad Sirmondianas adhibitorum	VIII
PROLEGOMENA IN THEODOSIANVM	
Cap. I. Theodosiani origo et usus	IX
Rubricæ Edicti Gregoriani Theodosiani Iustiniani	XIII
Breviarii Alariciani præscriptio auctoritas subscriptio	XXXI
Cap. II. Theodosiani integri codices	XXXVIII
Cap. III. Ex Theodosiano integro excerpta præter Alaricana .	LIX
Cap. IIII. Breviarii integri codices	LXV
Cap. V. Additamenta Breviarii sumpta ex Theodosiano integro	LXXXII
Cap. VI. Breviarii exempla breviate et incerta	XCIII
I. Libri decurtati	XCV
II. Epitomæ	C
III. Varia et minora	CII
IV. Excerpta ex Breviario	CIII
V. Libri latentes vel deperditi	CIV
Cap. VII. Theodosiani editiones et apparatus	CVII
Cap. VIII. Crisis librorum	CXIX
Cap. VIII. Orthographia librorum et compendia	CXLII
Cap. X. Constitutionum auctores et acceptores et dies locique	CLIII
I. Imperatores	CLX
II. Constitutionum acceptores	CLXII
III. Tempora et loci	CCIX
DE VSV BREVIARII ALARICIANI FORENSI ET SCHOLASTICO PER HISPANIAM GALLIAM ITALIAM REGIONESQVE VICINAS adiecto indice locorum ex Breviario adhibitorum scripsit <i>Alfredus de Wretschko</i>	CCCVII
PROLEGOMENA IN CONSTITVTIONES SIRMUNDIANAS	CCCLXXVIII

Opus Theodosiani edendi a THEODORO MOMMSEN
consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borus-
sicae anno 1898 susceptum atque continuo labore matura-
tum paene absolutum erat, cum vir summus kalendis
Novembribus anni 1903 e vita excessit. Prolegomena inde
a pagina CLXXXV amici, quibus hoc munus Mommseni
voluntate delatum erat, typis mandanda curaverunt.

DE VSV BREVIARII ALARICIANI FORENSI
ET SCHOLASTICO
PER HISPANIAM, GALLIAM, ITALIAM REGIONESQVE
VICINAS

adiecto indice locorum ex Breviario adhibitorum scripsit

Alfredus de Wretschko.

Prooemium. — I. Regnum Visigothorum praesertim Hispania. II. Gallia, Germania regionesque vicinae. III. Italia. — Index locorum ex Breviario adhibitorum. Conspectus fontium aevi, quos perscrutatus sum. Siglorum, quae adhibui, nec non librorum, quibus usus sum, indiculus.

De Breviarii Alariciani usu per medium aevum et forensi et scholastico testimonia in hac novae Theodosiani editionis appendice compositurus pauca tantum praefari volo. Inter homines doctos, qui de usu Breviarii disseruerunt, Godofredus nominandus est, qui in capite septimo prolegomenorum ad Theodosianum de usu legis Romanae Visigothorum locutus quaedam tantum, quae ad regiones Francogallicas spectant, attulit cetera omnia omittens, quamquam rubrica illius capitis multo plura indicat. Saeculo deinde decimo nono Savignius iuris Romani historiam aevi enarrans in appendice secunda, quam alteri volumini operis sui (editionis II 477 sq.) addidit, duas tabellas exhibuit et in iis testimonia, ex quibus iuris Romani librorum per medium aevum usus forensis imprimis vero scholasticus cognosci potest, diligentissime collegit. Quarum prima testimonia secundum operis eius capita disponit, altera secundum ordinem, quem iuris Romani fontes sequuntur. Quae tabellae diligentissime compilatae, quamvis tum magni aestimarentur, hodie eruditibus satisfacere non possunt. Nam viri docti ex eo tempore non solum intentius iuris Romani et Germanici fontibus studuerunt variosque tum ignotos detexerunt, sed etiam eorum, qui iam innotuerant, usum melioribus editionibus faciliorem reddiderunt. Praeterea usus tabellarum a Savignio compositarum passim eo impeditur, quod locos, quos Breviarii redactores ex Theodosiano assumpserunt, plerumque secundum codicis genuini editiones allegat. *Prooemium.*

Quae Savignius praebuit, quantum ad Breviarium attinent, Haenelius in appendice editionis legis Romanae Visigothorum correxit et auxit. Dedit enim indicem variorum Breviarii locorum, qui in posterioris aetatis libros transiisse videntur. In quo indice aequae ac Savignius silentio praeteriit, utrum scriptores Breviario posteriores ex ipso Breviario an ex alio fonte hausissent, in cuius textus fragmenta Breviarii pervenissent. Sed ne Haenelii quidem tabella una cum apparatu, quem auctor singulis Breviarii fragmentis apposuit, omnia testimonia, quae hodie praesto sunt, adfert.

Cum fragmenta Breviarii per medium aevum late diffusa sint et valde certetur, usuine fuerint huic vel illi iuris compendio, Breviarii aliorumque iuris Romani aevi fontium minime peritus haesitabam, an clarissimo magistro invitanti obsequeretur et in munere iuris Germanici Austriacique historiae in universitate Oenipontana docendae multum occupatus brevi unius anni spatio hanc totam materiam mediocriter perspicere possem.

Conscius mihi sum, quantis vitiis haec compilatio laboret, quamquam operam maximam dedi, ut ex variis saecularis et ecclesiastici iuris libris et ex litterarum operibus ea colligerem, quae ad Breviarii usum spectant. Spero tamen me Savignii Haeneliique tabellas novis fontibus, quos illi nondum cognoverant, adhibitis auxisse, e singulis vero fontibus praesertim ex maioribus temporis angustiis pressus non omnes locos adferre potui. Sed hoc haud magnum operis vitium esse puto, nam etsi magni momenti est scire, ubi Breviarium per saecula aevi adhibitum sit, tamen non tanti pretii mihi esse videtur accurate intellegere, quot locos singuli compilatores velut Benedictus Levita vel Pseudoisidorus vel Ivo assumpserint.

Minus perfectus est index testimoniorum, quae de usu forensi Breviarii nostri ex variis chartarum formularumque collectionibus praebui. Attuli tantum ea, quorum viri docti, qui ea de re disseruerunt, mentionem fecerant. Sane Conratus altero operis sui volumine has allegationes vario modo augebit. Speciali quoque studio reliqui quaerere, quamdiu clausulae formulaeque, quae ad Breviarium spectant, variis placitis chartisque praesertim terrae Francogallicae insererentur. Ille vero, qui eas collegerit, usum ipsius Breviarii forensem non recte illustrabit, nisi animadverterit, quamdiu hae clausulae et formulae codice ipso iam neglecto valuerint.

Dein operam dedi, ut non solum Breviarii ipsius usus per medium aevum exploraretur sed etiam epitomarum — in illis etiam legis Romanae Curiensis, quae a compluribus auctoribus epitome S. Galli nominatur — et libri decimi sexti Theodosiani genuini. Quibus nonnulla ex constitutionibus Sirmondianis et ex Novellis extra Breviarium vagantibus addidi.

In tabellis duo signa [= et cfr.] posui, quorum priore iis tantum locis utebar, ubi neglecta parva verborum mutatione vel inversione Breviarii fragmenta integra in posteriores fontes transierunt. Alterum vero adhibebam, ut ostenderetur fragmenta Breviarii transformata esse vel utrumque textum sensu tantum congruere. Ubi de Breviarii fragmentorum usu dubitabam, signum [?] posui.

Constat fragmenta Breviarii a compilatoribus Pseudoisidorianae et capitulorum Angilramni multum immutata et ita textui a falsario conscripto inserta esse. Hac forma multi Breviarii loci in collectiones posteriores transcribebantur. Exempli gratia etiam hos falsarum collectionum locos interdum investigavi, sed ut ab aliis distinguerentur, eosdem asterisco [*] signavi.

Deinde operam intendi, ut accurate explorarem, utrum auctores variarum compilationum ipso Breviario usi essent an fragmenta ex alio quodam fonte Breviario posteriore hausissent.

Manuscripta variarum compilationum adhuc ineditarum ipse non excerpsi sed fragmenta tantum adnotavi, quae scriptores ex illis codicibus sumpserant. Qua in re mihi maximo fructui fuerunt et volumen primum iuris Romani historiae, quod Conratus magna cum diligentia scripsit, et quae Patetta de usu Breviarii per Italiam exposuit. Gratias ago viris doctis P. Fournier Gratianopolitano et M. Conrato Amstelodamensi, quorum hic mihi nonnulla collectanea primi tituli historiae suae, quam supra nominavi, inspicienda dedit, ille mecum complures collectiones canonicas, quas ipse perscrutatus est, communicavit. Varia ex Novellis socius huius operis P. M. Meyer liberaliter mihi obtulit. E. Seckel testimonia, quae ex Benedicto Levita attuli, benigne inspexit. Plurimum vero debeo clarissimo Theodosiani editori, qui me consilio atque peritia sua liberalissime adiuvit, quem brevi, antequam hic liber prodiret, Kalendis Novembribus immatura morte ereptum esse omnes valde dolemus.

Dabam Oeniponte pridie Idus Decembres MCMIII.

I. Breviarii usus in regno Visigothorum praesertim in Hispania.

Codex Alarici sive ut plerumque appellatur Lex Romana Visigothorum anno 506 a rege Alarico cum commonitorio dato a. 506 Febr. 2 (vel 3) promulgata pro lege fuit civibus Romanis, qui sub regibus Visigothorum fuerunt, tam in Hispania quam in illis Galliae partibus, quae tunc huius regni erant. At fines iam paullo post a. 506 mutati

sunt bello cum rege Francorum Chlodovecho infelicitè gesto. Regiones, quae inter Ligerim et Garumnam Cebennamque montem fuerunt, regibus Francorum cesserunt aliasque, quae citra Pyrenaeos sitae erant, Theodericus rex Ostrogothorum subegit, cuius post mortem solae partes, quae trans Rhodanum sitae erant, ad priorem dominum redierunt.¹⁾

Quo in regno Visigothico lex Romana fere centum et quinquaginta annos valebat. Alaricus in commonitorio cum alia tum hoc edixit, ut Romani hac tantum lege uterentur nullamque legem iurisve formulam in foris suis sinerent allegari in corpus illud non relatum. Cui obsecutus Theudis, quod exempli causa dico, constitutionem de impensis emittens, quae etiam Romanos regni sui teneret, Breviario (Br. Th. IV, 16) inseruit.²⁾ Sed Alarici praeceptum propter compilationis vitia exilitatemque non omnino observari potuit, itaque nonnulla iuris Romani fragmenta praeter Breviarium in usu manserunt³⁾ et mox in codicibus legi Romanae Visigothorum adscribi coepta sunt.

Cum mihi proposuerim usum Breviarii forensem et apud scriptores regni Visigothorum exponere, primo loco dicam formulas Wisigothicas varios Breviarii locos assumptas. Quae collectio auctore Zeumero intra annos 615 et 620 compilata est. Sed hae formulae nobis hodie relictas aliis antiquioribus formulis ibidem usitatis nituntur, quae cursu temporum iuris usu procedente paulatim ita mutatae sunt, ut aliae ad novum iuris Romani usum, aliae ad antiquum Visigothorum ius accommodatae sint, aliae denique ius Germanicum et Romanum mixtum et in unum fere coalitum praebeant.⁴⁾

*Formulas
Visigothicae.*

Form. 13 cfr. Br. Paul. II, 18, 10 int.

- „ 14 *sponsalitia largitate donare* cfr. Br. Th. III, 5, 2 int.
- „ 24 rubrica cf. Br. Nov. Val. IV, 1 int.
- „ 32 *sanctione legum* cfr. Br. Paul. II, 19, 1.
- „ 32 *meliorandi — potestatem* cfr. Ep. Guelf. Paul. II, 19, 1.
- „ 35 in fine cfr. Br. Th. IV, 16, 1 int. in fine.
- „ 37 *fruges aridas* cfr. Br. Th. II, 33, 1 et int.

Etiam ecclesiam in partibus Hispaniae Breviario nostro usam esse quaedam conciliorum decreta usque ad sextum concilium Toletanum (a. 638) demonstrant. Qua de re iam Savignius et Haenelius et nuperrime Conratus⁵⁾ disseruerunt. Sed utrum in conciliando capite 13 Toletani noni (a. 655) patres legem Visigothorum III, 2 an legem Romanam secuti sint, aliter ac Haenelius Conratus⁶⁾ in medio relinquit.

*Concilia
Hispaniae.*

Concilium Hispalense⁷⁾ II (a. 619) Mansi X, 555 sq.

- c. 1 *his quos barbarica feritas* etc. cfr. Br. Th. V, 5, 2 in pr.
- c. 2 *et tamen longi temporis* etc. cfr. Br. Th. IV, 12 et Br. Nov. Val. VIII, 1.
- c. 3 *de colonis* etc. cfr. Br. Th. V, 10, 1 (?).
- c. 8 *ingrati actio* etc. cfr. Br. Th. IV, 10, 2 vel Br. Nov. Val. VI, 1⁸⁾ (?).

Concilium Toletanum⁹⁾ IV (a. 633) Mansi X, 611 sq.

- c. 34 *quicumque episcopus* etc. cfr. Br. Th. IV, 12 et Br. Nov. Val. VIII, 1.
- c. 35 *sicut dioecesis alienam* etc. cfr. Br. Th. IV, 12 et Br. Nov. Val. VIII, 1.

¹⁾ cfr. Binding, Geschichte des burgundisch-romanischen Königreiches 212 sq.; Dahn, Die Könige der Germanen V, 111 sq. VI, 247 sq.; Zeumer NA. XXIII, 472 sq.; Kiener, Verfassungsgeschichte der Provence 5 sq.

²⁾ Zeumer NA. XXIII, 77 sq. 475 et M. G. Legum sectio prima [LV.] I, 467 sq.

³⁾ Haenel LRV. Proleg. XX; Conrat I, 83 sq.; Halban I, 186 sq.

⁴⁾ Zeumer Form. 574.

⁵⁾ Sav.² II, 277. 484; Haenel LRV. 465; Conrat I, 13 sq.

⁶⁾ Conrat I, 13¹.

⁷⁾ Sav.² II, 277 sq.; Dahn l. c. VI, 442; Conrat I, 14¹. 32.

⁸⁾ Conrat I, 13¹.

⁹⁾ Conrat I, 13¹; Zeumer NA. XXVII, 423.

- c. 42 *cum clericis* etc. cfr. Br. Th. XVI, 1, 6.¹⁾
c. 46 *si quis clericus* etc. cfr. Br. Paul. V, 21, 1 [Conrat I, 13¹⁾] vel Br. Nov. Val. V, 1.²⁾
c. 68 *huiusmodi autem liberto* etc. cfr. Br. Th. IV, 10, 2 et int. (?).
c. 71 *liberti ecclesiae* etc. cfr. Br. Th. IV, 10, 2 vel Br. Nov. Val. VI, 1.

Concilium Toletanum VI (a. 638) Dahn VI³⁾, 615 sq.
[Iudicium inter Martianum et Aventium episcopos.⁴⁾]

- c. 3 i. f. *neque contra leges* etc. = Br. Paul. I, 1, 2.

Concilium Toletanum⁵⁾ IX (a. 655) Mansi XI, 23 sq.

- c. 13 *legum reverenda sanctio* etc. cfr. Br. Nov. Marc. IV, 1 (?).

*Leges
Visigothorum.*

Reges Visigothorum etiam in suis legibus⁶⁾ conficiendis Breviario usos esse constat, ut tabula subiecta docebit. Complura capitula legum Visigothicarum Chindasvindo anteriorum ex Alariciano corpore pendent. Imprimis redactores tempore Leovigildi titulum decimum libri quarti ex Pauli sententiis omissa tantum interpretatione ad caput octavum ex Breviario ad verbum 'codici reviso' inseruerunt. Alia capita sensu tantum cum interpretatione legis Romanae cohaerent, in aliis nonnulla verba vel sententias ex hoc fonte haustas invenies. Sed animadvertas, quasdam harum legum Visigothis datarum iam ad codicem Euricianum pertinere. Quae cum Breviario antiquiores sint, id quod ex iure Romano habent, ex operibus Breviario nostro vetustioribus regno Visigothico haud ignotis, maxime ex Theodosiano genuino, ex Novellis⁷⁾, ex sententiis Pauli aut ex illa interpretatione Visigothica hauserunt, quam maiore ex parte Breviario antiquiorem esse viri docti evicerunt. Denique etiam redactores tempore Chindasvindi et Reccesvindi lege nostra usos esse locis multis apparet, sed in conficiendo textu ab auctoritate plus minusve discedunt.

- II, 1, 3 [ed. nova Zeumeri] rubrica Recc. = Br. Th. I, 1, 2 int. in pr.
II, 1, 12 Chind. cfr. Br. Th. II, 8, 2 int.
II, 1, 14 Recc. in pr. cfr. Br. Nov. Theod. II, 1, 2 [Zeumer NA. XXIII, 484 et XXIV, 72].
II, 1, 24 Chind. in pr. cfr. Br. Nov. Val. XII, 1, 16 et int.
" Nov. Marc. I, 1 int.
(Th. gen. XI, 30, 58) [Zeumer NA. XXIV, 86 sq. et 122].
II, 3, 1 Recc. cfr. Br. Nov. Val. XII, 1, pr. et 1 et int. in pr. [Dahn VI²⁾ 372, Zeumer l. c. 94] ex collectaneis P. Meyeri.
II, 3, 2 Ant. cfr. Br. Th. II, 12, 3 et int. [Zeumer l. c. 95].
II, 3, 6 Ant. in pr. cfr. Br. Th. II, 12, 5 et int.
" IX, 1, 2 int.
" Paul. I, 2, 2 et int. [Zeumer l. c. 96 sq.].
II, 3, 8 Ant. cfr. Br. Th. II, 12, 1, 7 [Zeumer l. c. 97].
II, 4, 3 Chind. cfr. Br. Th. XI, 14, 2 et int. (?) [Zeumer l. c. 101].
II, 4, 4 Chind. cfr. Br. Paul. V, 18, 3 sq. [Zeumer l. c. 101].
II, 5, 5 Chind. cfr. Br. Th. II, 9, 1 et int. [Zeumer l. c. 110 sq.]
II, 5, 13 Chind. } cfr. Br. Nov. Val. IV, 2 [Zeumer l. c. 33 sq. et 117].
II, 5, 16 Recc. }
III, 1, 1 Ant. cfr. Br. Th. III, 14, 1 et int. (?) [Zeumer l. c. 573 sq.].
III, 1, 2 Ant. in fine cfr. Br. Th. III, 5, 7 et int. [Zeumer l. c. 576].

¹⁾ Loening II, 325¹⁾; cfr. L. Baiuw. I, 1, 12.

²⁾ Ex collectaneis Conrati.

³⁾ Zeumer NA. XXIV, 121. — c. 10 eiusdem concilii cum Br. Th. IV, 10, 2 vel Br. Nov. Val. VI, 1 conferendum est, ut ex collectaneis Conrati apparet.

⁴⁾ Conrat I, 13¹⁾.

⁵⁾ Zeumer LV. passim. Idem NA. XXIII, XXIV et XXVI.

⁶⁾ cfr. fragm. Eur. 321 [Nov. Val. 35 (34), 10 int.] et fragm. Eur. 322 [Nov. Sev. 1, 1 et int.], quae debeo P. Meyero [Theod. II, 152. 201].

- III, 1, 5 Chind. [legibus Romanis] cfr. Br. Nov. Val. XII, 1, 9; Nov. Major. 6, 9 [Theod. II, 165 sq.].
- III, 1, 9 Erv. cfr. Nov. Major. 6, 9 [Theod. II, 1. c.].
- III, 2, 1 Ant. cfr. Br. Th. III, 8, 1 [Zeumer l. c. 588].
- III, 2, 2 Ant. cfr. Br. Th. IX, 6, 1 int.; IX, 6, 2. 3.
Nov. Anthem. 1, 2. 3 [Theod. II, 205; Zeumer l. c. 589 sq.].
- III, 3, 3 Recc. cfr. Br. Th. III, 5, 11 et 6, 1 [Zeumer l. c. 603].
- III, 3, 4 Ant. cfr. Th. gen. IX, 24, 1 [Zeumer l. c. 602].
- III, 3, 11 Chind. cfr. Br. Paul. V, 4, 5.
Br. Th. III, 11, 1 [Zeumer l. c. 604].
- III, 5, 2 Reccared cfr. Br. Th. III, 12, 3 int. et 4 int. [Zeumer l. c. 614 sq.].
- IV, 1, 1—7 Ant. = Br. Paul. IV, 10, 1—7 cum int.; IV, 10, 8 [Zeumer NA. XXIII, 432 et XXVI, 98].
- IV, 3, 3 Ant. cfr. Br. Th. III, 17, 4 cum int. [Zeumer NA. XXVI, 135].
- IV, 4, 1 et 2 Ant. cfr. Br. Th. V, 7 et 8 cum intt. [Zeumer l. c. 137].
- V, 2, 6 Chind. cfr. Br. Th. III, 1, 4 int.
- V, 4, 14 Ant. in fine cfr. Br. Paul. V, 18, 8.
- V, 4, 21. Recc. in fine cfr. Br. Th. V, 5, 2 int.
- V, 5, 9 Ant. cfr. Br. Th. II, 33, 1 int.
- V, 6, 3 Ant. cfr. Br. Paul. II, 5, 1 int. et Br. Th. X, 9, 1. 1.)
- V, 7, 2 Ant. in pr. cfr. Br. Th. IV, 9, 1 int. (?).
Paul. IV, 11, 1 int.
- V, 7, 7 Ant. cfr. Br. Paul. V, 1, 4.
- V, 7, 9 et 10 Ant. cfr. Br. Th. IV, 10, 1. 2 et int.
- V, 7, 11 Ant. cfr. Br. Th. IV, 10, 2 et int.
Nov. Val. VI, 1, 9 et int.
- V, 7, 13 Ant. cfr. Br. Nov. Val. VI, 1, 7 (?).
- V, 7, 14 Recc. cfr. Br. Nov. Val. VI, 1, 7 (?).
- V, 7, 17 Recc. cfr. Br. Paul. II, 20, 6 et int. (?).
- VI, 1, 8 Ant. cfr. Br. Th. IX, 30, 4 et int. [ex collectaneis Conrati].
- VI, 2, 1 Chind. cfr. Br. Th. IX, 13, 2 int. et Br. Paul. V, 23, 3.
- VI, 2, 4 Chind. cfr. Br. Th. IX, 13, 1 int. 3 int.
- VI, 4, 2 Ant. cfr. Br. Th. IX, 11, 2 int. (?).
- VI, 5, 8 Recc. cfr. Br. Th. IX, 9, 1 int.
Gai. I, 3, 1.
- VI, 5, 14 Chind. cfr. Br. Paul. III, 7, 1 (?).
- VII, 2, 10 Ant. cfr. Br. Paul. V, 29, 1.
- VII, 3, 3 Ant. cfr. Br. Th. IX, 14, 1 int.
- VII, 4, 3 Ant. cfr. Br. Th. IX, 2, 2 int.
- VII, 5, 1 Ant. cfr. Br. Paul. V, 27, 1 (?).
- VII, 5, 2 Ant. in pr. cfr. Br. Paul. V, 27, 1 (?).
- VII, 5, 4 Ant. cfr. Br. Paul. V, 27, 6 (?).
- VII, 5, 6 Ant. cfr. Br. Paul. V, 27, 10 (?).
- VII, 6, 2 Recc. cfr. Br. Th. IX, 18, 1 int.
Paul. V, 27, 1.
- VIII, 1, 2 Ant. cfr. Br. Th. IV, 20, 3 int.
II, 26, 1 int.
- VIII, 1, 3 Ant. cfr. Br. Paul. V, 3, 1 (?).
- IX, 3, 2 Ant. cfr. Br. Th. IX, 34, 3 et int.; Br. Nov. Major. II, 1 add. [ex collectaneis Meyeri].
- XII, 2, 12 Recc. cfr. Br. Th. III, 1, 5.
XVI, 4, 1. 2.
Paul. V, 24, 3. 4.

1) cfr. Meibom, Das deutsche Pfandrecht p. 258 sq.

*Isidori
Etymologiae.*

Ex litterarum operibus Hispaniae Conratus [I, 97 et 151] etiam illud ex Isidori Etymologiis ad Breviarium spectare opinatur. Nemo dubitabit, quin Isidoro, qui natione Romanus usque ad annum 636 sedem episcopalem Hispalensem obtinuit, Breviarium notum fuerit. Sed ut nuperrime etiam Zeumer [NA. XXIII, 480 sq.] disseruit, Isidorus in quinto Etymologiarum libro ius merum Romanorum expositurus historiam legislationis Romanae cum Theodosiano finivit ob eamque rem ut omnes Novellas ita etiam Breviarium Alarici omisit. Nonnullas quidem formas habet iuris Romani apud Visigothos vulgaris, exempli gratia 'ius liberorum' [V, 24, 13]; sed haec verba 'conjugum sine liberis invicem hereditatis alterna conscriptio', quamquam interpretationi Breviarii [Nov. Val. IV, 1] similia sunt, Isidorus vel auctor eius non ex lege Romana Visigothorum, sed potius ex iure illo consuetudinario sumpsisse videtur, quod, ut huiusmodi 'mutua testamenta' etiam formulae Visigothicae et Andecavenses praebent, ex fontibus Romanis Germanicisque haustum discrimina legum scriptarum utriusque nationis exaequans iuris uniformitatem postea a regibus ordinatam antecessit et praeparavit.

Reccesvindus a. 654 novo codice edito non solum Gothos sed etiam Romanos regni sui hac tantum lege vivere iussit itaque codici Alariciano legis vim undique sustulit.¹⁾ Constat etiam ecclesiam huic praecepto obtemperavisse, quo factum est, ut lex Romana Visigothorum mox in Hispania in oblivionem veniret.

*Iuliani epi-
scopi Toletani
liber
responsionum.*

Legitur quidem in vita Iuliani episcopi Toletani [† 690], quam unus ex eius successoribus nomine Felix confecisse dicitur, episcopum etiam 'librum responsionum' scripsisse 'in defensionem canonum et legum, quibus prohibentur Christiana mancipia dominis infidelibus deservire'. Conratus [I, 264²⁾] coniecturae favere videtur illas leges, quas Iulianus defendisset, inter Romanas esse quaerendas [Th. gen. XVI, 9 vel Br. Th. XVI, 4]. Quamvis mihi constet Iulianum ex prioribus aetatis suae annis Breviarii notitiam servavisse, tamen in illo libro responsionum eum potius legibus, quas reges Visigothici ex temporibus Reccardi contra Iudaeos ediderunt, usum esse credo, quarum complures Iudaeos prohibent Christiana mancipia habere [LV. XII, 2, 12. 13. 14; XII, 3, 12 sq.].

*Codex
Rivipullensis
et
Legionensis.*

Neque a temporibus constitutionis illius Reccesvindianae in codicibus Hispaniae adhuc quidquam reperiri potuit, quod ad Breviarii notitiam referri posset excepto illo codice, qui in bibliotheca monasterii Rivipullensis saeculo undecimo fuisse videtur. Nam ut Ewaldus [NA. VI, 389] nos docuit, catalogus librorum eiusdem coenobii saeculo undecimo conscriptus hodie vero iam deperditus inter ceteros libros ad varias scientias spectantes non solum illius codicis eiusdem saeculi, qui hodie in archivio coronae regiae Aragoniae Barchinonensi seponitur, mentionem facit, quo praeter nonnulla capitularia Caroli Magni etiam Ansegisi collectionem continente Baluzius et Pertzus et Boretius in editionibus capitularium regum Francorum usi sunt, sed etiam codicem quendam 'legis Romanae' commemorat, quo nomine tunc in partibus Hispaniae vix alium librum quam Breviarium Alarici intellegere possumus. Alter codex [Legionensis, hac editione H] ante Reccesvindum scriptus paulo post huius regis constitutionem, quam supra commemoravimus, rescriptus est et ita ad nos pervenit [Mommser in his Prolegomenis supra p. LXX].

*Usatici
Barchinoniae.*

Ita iuris Romani librorum notitia in Hispania evanuit, donec saeculo decimo tertio medio libri iuris Iustiniani ibidem pernotuerunt [Conrat I, 33]. Non omittendum vero est Usaticorum Barchinoniae³⁾ duo capita ad Breviarium Alarici spectare. Sunt ex illa parte Usaticorum, quae non ad primam redactionem pertinet, sed e legibus comitis Raimundi Berengarii, qui anno 1076 obiit, excerpta est. Haec capita, si Fickeri opinionem sequimur, cum aliis huius collectionis ab iurisconsultis huius comitis ex extranei iuris fontibus hausta sunt. Nemo est, qui credat iurisconsultos eadem ex ipso codice Alariciano sumpsisse.

¹⁾ Zeumer NA. XXIII, 484 sq. Patetta in Digesto Italiano V, 977.

²⁾ ed. Giraud in 'Essai sur l'histoire du droit français au moyen age', Paris 1846, II, 465 sq. cfr. Ficker in IOeGF. Tom. suppl. II, p. 261 sq. Conratus [I, 33²⁾ et 470⁷⁾] haec aliaque fragmenta collectioni aliquanto post inserta esse putat.

U. c. 86 = Br. Th. XI, 14, 2 [cfr. Ben. Lev. III, 283; Ivonis Decretum XVI, 204; Panormia V, 21].¹⁾

U. c. 87 a = Ep. Aeg. Paul. V, 39, 1.

II. Breviarii usus in Gallia, Germania regionibusque vicinis.

Mox etiam in Francorum regno Breviarii notitia existit. Sexto enim saeculo maior pars Galliae Visigothicae Francorum regibus cessit²⁾, unde Breviarium paullatim etiam in illis partibus regni Merovingici procedebat, quae nunquam antea sub Gothis fuerant et mox omnes Romani ibidem habitantes et ecclesia, quae in hoc regno iure Romano vivebat, hoc libro utebantur.³⁾ Sed vigor eius, ut Mommsenus in his Prolegomenis [p. XXXVII, 9 et LXXXII] demonstravit, non tam e commonitorio Alarici regis pependit, quam ex iuris Romani agnitione civibus Romanis omnibus et potissimum clericis per diversa regna Gallica degentibus communi. Itaque Breviarium, quamvis nunquam pro lege promulgatum sit, apud eos lex Romana erat aliorumque fragmentorum iuris Romani, quae ibidem a prioribus temporibus ad manus fuerunt, vigorem, paullatim plurimorum etiam notitiam amovit.⁴⁾ Singulos vero clericos in hoc regno iure nationis suae vixisse variis exemplis demonstrari potest.

Prooemium.

Romanis regni Burgundici a Gundobado lex Romana Burgundionum data est, quam supplebant, aliter atque in regno Visigothico post constitutionem Alaricianam factum est, ius variaequae leges aevi Romani, quoad constitutionibus regum Burgundionum non mutatae sunt.⁵⁾ At Burgundionibus a. 532 regno Francorum subiectis⁶⁾ ibidem Breviarium, quae lex inter compilationes iuris Romani in regnis Germanicis adhibitis longe praestantissima et amplissima erat, paullatim locum illorum fontium obtinuit. Qua re id etiam explicatur, quod hae duae leges in codicibus saepe coniungebantur.⁷⁾

Saepius quaestio orta est, num Carolus Magnus Breviarii usum in regno suo confirmavisset codicemque Alaricianum expressis verbis inter leges Francorum recepisset. Praeter Conratum aliosque⁸⁾ ea de re imprimis Mommsenus in huius operis Prolegomenis [p. XXXIV add. et XXXVII] egit. Cum clausula, quam Cuiacius praebet, non vulgaris sit neque in ullo codice, qui ad nos pervenit, legi possit, nihil in hac re incerta opinione melius nobis supererit. Sed animadvertas paucis iam decenniis post decessum Caroli in partibus regni Francorum opinionem existitisse Breviarium, quod apud Romanos huius regni iam antea consuetudine vigorem habuit, ab illo fege clarissimo eisdem pro lege scripta datum esse. Quod nisi ita fuisset, Benedictus Levita non ausus esset ex lege illa

Carolus Magnus.

¹⁾ Ut Ficker l. c. demonstravit, textus Usaticorum Benedicto propior quam Ivoni esse videtur.

²⁾ Medio saeculo octavo etiam Septimania Visigothica Francis cessit. Breviarium, quod ibidem post constitutionem Recceavindi obsoleverat, tempore Francorum ut in aliis huius regni regionibus denuo consuetudine Romanis pro lege fuisse videtur. Brunner I, 360⁷⁾; Conrat I, 42.

³⁾ Loening II, 284 sq.; Brunner I, 269 et 360; Conrat I, 41 sq.; Halban II, 323 sq.; Schroeder⁴⁾ 230¹⁰⁾.

⁴⁾ Fragmentorum Vaticanorum et Consultationis veteris cuiusdam iuriconsulti ecclesiae scriptores minimum usum fecerunt; fragmenta Ulpiani sexto fere saeculo Breviario adiungebantur; Gai Paulique opera non integra regno Francorum nota erant, tantum in appendicibus et interpolationibus Breviarii quaedam Pauli fragmenta extra Breviarium vagantia adhibebantur ibidemque nonnulla ex Theodosiano genuino inserta sunt. Liber XVI Theodosiani Novellaeque ecclesiae vero maximo usui fuerunt; cfr. Conrat I, 81 sq. 143 et Halban II, 323 sq. 348 sq.

⁵⁾ Brunner I, 356; Halban I, 268.

⁶⁾ Anno 536 Wittiges Ostrogothorum rex Provinciam, quam Ostrogothi a. 510 post mortem Alarici a Visigothis acceperant, Francis tradidit. Kiener 5, 22, 23⁷⁾.

⁷⁾ cfr. Brunner I, 356 sq.; Conrat I, 37 sq. Salis in editione nova huius legis M. G. LL. sectio I, T. II, 13; Halban I, 269¹⁾.

⁸⁾ Sav.²⁾ II, 164 sq.; Haenel LRV. XXII sq.; Conrat I, 44 et 226; Tardif OR. 135; Patetta AG. XLVII, 13 sq.; P. Fournier, Ann. Grat. XI, 398. — Memoria dignum est Carolum misso cuidam in Galliam legato in capitulari anni 801—14 (?) praecepisse: 'Lege legem Romanam et sicut ibi invenies, exinde facias' [M. G. Capit. I, 145, 2].

Romana, quae aequalibus suis iuris Romani vulgaris peritis haud ignota fuit, tot capitularia fingere neque constitutioni Sirmondianae primae, quam in codice quodam Breviarii ex libro decimo sexto Theodosiani genuini aucto invenit, formam capitularis dedisset neque dixisset legislatorem eam consultu omnium fidelium tam clericorum quam laicorum ex libro decimo sexto codicis Theodosiani inter capitula pro lege tenenda posuisse [Ben. Lev. II, 366; M. G. LL. II/2, 91].

Postremo non omnino omittendum erit scriptorem epitomae Aegidianae decurtatae, quam codex Ambrosianus 46 inf. decimo saeculo in Italia septentrionali confectus nobis praebet, in principio in rubrica marginali verba posuisse: 'Haec capitula a Carolo primo et Pipino filio eius inter leges Francorum recepta et posita sunt.' Haec clausula, de qua inter ceteros Conratus, Patetta, P. Fournier egerunt¹⁾, ostendit, quantumvis illo tempore, quo concepta est, adhuc in memoria fuerit, quantam curam ille imperator etiam Breviario nostro impendisset et opinio valeret Carolum Breviarium Alaricianum in leges Francorum recepisse. Praeterea si scriba ipsius codicis vel alius Italicus hanc rubricam ut puto confecit, decimo saeculo etiam in Italia septentrionali homines ita de Breviario cogitavisse videntur. Sed de rebus temporum Caroli nobis nihil certi praebere potest, quod illum non fugiet, qui scit, quam cito illis quoque temporibus memoria rerum actarum varietur.²⁾

*Breviarii usus
in Francia
meridionali.*

Multos per annos in illis regionibus fere omne ius Romanum ex Breviario hauriebatur. Maximi momenti in partibus meridionalis Franciae erat, in quibus multo maior pars ibidem habitantium propter originem Romanam eius rationes secuta est. Vigorem iuris Romani reges auxerunt edicto Pistensi (964) ordinantes in partibus iuris Romani homines propter nonnulla crimina publica non illis poenis, quae capitularia regum Francorum constituunt, afficiendos sed secundum legem fori, quae ibidem Romana fuit, puniendos esse. Aliis e capitibus edicti legem originis adhibendam esse intellegi potest, quae vero ut supra diximus, incolis eius regionis plerumque Romana erat. Paullatim ius Romanum in partibus meridionalis Franciae ius terrae factum est itaque in iudiciis, quoad consuetudines contrariae non exstiterunt, quae iuri scripto antecederant, promiscue et sine ullo discrimine adhibebatur.³⁾ Sed etiam in septentrionali parte regni Francorum Romani in foro Breviario utebantur, quamdiu secundum originem eius cuique ius dicebatur. Paullatim nonnulla ex iure Romano Breviarii in ius consuetudinarium illorum finium transierunt⁴⁾, undique vero Breviarii constitutiones iure consuetudinario multum immutabantur itaque id, quod instrumenta aliaque scripta 'legem Romanam' sive 'ius Romanum' appellant, a Breviarii dispositionibus valde discedit.⁵⁾

*in Francia
septentrionali.*

*Iuris
Iustiniani in
partibus
Francorum
notitia.*

Ius Romanum Iustiniani vero excepta illa Iuliani epitoma praeter Burgundiam⁶⁾ ante saeculum duodecesimum omnibus Franciae Germaniaeque partibus omnino ignotum fuit.⁷⁾ Primus fortasse in illis civitatibus, quae regnum Francorum secutae erant, Ivo Carnotensis ius Iustiniani in libris suis adhibuit et excerpsit. At ipse ex originali unum codicem novit, Pandectarum et Institutionum locos ex compendio iuris Iustiniani hausit,

¹⁾ cfr. haec Prolegomena p. XXXVII¹.

²⁾ Waitz² VI, 516. — Quae quidem de origine magnorum iuris Germanici medii aevi Speculorum saeculo XIII confectorum homines iam saeculo XIV senserint, Henricus Siegel illustravit in *comm. min. Vind. cl. phil. hist.* CXL, quocum confer, quae ipse scripsi, *ZfRG.*² XXI, 273 sq. et 278.

³⁾ Brunner I, 263; Tardif OR. 267 sq.; Conrat I, 43⁴; Brissaud 61 et 150 sq. — Sententiam consulum Tolosanorum anni 1246 ex consuetudinibus et libertatibus Tolosanis Tardifus in libello: *Le droit privé au XIIIe siècle* (1886) p. 5³ praebet: 'Est consuetudo in hac civitate contraria, quae iuri scripto praevalet et est penitus observanda.'

⁴⁾ Caillemer 6 sq.; A. Tardif, *Le droit privé* p. 5 praecipue consuetudines Atrebatenses [coutumes d'Artois] 1283—1302 [T. LIV, 2 cfr. Br. Th. II, 9, 2 int.] nominat.

⁵⁾ Tardif OR. 267 sq.; Stoff 9 et 10.

⁶⁾ Conrat I, 37 sq.; Halban I, 269; II, 342 et 353³; Patetta in *Riv. It.* XII, 309 sq. hanc Conrati opinionem denegat.

⁷⁾ Conrat I, 33 sq. et 77 sq.; Brissaud 170 sq. et 176.

quod nobis in collectione decretalium Britannica servatum est.¹⁾ Mox iurisconsulti, qui in universitatibus Franciae docuerunt, non solum Breviario sed etiam in dies magis Iustiniani libris studuerunt medioque saeculo duodecimo ius Iustiniani more Bononiensi traditum doctrinam Breviarii eiusque usum forensem abstulit. At dignum est, quod memoretur nonnullos iuris consuetudinarii Franciae titulos iure Romano Breviarii propiores esse quam Iustiniano et imprimis compilationem iuris Tolosani²⁾ a rege Philippo approbatam annoque 1286 promulgatam, ut A. Tardifus docuit, pluribus quam sexaginta articulis ad ius Antejustinianum legis Romanae Visigothorum eiusque in partibus Galliae transformationes respicere³⁾, quorum nonnulla, quae ad Breviarium spectant, hoc loco apponam:

*Compilatio
iuris
Tolosani.*

- Art. 62 cfr. Br. Paul. V, 5, 2.
- „ 76 cfr. Br. Gai II, 9, 2.
- „ 88, 113, 114, 116 cfr. Br. Th. III, 13, 3 et int.
- „ 121 cfr. Br. Paul. II, 26, 4.
- „ 124 cfr. Br. Gaii II, 8, 3 et Br. Paul. IV, 8, 1 int. in pr.

Saepius inter homines doctos quaestio orta est, quanti momenti Breviarium ecclesiae catholicae in regno Francorum fuerit.⁴⁾ Cum vero Conratus in secundo historiae fontium et scriptorum iuris Romani medii aevi volumine eam rem uberius tractaturus sit, hoc loco pauca tantum adferam. Breviarii praesertim liber decimus sextus Theodosiani ad res ecclesiae spectat. Plures constitutiones et privilegia quam lex Romana Visigothorum Theodosianus genuinus et Novellae ecclesiae dederunt. Quibus ecclesia illis temporibus etiam in regno Francorum praeter Breviarium utebatur, quamquam constitutiones imperatorum Romanorum, quae Breviario non insertae erant, ita ut Theodosianus genuinus et Novellae ibidem in foro saeculari obsolerunt. Ecclesiae usui epitomae libri decimi sexti Theodosiani factae necnon Breviarii codices conscripti sunt, qui praesertim in libro decimo sexto Theodosiani variis ex genuino constitutionibus augebantur ad privilegia et iura ecclesiarum spectantibus. Quorum L, E, O epitomeque codicis Parisini suppl. 215 ad nos pervenerunt. Sed etiam A, quamquam id, quod servatum est, librum XVI non complectit, in indice rubricarum haec additamenta ostendit. Praeter quaedam fragmenta alio loco enarranda tantum librum decimum sextum ex genuino auctum codices Y et D praebent. Denique ecclesiae in usu collectiones constitutionum Sirmondianarum erant.

*Breviarii
usus
in ecclesia.*

Episcopi quatenus in iudiciis ecclesiasticis iurisdictionem quandam de clericis et laicis exercebant, praeter statuta canonum praesertim legem Romanam adhibebant itaque per partes regni Francorum Breviario eiusque epitomis, quorum nonnullae ipsius ecclesiae usui factae sunt, nitentur. In rebus forum saeculare attingentibus singuli clerici, nisi qui origine Romani fuissent, iure Romano non vivebant; ecclesiae ipsius res vero ibidem iure Romano tractabantur, cum ea ex Romanorum imperio ad Francos pervenisset. Contra illae ecclesiae, quae in mundio regis vel potentis cuiusdam stabant, iure protectoris vivebant.⁵⁾

Concilia Galliae in conficiendis canonibus multa fragmenta Breviarii eiusque additamentorum imprimis ex libro decimo sexto Theodosiani integri assumpsisse nemini mirum est. Tabella huius rei pauca exempla adferet. Quae vero scriptores rerum ecclesiasticarum ex Breviario habeant, alio loco commemorabimus.

*Concilia
Galliae.*

Concilia aevi Merovingici.

Concilium Aurelianense a. 533 [Maassen, Concilia I, 61 sq.].

c. XI cfr. Br. Paul. II, 20, 4 int.

¹⁾ Conrat, Der Pandekten- und Institutionen-Auszug der britischen Dekretalensammlung als Quelle des Ivo (1887) p. 5 et 13 sq.; Conrat I p. 77 sq. et 378 sq.; P. Fournier in Bibl. de l'école des chartes LVII et LVIII passim.

²⁾ A. Tardif, Coutumes de Toulouse (1884).

³⁾ A. Tardif, Le droit privé etc. 43. 63. 78. 82. 95. 101; idem OR. 136 et 190 et 402 sq.; Conrat I, 79.

⁴⁾ Loening I, 520 sq. II, 36 sq.; Conrat I, 5 sq. 145 sq. 218 sq. 252 sq.; Halban II, 348 sq.

⁵⁾ Loening II, 286 sq.; Brunner I, 269 sq.; Conrat I, 41 sq.; Schroeder⁴ 230¹⁰.

- Concilium Aurelianense a. 549 [ibidem 99 sq.].
c. VII in fine *leges* cfr. Br. Th. IV, 7 et IV, 10, 1 [Halban II, 350¹].
- Concilium Turonense a. 567 [ibidem 121 sq.].
c. XXI (p. 129) *lex Romana constituit* etc. = Br. Th. IX, 20, 1 int. et 2 in pr.
c. XXII (p. 132) *aperta est, ut* etc. = fr. Br. Th. III, 12, 3 int. 4 int.
- Concilium Matisconense a. 583 [ibidem 155 sq.].
c. XVI (p. 159) cfr. Br. Th. XVI, 4 (?) [Haenel LRV. 465; Conrat I, 81. 2¹].¹⁾
- Concilium Matisconense a. 585 [ibidem 163 sq.].
c. IX (p. 168) *canones atque* etc. cfr. Br. Th. XVI, 1, 2.²⁾
c. XIV (p. 170) cfr. Br. Th. IV, 20, 2 [Patetta Riv. It. XII, 311].
- Concilium Nannetense a. 658 [Mansi XVIII, 171 sq.].
c. XIX *aut enim lex* = Br. Th. II, 12, 5 int. [Conrat I, 13¹; E. Seckel NA. XXVI, 61].

Concilia aevi Carolingici et posteriora.

- Concilium Meldense-Parisinum 845 VI, 17—846 II, 2 [M. G. Capit. II p. 388 sq.].
c. LXXII (p. 415) cfr. Br. Nov. Val. V, 1.³⁾
c. LXXIII (p. 416) cfr. Br. Th. XVI, 4, 1 int.; const. Sirm. VI;
„ Nov. Theod. III, 1 int.⁴⁾

Concilium Duziazense primum 871 [Mansi XVI, 569 sq.].⁵⁾
Petitio proclamationis (p. 578 sq.) *et leges sacrae — convinci* cfr. Br. Paul. V, 5, 3.

Scedula sive libellus expostulationis Hincmari metropolitani Remensis
adversus Hincmarum Laudunensem episcopum.

- c. 10 (p. 590) *quid sit autem — ostenditur: 'Qui per calumniam — placuit'* = Br. Paul. V, 4, 11 [Haenel LRV. 250. 256 sq.].
et in libro I sententiarum eiusdem Pauli: 'Calumniator — subdatur' = Br. Paul. I, 5 totum.
- c. 11 (p. 591) *et item subscripsit — fecit, ut 'delatori — amputetur'* = Ep. Paris. Th. X, 5, 1.
c. 19 (p. 603) *sicut — dicens: 'Clericus si aliquem — iudicium'* = Br. Nov. Val. XII, 1 int.
in pr.
- c. 23 (p. 614) *et sacrae leges — dicunt: 'Quoniam confiteri — potest'* = Br. Paul. V, 5, 3.
et de clericis — demonstrant, ut 'clerici — iudicium' = Br. Nov. Val. XII, 1 int.
in pr.
leges sacrae dicunt, ut 'In criminalibus — accuset' = Br. Paul. V, 18, 11 int.
'In causa — potest' = Br. Paul. V, 5, 9.
- (p. 615) *in libro VIII Theodosianae legis cap. XXIX de calumniatoribus scriptum est:*
'Gratianus — Eutychiano coss.' = Br. Th. IX, 29, 1. 2. 3.
- (p. 616) *et item ibi post alia: 'Calumniatores etiam sunt — detrudentur'* = fr. Br. Th. IX, 29, 3 int.
et in libro X c. 5 de delatoribus lex promitur cfr. Br. Th. X, 5.

¹⁾ vel Iust. I, 10.

²⁾ cfr. Loening II, 520. — Conrat I, 8² verba 'de episcopali audientia' ad titulum codicis Iustiniani, qui de hac re agit, referenda esse putat. Sed verba 'episcoporum audientia' etiam in interpretatione ad Br. Th. XVI, 1, 2 invenies. C. VIII eiusdem concilii mundanos principes censuisse dicit, ut quicumque ad eorum statuas confugerit, illaesus habeatur. Hinc textui Conratus l. c. titulum codicis Iustiniani, de his qui ad statuas confugiunt [I, 25] et codicis Theodosiani titulum IX, 44 adfert, cuius unica constitutio in Breviario non transiit. C. XVII neque cum Breviario neque cum alia lege hodie nota cohaerere videtur. C. XVIII de incestis copulationibus potius cum Institutionibus Iustiniani [I, 10, 2] quam cum Breviario [Br. Th. III, 12, 3 vel Br. Gai. IV, 8] conferendum esse Conratus putat. Contra Patetta Riv. It. XII, 310².

³⁾ Haenel LRV. 280.

⁴⁾ Conrat I, 21⁴, Patetta l. c. 311¹.

⁵⁾ Conrat I, 22 et 230; Halban I, 186.

- c. 24 (p. 619) *sed et quia — sacrae leges dicunt, quia 'convinci nemo — potest'* = Br. Paul. V, 5, 3 in fine.
ut 'delatori — amputetur' cfr. Ep. Paris. Th. X, 5, 1 in pr.
- c. 25 (p. 620) *et sacrae leges dicunt, quia 'nemo convinci — testibus'* = Br. Paul. V, 5, 3 in fine.
et item sacrae leges dicunt = Br. Th. XI, 14, 2 int.
- c. 28 (p. 625) *et hoc — legimus* cfr. Br. Th. I, 2, 4.
- c. 30 (p. 630) *sacrae quippe leges — dicunt 'quia iure — confessus est'* = Br. Th. IX, 1, 11 in fine.
et item: 'Non credendum — professio' = Br. Th. IX, 1, 7 int.
et item — dicunt: 'Si episcopus — non licere' = fr. Th. XVI, 2, 41.
- c. 34 (p. 638) *ex interpretatione — dicitur, quoniam 'quicumque — inchoare'* = Br. Th. IV, 16, 2 int. in fine.
- c. 35 (p. 639) *et sicut sacrae leges dicunt 'quia hoc — retinendum'* = Br. Th. XI, 14, 3 int.
secundum sacras leges dicentes quoscunque convinci — fuisse cfr. Br. Paul. V, 5, 3 in fine.
verum de trina commonitione sacrae leges dicunt: 'Quicumque tribus auctoritatibus — potest' = Br. Paul. V, 5, 6 int. 7.
- (p. 642) *nam de appellatione — modo: 'Moratorias — decet'* = Br. Th. XI, 11, 1 in pr.
- (p. 643) *et ex interpretatione — dicit: 'Chronopium — erogari'* = Br. Th. XI, 11, 3 int.

Responsa episcoporum ad libellum proclamationis Caroli regis
 contra Hincmarum Landunensem episcopum.

- c. 3 (p. 645) *de seditione — est: 'Si quis — subiacebit'* = Br. Th. IX, 23, 1 int.
et in libro — sunt 'In eos — simplum' = Br. Paul. V, 3, 1 et int. 2.
- c. 4 (p. 647) *de pervasione — Augusti: 'Episcopi — contumacis'* = Br. Nov. Val. XII, 1 int. in pr.
et in libro — Photium 'Quicumque — pervaseris' = fr. Br. Th. IV, 20, 2 int.
et in libro — Messianum 'Cognovimus — pervasisse' = Br. Th. IV, 20, 3 int.
- c. 6 (p. 651) *et in legis — dicitur 'Quicumque — retinendum'* = Br. Th. XI, 14, 3 int.
- c. 7 (p. 651) *sacrae leges dicunt, ut 'Ultra — admissum'* = fr. Br. Th. IX, 1, 5.
et ex interpretatione legis ipsius: 'Criminum — audiri' = Br. Th. IX, 1, 5 int.
et ex interpretatione legis Marciani: 'Si quis — pertrahendum' = fr. Br. Nov. Marc. I, 1 int.
- c. 8 (p. 652 sq.) *in libro nono — est: Gratianus — Bautone coss.* = Br. Th. IX, 29, 1. 2.
et item: Arcadius — Eutychemo coss. = Br. Th. IX, 29, 3.
et item ibi post alia: 'Calumniatores etiam sunt — detrudentur' = fr. Br. Th. IX, 29, 3 int.

Acta synodi cum Hincmaro Landunensi episcopo canonicè vocato et praesente.

- c. 1 (p. 659) *cum leges dicant, ut 'res olim — non potest'* = Br. Paul. V, 5, 8.
quia secundum sacras leges 'neque accusator — defendatur' = Br. Paul. V, 18, 11.
- c. 3 (p. 661) *'Neganda est — evitare'* = Br. Th. IX, 1, 7.
- c. 7 (p. 668) *dicunt enim leges, ut 'ultra provinciae — admissum'* = fr. Br. Th. IX, 1, 5.

Epistola synodalis ad Hadrianum papam.

- (p. 681) *nemo nisi aut scriptura — convinci* = Br. Paul. V, 5, 3.

Concilium Duziazense secundum a. 874 [Mansi XVII, 282 sp.¹]

Diffinitio eiusdem synodi de quadam monacha nomine Duda sacrilege corrupta.

- c. 2 (p. 289 sq.) *unde sacrae leges — dicunt: 'Calumniatores sunt qui falsa — detrudentur'* = fr. Br. Th. IX, 29, 3 int.
et item: 'Non est ratio — terreri' = Br. Th. IX, 29, 1.
et item: 'Quicumque — retinendum' = Br. Th. XI, 14, 3 int.
decernente hinc sacra lege, quam probat ecclesia: 'In convictum — iudicabit' = Br. Paul. V, 18, 13 et int.

¹) Coprat I, 22 ¹,

- c. 3 (p. 290) *quia vero lex dicit: 'Criminum — audiri' = Br. Th. IX, 1, 5 int.*
 c. 5 (p. 291) *leges dicunt: 'Iudex crimosum — convincatur' = Br. Th. IX, 30, 1 int.*
et item: 'In criminibus — compellitur' = Br. Paul. V, 16, 1.
et item: 'Unius facinoris — videatur' = Br. Paul. V, 16, 2.
et item: 'Testes — dicturos' = fr. Br. Th. XI, 14, 2 int.

Concilium Moguntiacense a. 888 [Mansi XVIII, 62 sq.].

- c. 14 (p. 68) *quoniam censemus alterius nullum iudicis — teneri cfr. fr. Br. Th. IV, 14, 1 int.*
 [Haenel 122^b et 465; contra Conrat I, 21⁴].¹⁾

Concilium Trosleianum a. 909 [Mansi XVIII, 263 sq.].

- c. 8 (p. 28⁸) *item ex libro legum Theodosii III cap. 12: Quod incesti non sunt 'legitimi heredes, sed infamia sunt notatae utraeque personae' = fr. Br. Th. III, 12, 3 int.*
 c. 9 (p. 289) *et inde lex a christianis imperatoribus est promulgata hoc modo: 'Quicumque clericatus — concessa' = fr. Br. Th. XVI, 1, 6 int.*²⁾

Conciliabulum Remense a. 991 [Mansi XIX, 161].

lex dicit 'Quicumque tribus — iudicatum' = Br. Paul. V, 5, 6 int. [ex Hincmaro, ut Conratus suspicatur I, 26¹].

Concilium Bellovacense a. 1114 [Mansi XXI, 122 sq.].

- c. 12 (p. 124) *ex libro legum Novellarum divi Valentini cap. 12: 'Si lis intra tricennium — extincta' = fr. Br. Nov. Val. XII, 1 int. [Conrat I, 295.⁶ et 79].*

Num
Breviarii in
partibus
Germaniae
usus fuerit.

Quaeritur num ius Romanum etiam in partibus regni Francorum orientalibus valuerit. Illa legis Ribuariae pars, quam homines docti edictum cuiusdam regis Francorum fortasse Dagoberti primi (628—639) esse dicunt³⁾, ecclesiam secundum legem Romanam vivere declarat. Habet etiam manumissionem secundum legem Romanam et libertum, si civis Romanus fuisset, secundum legem Romanam iudicandum esse dicit.⁴⁾ Helvetiae et Tirolis partes Romani incolebant ibidemque ut in Francia meridionali iure Romano 'vulgari' vivebant, quidam in Bavaria et Suevia prope gentes nationum Germanicarum remanserunt⁵⁾; in Germaniae vero interioris regionibus Romani sedes non habebant.⁶⁾ Quia popularium regni Francorum unusquisque, ubicunque intra fines totius regni in iudicio erat, lege originis suae respondebat, Romanis etiam extra illas regiones Germaniae, in quibus leges Romanae vigeant, iure suo uti licuisset, quoad iudicantibus legum Romanarum scientia inesset. Procedente vero tempore ius Romanum in partibus Germaniae interioribus, si modo umquam eius notitia eodem pervenerat, omnino in oblivionem venit, ut ius scriptum paullatim non scripto et lex originis legi terrae cessit, quae fere omnes unius territorii incolas quamquam variae originis erant, tenebat. Num ecclesia post saeculum nonum per aliquod tempus in partibus Germaniae regionibusque vicinis in exercenda iurisdictione sua de clericis et laicis ius Romanum adhibuerit, num praeter Dionysio-Hadrianae, quod vix credere possim, etiam Breviario genuino, fortasse vero epitomae Aegidianae animum adverterit et quo ex tempore clerici in iudiciis alios iuris libros, in

¹⁾ cfr. Ben. Lev. III, 308, Add. IV, 23; Angilr. 18, Regino II, 307. — Burchardus XVI, 9, quem inter varios compilationes etiam libri Extra Gregorii IX [c. 6 X, 5, 1] sequuntur, inscriptione 'ex concilio Moguntino' sententiam Pauli Breviario insertam [I, 6, 1] praebet. Aequae Burchardus XVI, 37 = c. 4 X, 5, 16 aliud fragmentum Breviarii [Th. IX, 4, 2 int.] concilio quodam Parisino tribuit. Utraque inscriptio teste Conrato [I, 21⁴. 262¹] ficta est. Burchardus fragmenta inscriptionibus mutatis ex fontibus assumpsisse videtur [Ben. Lev. III, 163; Regino II, 144], quibus in conficiendo decreto suo usus est.

²⁾ Cetera fragmenta, quae Haenel LRV. 465 Breviario tribuit, patres concilii ex Ben. Lev. hauserunt. Conrat I, 26¹.

³⁾ cfr. Sohm ZfRG. V, 426 sq.; Brunner I, 305; Schroeder⁴ 236. Contra E. Mayer, Zur Entstehung der lex Ribuarica p. 73 sq. et 173 sq.

⁴⁾ L. Rib. ed. Sohm LVIII, 1. 5 et LXI, 2; E. Mayer l. c. 140 sq.; Brunner I, 243 sq.

⁵⁾ Jung, Römer und Romanen in den Donauländern (1877) p. 207 sq.

⁶⁾ Stobbe I, 263; Conrat 31¹.

quibus statuta canonum cum legibus Romanis coniuncta erant, adhibuerint, quia illius temporis minima monumenta ad nos pervenerunt, in dubio relinquam. Conciliorum Germaniae ut vidimus unum Moguntiacense a. 888 quendam textum praebet, qui cum Breviario conferri potest. Sed incertum est num patres concilii ea, quae illo canone ordinauerint, ex ipso Breviario hauserint. Chartae in partibus Germaniae confectae nullam iuris Breviarii mentionem facere videntur. Sed in paucis Germaniae monasteriorum bibliothecis quosdam Breviarii praesertim epitomarum codices fuisse constat. De quibus infra brevi agemus. Item de iuris Romani potestate in Raetia-Curiensi et in Tirole meridionali, quae certe ineunte saeculo undecimo, fortasse iam temporibus Ottonis primi non Italiae sed regno Germanico adnumerabatur¹⁾, apto loco disseremus.

Nunc placita instrumentaque tractabimus, quae Breviarii et in foro et in negotiis privati usum demonstrant. Pauca etiam de rerum scriptoribus dicemus. Animadvertas quaedam eorum Breviarium 'legem Theodosianam', 'legis Theodosianae libros', 'Theodosii decreta', 'libros Theodosiani et Hermogeniani seu Papiani' nominare. Quaedam vero 'legem Romanam' memorant, quarum antiquiores ad ipsum Breviarium pertinent, posteriores vero ius Romanum indicant, quod in illis regionibus consuetudine non solum secundum sed etiam praeter vel contra ius scriptum exstitit. Aequae illius temporis instrumentorum formularumque verba 'lege Salica' vel 'lege Gombata' vel 'lege Gotha' non omnino ad antiquas leges scriptas referenda sunt sed in dies magis ius consuetudinarium laudant, quod in illis regionibus antiquas leges vel adiuvit vel supplevit vel corripuit.²⁾

*Placita
instrumenta-
que et rerum
scriptores.*

1. Primo Gregorii Turonensis mentionem faciemus. Refert in historia Francorum [IV, 46] Andarchium quendam servum 'de legis Theodosianae libris' eruditum fuisse.³⁾ In Vitis patrum [VIII, 5] testamentum sancti Nicetii Lugdunensis episcopi anno 573 'post dies, quas lex Romana sancivit' apertum esse⁴⁾ dicit, quocum Br. Paul. IV, 6, 2 conferendum est. Clausulam 'secundum leges Romanas' etiam Gesta Dagoberti⁵⁾, compilatio illa saeculi IX confecta, de cuius fide valde dubitatur, Aimonique monachi⁶⁾ Floriacensis gesta Francorum praebent. Uterque fortasse fragmento Breviarii [Br. Paul. III, 7, 1 int.] nititur.⁷⁾
2. Testamentum Burgundofarae in favorem monasterii Eboriacensis conscriptum (632) habet verba 'in lege quoque Theodosiana'.⁸⁾
3. Scriptor vitae s. Praeiectionis episcopi Arvernensis et martyris circa annum 674 defuncti refert episcopum iuxta statuta canonum vel 'legem, quae dicitur Romana' [cfr. Br. Th. II, 8, 2] sabbato ante Pascham in iudicium venire noluisse.⁹⁾
4. Bonitium episcopum Claromontanum, qui anno 709 decessit, 'Theodosii decretis' id est Breviario edoctum fuisse anonymus vitae eius auctor narrat.¹⁰⁾

¹⁾ Diu fines inter Italiam et Germanicum regnum incerti erant. Dilapso regno Carolingico saeculo decimo marchia Bernensis Italiae adscribebatur. Ab anno 952 vero marchiones natione Germanici ibidem negotia gesserunt ducique Bavariae postea illi Carinthiae subditi erant. Anno 1027 Conradus II episcopo Tridentino comitatum Tridentinum, qui pars marchiae Bernensis erat, administrandum tradidit. Exceptis nonnullis regionibus hoc territorium, si non ab anno 952, at certe ab anno 1027 ad regnum Teutonicum pertinebat. Saeculo duodecimo edictum Friderici (1182) Tridentum regni Teutonici civitatem nominat. cfr. Durig, Über die staatsrechtlichen Beziehungen des italienischen Landesteiles von Tirol zu Deutschland und Tirol (1864); Stumpf in 'Forschungen zur deutschen Geschichte' XV, 159; Waitz V², 151; VI², 370; Th. Sickel in IOeGF. VI, 125 et tom. suppl. II, 102 sq.

²⁾ Stouff I. c. 9. 10.

³⁾ M. G. SS. rer. Merov. I, 180. Cfr. Sav.² II, 123; Fitting, Anfänge 16°.

⁴⁾ M. G. ibid. I, 695.

⁵⁾ M. G. ibid. II, 399 sq.

⁶⁾ Migne, Patrol. lat. CXXXIX, 627 sq.

⁷⁾ cfr. Sav.² II, 110^f.

⁸⁾ Pardessus, Diplomata chartae etc. (1849) II, 15 sq. Cfr. Sav.² II, 119.

⁹⁾ Acta sanctorum Bolland. 25. Ian. p. 632. Conrat I, 14³.

¹⁰⁾ Mabillon, Acta sanctorum ord. s. Bened. saec. III I, 79; Sav.² I, 465; Fitting, Anfänge 17°. Quibus Fittingus I. c. addit fragmentum vitae S. Desiderii Caturcensis episcopi (629—654), quo auctor episcopum legum Romanarum indagacioni studuisse contendit.

5. In placito, quod Carolus Magnus anno 797 die decimo septimo mensis Februarii apud Aquas habuit, Asoarius abbas Prumensis in iudicio villas quasdam 'secundum quod lex Romana edocet et sui scabini ei indicaverunt' reddidit.¹⁾
6. Charta donationis Harvici Andecavensis monasterio Prumensi factae [a. 804] in proemio habet verba: 'cum in libris Theodosiani et Hermogeniani seu Papiani, per quem lex continet, scriptum est, quod donationi traditio subsequatur', quocum Br. Th. VIII, 5, 1 int. conferas.²⁾
7. Praeceptum Ludovici Caeci Bosonis filii [894 III. Idus Augustas], quo donationem patris sui episcopo Gratianopolitano confirmat, in fine hanc clausulam praebet: 'Illud etiam inserere iussimus, ut si aliquis nostro facto refragator in aliquo repertus fuerit, mox poenam, quam lex Theodosii praecipit, id est XXX libras auri, esse multandum etc.'³⁾ Poenam XXX auri librarum neque in Breviario neque in Theodosiano genuino invenies. Attamen 'legem Theodosii' Breviarium mihi esse videtur faveoque coniecturae poenam, cuius etiam formula codicis Vercellensis mentionem facit, in iure Romano aevi Francorum statutam itaque legi Theodosii adscriptam esse, quo nomine tum Breviarium significabatur.
8. Charta donationis, quam Arnaldus comes Carcassoniae monasterio s. Ioannis Baptistae Castri-Malasti anno 949 dedit, dicit: 'quod legis Romanae primum capitulum apud librum tertium saluberrime intonat: Cum inter eminentem — permittatur' = Br. Th. III, 1, 1 int.⁴⁾
9. Instrumentum placiti Arelatensis anno 968 die vicesimo Augusti sub Guilelmo comite Provinciae habiti dicit: et si legibus factum et definitum habui, qualiter lex Romana commemorat: 'quicquid in praesentibus partibus fuerit ordinatum, habebit plenissimam firmitatem nec poterit immutari' = Br. Th. IV, 15, 2 int.⁵⁾ Idem fragmentum etiam placitum a. 984 secundo die Februarii in Monoasca habitum praebet, nam quae de lege Romana dicit, ex illo placito anni 968 sumpsisse videtur.⁶⁾
10. Charta donationis Guilelmi Provinciae comitis anno 979 die decimo septimo mensis Aprilis filio suo factae in proemio hac clausula ornatur: 'Auctoritas etenim iubet ecclesiastica et lex praecipit Romana, ut quicumque rem suam in alicunq[ue] transfundere voluerit potestatem, per paginam testamenti eam infundat, ut prolixis temporibus secreta et quieta permaneat.'⁷⁾ Varias chartas notitiaeque eandem similemve clausulam passim etiam abbreviatam praebent. Quarum complures chartularium abbatis S. Victoris apud Massiliam continet, exempli gratia donationes Bertranni comitis [1018—32], Geraldii [ca. 1060], Rostagni episcopi Vasionensis [1117 VI, 28].⁸⁾ Talia etiam in chartulario Lerinensis abbatis invenies, exempli gratia in instrumentis Fulconis [saec. XI], Adelberti [saec. XI], Guilelmi Gauceranni [1026—1066], Guilelmi [1030—1046], Raimundi comitis [1046—1066], Rostagni Avinionensis praesulis [1073], Gaufredi episcopi Antipolitani [1083], Abellonii [1092], Augeri Regensis episcopi [1096], Blacatii [1096—1115] et Bertranni Engilramni de Corsegolas [1155].⁹⁾ Quorum duo [1083 et 1096] non solum 'lege Romana' sed etiam 'Francorum' ordinatum esse dicunt, donationes per scripturas faciendas esse, alia [ut 1073, 1092, 1096—1115, 1155]

¹⁾ Beyer, *Mittelrhein. Urkundenbuch* I, 41; Hübner *ZfRG.*³ XII addit. 22 No. 134.

²⁾ Beyer l. c. I, 47; Sav.² II, 120; Haenel *LRV.* 465.

³⁾ Collection de docum. ineditis sur l'histoire de France. *Cartulaires de l'église cathédrale de Grénohle* ed. Marion 65. Conrat I, 37; Patetta, *Riv. It.* XII, 309 sq.

⁴⁾ (Vaissette) *Histoire de Languedoc* II, preuves 91. Sav.² II, 114 d; Haenel *LRV.* 72 c.

⁵⁾ Martène, *Collectio amplissima* I, 322. 323; Guérard, *Cartulaire de l'abbaye de S. Victor de Marseille* I, 307 sq.; Sav. II, 111 k; Haenel l. c. 465; Conrat I, 38^a.

⁶⁾ Martène l. c. I, 334; Sav.² II, 117^a; Haenel l. c. 465; Conrat I, 38^a.

⁷⁾ Guérard l. c. II, 509.

⁸⁾ Guérard l. c. II, 12; I, 362. 369. 399; II, 472. Cfr. chartam donationis Rostagni sine die, *Gallia christiana* I, 73.

⁹⁾ Moris et Blanc, *Cartulaire de l'abbaye de Lérins* I, 49, 46, 91, 125, 252, 242, 92, 198, 215, 224 et 292.

praeter legem Romanam etiam 'documenta sanctorum apostolorum', 'scripturae divinae testimonia', 'auctoritatem ecclesiasticam', 'sapientium consuetudinem' memorant ex eisque rationes donationum conscribendarum ducunt. Quibuscum conferas arengam chartae, qua Isembertus episcopus Pictaviensis anno 1029 mense Maio Cadelonem vicecomitem eiusque filium ecclesiam quandam monasterio Cluniacensi submisisse confirmavit. In qua legere potes 'etiam Romanorum principatus lege sancitum esse donationes scriptionis serie antiquitus legaliterque faciendas esse'.¹⁾ Itaque donationis Bertranni episcopi Reiensis instrumentum anno 1062 confectum dicit 'ut cuiuscunque rei donatio litterali particulatione insigniretur et testium munitione firmaretur'.²⁾ Dein charta donationis Berengarii Foroiliensis episcopi (1095) exponit 'Romanae legis aliarumque legum docent praecepta, hoc etiam sanctorum patrum confirmant instituta, ut quicunque aliquid de suo in alterius potestatem transfundere voluerit, per chartam testamenti illud infundat'. Eiusdem charta anni 1101 verbis incipit: 'Romanae legis auctoritate cautum habetur, ut cum aliquis donationem facit, in instrumento ea conscribatur ipsumque instrumentum eorum, qui donationem fieri vident, testimonio confirmetur'.³⁾ Denique charta Adalaxis Avenniacensis comitissae [1129] in proemio clausulam praebet: 'Romana lex praecipit et antiqua consuetudine sancitum est etc.' Quae clausulae⁴⁾, quantum ad legem Romanam pertinent, iure consuetudinario nituntur, quod praeter Breviarii fragmentum [Br. Th. VIII, 5, 1] existit.

11. Otto abbas Cluniacensis vitam S. Geraldii conscribens libro III c. 4 narrat comitem recusasse plures quam C servos dimittere, 'ut lex mundialis in hoc observetur', quocum Br. Gai. I, 2 pr. et Br. Paul. IV, 14, 4 conferas.⁵⁾
12. Charta donationis monasterio S. Petri Garnensis factae [ca. 1015] in proemio narrat: 'Multum declarat sive docet lex Romana vel Salica, ut unusquisque homo de res suas proprias licentiam habeat ad faciendum, quod voluerit' quocum Br. Th. VIII, 5, 1 conferendum est.⁶⁾
13. Fulbertus Carnotensis in epistula quadam anni 1016 vel 1017 ad Theodericum Aurelianensem episcopum directa interpretationem ex Br. Th. I, 2, 1 praebet. Idemque fragmentum ex Constantino etiam canonici Carnotenses epistulae ad Leuthericum Senonensem archiepiscopum anno 1029 directae inseruerunt.⁷⁾
14. Quamvis ipsum Breviarium sive legem Romanam non memorent, tamen eiusdem praecepta [Br. Paul. IV, 6] observant testamenta Bertranni [616] et Haidoinidi [† 642] Cenomanensium episcoporum et Widradi Flaviniacensis abbatis [† 748].⁸⁾
15. Hoc loco etiam, quamquam de earum fide valde contenditur, illam relationem vel evindicationem sive memoriale et responsionem⁹⁾ adferam, quas in capitibus XLIII et XLVII Gestorum Aldrici Cenomanensis episcopi [832 — 856] tempore eius conscriptorum legere potes. In relatione narratur, quomodo monasterium Anisolae ad ius Cenomanicae matris ecclesiae ante dominum Ludovicum imperatorem ab Aldrico episcopo canonice et legibus evindicatum fuerit. Quae in lite coram iudicibus nonnullae canonum legumque sententiae recitatae sunt, inter quas capitula legis Romanae Wisigothorum assumebantur. Primo fragmentum Br. Nov. Val. XII, 1 int. cum inscrip-

¹⁾ Bruel, Recueil des chartes de l'abbaye de Cluny IV, 19 sq.

²⁾ Gallia christiana I, App. 82; cfr. Sav.² II, 112^a.

³⁾ Gallia christiana I, App. 84 et 83; cfr. Sav.² II, 112^a.

⁴⁾ Gallia christiana I, App. 142; cfr. Sav.² II, 112^a.

⁵⁾ Migne, Patrol. lat. CXXXIII, 691 sq.; cfr. Sav.² II, 111^{1 m}.

⁶⁾ (Vaisette) l. c. II, preuves 169. Praeterea 'legem Gothorum' id est Visigothorum commemorant documenta Septimaniensis [c. 941 et 1060] Gallia christiana I, App. 3 et 4 [Sav.² II, 115^a].

⁷⁾ Bouquet, Recueil des historiens des Gaules et de la France X, 453 et 508. Conrat I, 29⁷ et⁸.

⁸⁾ Mabillon, Vetera analecta, ed. nova [1723] p. 255 et 267. Acta Sanctorum ordinis Benedicti S. III. I, 632 sq. cfr. Sav.² II, 116, 118, 119.

⁹⁾ Migne, Patrol. lat. CXV, 77 sq., 88 sq.; Sav.² II, 120ⁿ et 480; Haenel LRV. 465; Simson, Entstehung der Pseudo-Isidorischen Fälschung 79 sq.; P. Fournier in Nrh. XI, 84 sq.; Conrat I, 310 sq.

tione et subscriptione [*si quis pulsatus — exsolvat*]; dein *quinque capitula de effectu sententiarum et finibus litium, Pauli sententiarum libro V* = Br. Paul. V, 5, 6 int.; item *Theodosius libro quarto de sententiis ex periculo recitatum* = Br. Th. IV, 15, 2 int. cum inscriptione et subscriptione. Quae vero haec capita sequuntur, quamvis ea auctor ex eadem lege Romana de libro Pauli assumpsisse declarat, a Breviario aliena sunt. — In responsione Ludovici imperatoris in eadem lite emissa varia ex Breviario invenies, sed cum ea, quae adferuntur, neque ipsius legis neque epitomarum nobis notarum textui omnino congruant, negari non poterit, quin epitome nobis ignota in responsione scribenda usui fuerit. Sunt haec: *Constitutum est a sanctis patribus et bonis imperatoribus et lege decretum, ut 'quidquid — intervenit, non valebit'* = Ep. Aeg. Th. I, 2, 4. Ep. Paris. ibidem habet 'interfuit'. *Item alibi: 'quaecunque contra ius — impenetrata'* cfr. Br. Th. II, 1, 1 et int. *Item alibi: 'Qui falsa — puniantur'* cfr. Ep. Aeg. Paul. I, 12, 1. *Item alibi: 'Dolus malus — simulatur'* = Br. Paul. I, 8, 1. *Item alibi: 'Qui dolum — tenebitur'* cfr. Ep. Mon. Paul. I, 8, 2. *Item alibi: 'Dolus malus — convellere'* = Ep. Par. Th. II, 15, 1 in pr. omisso verbo 'chartarum'. *Item alibi: 'Redintegrandum — deperierit'* cfr. Ep. Aeg. Paul. I, 7, 2. *Item alibi: 'Quidquid vera — non valebit'* cfr. Br. vel Ep. Mon. Th. I, 2, 4.

Formulae aevi Merovingici et Carolingici.

Etiam formulis aevi Merovingici et Carolingici nonnulla fragmenta ex Breviario inserta sunt. Complures ostendunt statuta iuris Romani et Germanicarum nationum iam commixta esse et coaluisse. Aliae ut Turonenses, quamquam ex iure Germanico ortae sunt, verba clausulasve ex legis Romanae Visigothorum interpretatione vel potius ex epitoma quadam fortasse ex Aegidiana sumpsisse et ne hanc quidem recte intellexisse videntur.¹⁾

Formulae Andecavenses [Zeumer Form. 1 sq.].

41 *ius liberorum* cfr. Br. Nov. Val. IV, 1 int. et Br. Paul. II, 24, 6 int.

Formulae Arvernenses [l. c. 26 sq.].

3 cfr. Br. Gai. 1 (?).

Formulae Marculfi [l. c. 32 sq.].

II, 19 cfr. Br. Paul. II, 18, 10 int.

Ep. Aeg. Paul. II, 17, 1.

Formulae Turonenses vulgo Sirmondicae dictae [l. c. 128 sq.].

4 in pr. cfr. Br. Th. IV, 18, 2 int.

11 *si quis infantem etc.* = Ep. Aeg. Th. V, 8, 1. [cfr. Brunner I, 361²⁾]

14 in pr. cfr. Br. Th. III, 5, 2 int.

15 cfr. Br. Th. VIII, 5, 1 int.

16 *viventibus etc.* = Ep. Aeg. Paul. II, 20, 2 [cfr. Brunner l. c.].

17 *si manente etc.* = Br. Paul. II, 24, 5 int.

quia malo etc. cfr. Br. Paul. II, 24, 6 int. in fine.

19 *certis rebus etc.* = Br. Th. III, 16, 1 int. in pr.

20 *quicumque etc.* = Br. Th. II, 12, 4 int.

21 *quidquid pater etc.* cfr. Br. Th. II, 24, 1 int.

22 *quidquid filius etc.* cfr. Br. Th. II, 24, 1 int.

24 *qui tutores etc.* cfr. Br. Th. III, 18, 1 int.

ideo una etc. cfr. Br. Th. III, 19, 4 int. [cfr. L. Rom. Cur. III, 19, 4].²⁾

25 in pr. cfr. Br. Th. II, 9, 1 int.

29 cfr. Br. Th. IV, 16, 1 int. [cfr. L. Rom. Cur. IV, 16, 1].²⁾

¹⁾ cfr. Sav.² II, 125 sq.; Haenel LRV. 465; Zeumer l. c. 130; Brunner I, 401 sq. Stouff l. c. 3²⁾ disserit in regno Francorum formulas quasdam habere clausulas 'ex corpore Theodosiani' 'in Theodosiano codice', quae non ad codicem genuinum sed ad Breviarium respicere videntur. Cfr. testamentum Burgundofaræ (632) supra p. CCCXIX.

²⁾ Zeumer l. c. 148²⁾; Conrat I, 296²⁾. 297²⁾.

³⁾ Conrat I, 296²⁾. 298²⁾.

- 29 *si quando* etc. = Ep. Aeg. Paul. V, 39, 1.
quicumque = Br. Th. IX, 1, 8 int.
30 *si quis* — *requiratur* cfr. Ep. Aeg. Th. IX, 11, 2 int.
32 *secundum legem Romanam* etc. cfr. Br. Th. IX, 19, 1 int. 2 int.
39. 40 cfr. Br. Th. IV, 12, 1.

Additamenta e codicibus formularum Turonensium [l. c. 159 sq.].

- 1 *non occultae* etc. cfr. fr. Br. Th. VIII, 1 int.

Appendix ad formulas Turonenses ex cod. Vat. reg. 1050 s. IX [l. c. 163 sq.].

- 2 *sicut in Theodosiano* etc. cfr. Br. Th. III, 5, 1 int. et 2 int. et 5.
3 in pr. cfr. Br. Th. III, 5, 2 int.
4 *quicumque* etc. cfr. Br. Th. II, 12, 4 int.

Formulae Bituricensis [l. c. 169 sq.].

- 9 cfr. Br. Th. IV, 7, 1 et Br. Gai. I, 1, pr. et § 4.
15 *per sacrorum* etc. cfr. Br. Th. III, 12.
15° *trium curialium* cfr. Br. Th. XII, 1, 8.

Chartarum Senonicarum appendix [l. c. 208 sq.].

- 3 cfr. Br. Th. IV, 7, 1.

Formulae negotiorum civilium [l. c. 533 sq.].

- 3 cfr. Br. Nov. Val. XII, 1 int. et Br. Paul. V, 5, 6 et int.
4 *interpretatio*: '*Tam — procedat*' = Br. Th. IX, 1, 4 int.
si quando — reformetur = Ep. Aeg. Paul. V, 39, 1 [cfr. Form. Turon. 29].
5 *ut nullus* etc. cfr. Br. Th. IX, 1, 4.
tam civile — praecidat = Br. Th. IX, 1, 4 int.
nisi — audiatur cfr. Br. Th. IX, 1, 6 int.
6 cfr. Br. Th. IX, 1, 6. 8. 11 [Conrat I, 263].
9 *osculum* cfr. Br. Th. III, 5, 5.
10 in pr. cfr. Br. Th. III, 5, 1. 2 int. 5 [cfr. Form. Tur. app.³].
15 *osculum* cfr. Br. Th. III, 5, 5.
18 in fine = Br. Th. I, 1, 1 int.

Breviarium etiam legislationi in Francorum regno cuiusdam momenti fuit. Quod attinet ad leges nationum Germanicarum regno Francorum adscriptarum, quibusdam codicibus legis Salicae fragmentum Breviarii 'de matrimoniis vetitis' insertum esse constat. Invenies enim in codicibus secundae familiae [codd. Paris. 18237 et 4403 B] et in Heroldiana et in lege emendata additamentum secundum ad Tit. XIII¹⁾ sumptum ex interpretatione ad Br. Th. III, 12, 3. Ut Brunner [I. 294] explanavit, codices secundae familiae et Heroldiana non ante finem sexti saeculi confecti sunt. Praeterea novella ad legem Salicam complura ex iure matrimoniali praecepta continens in c. 71 [Cap. I, 6], ut Brunner illustravit, ex Br. Th. IX, 19, 1 cum interpretatione atque e lege Visigothorum [III, 3, 4 Antiqua] pendere videtur.²⁾

Legis Ribuariae additamentum³⁾ [58, 1] de manumissione in ecclesia cum iuris Romani statutis cohaerere videtur. Sed contra Savignium [II, 95^d] Conratus [I, 2^b] recte dubitat, num a Breviarii textu [Br. Th. IV, 7, 1] dependeat.

Leges Alamannorum teste Lehmanno [NA. X, 501] qui eas postremo edidit, nihil cum iure Romano commune habent.⁴⁾ Savignius [II, 84] legis Baiuvariorum I, 1, 12 partem

*Leges
nationum
Germani-
carum.*

¹⁾ ed. Behrend 1897, p. 25. Cfr. Loening II, 552¹; E. Mayer l. c. 81¹¹ (82); Brunner I, 294¹¹.

²⁾ Brunner II, 669²¹. Idem in comm. min. Berol. (1894) p. 563 sq.

³⁾ ed. Sohm M. G. LL. V, 242.

⁴⁾ Sav.³ II, 95 legis Alam. tit. 39 cum Br. Th. III, 10, 1 et III, 12, 3 coniungit. Sed res aliter se habet, ut legi potest apud Merkel M. G. LL. III, 57⁷⁰ et Loening II, 552.

ad verbum ex Br. Th. XVI, 1, 6 sumptum esse dixit eique multi assenserunt.¹⁾ Cum ad compilanda capita ad res ecclesiae spectantia apud Baiuvarios clerici adhibiti sint, non omnino omittendum est, illos hoc loco Breviario usos esse; sed constitutio etiam in Theodosiano genuino [XVI, 2, 44], in Sirmondianis [c. 10], in Iustiniano [I, 3, 19] apparet. Titulus vero de nuptiis incestis prohibendis [III, 6], ut Zeumerus [NA. XXIII, 109 sq.] diligentissime illustravit, non ex ipsa lege Romana Visigothorum [Paul. II, 19, 5] sed ex antiquo iure Visigothico codicis Euriciani sumptus esse videtur, qui ipse fontibus Romanis Breviario vetustioribus innitur.

*Capitularia
regum
Francorum.*

Nonnulla ex Breviario partim ad verbum partim sensu tantum in capitularia regum Francorum transierunt. Decreta aevi Merovingici tabella explanabit.

Childeberti II. decretio (596, II, 29) [M. G. Capit. I, 15 sq.].

c. 2 cfr. Br. Th. III, 12, 2—4.

c. 3 cfr. Br. Paul. V, 2, 3. 4 et int.; Br. Th. IV, 12, 13.

Chlotarii II. praeceptio (584—628) [M. G. Capit. I, 18 sq.].

pr. cfr. Br. Nov. Val. VIII, 1 in pr.

c. 2 cfr. Br. Th. I, 2, 1 cum int.

c. 5 cfr. Br. Th. I, 2, 4 int.

c. 7 cfr. Br. Th. III, 10, 1.

c. 13 cfr. Br. Paul. V, 2, 4 int.; Br. Th. IV, 12; Br. Nov. Val. VIII, 1.²⁾

Aevi Carolingici capitulare missorum a. 803 (c. 10), quod Ansegisus [III, 37] et post eum etiam Benedictus Levita [II, 227] tradiderunt, conferendum est cum interpretatione Th. V, 11, 1.³⁾ — Longe aliter se habet res in capitulis de praescriptione temporis, quae Krausius volumine altero novae capitularium editionis [p. 25 sq.] praebet. Leguntur in codd. Vat. Pal. 582 et Paris. 9654 capita subnexa capitularibus Wormatiensibus anni 829, n cod. vero Monacensi 3853 sub fine multorum capitum post Ansegisii libros supplementorum. Caput primum tit. LXXIX legis Burgundionum repetit, secundum vero ex Aegidiana epitoma constitutionem unicam Th. V, 10 praebet. Ludovico Pio minime tribuenda sunt, sed ut editor illustravit [p. 25], a scriptore quodam Burgundione collecta in hos transierunt codices. Eadem postea Regino nonnulla verba omittens in primum suae collectionis librum [c. 20—22] cum falsa inscriptione 'Ludovici imperatoris c. IX' assumpsit. — Capitulare a. 789 c. 66 [M. G. Capit. I, 59], quod etiam Ansegisus [I, 62] habet et Haenelius in tabella sua p. 464 tamquam cum Breviario [Th. IX, 13, 2] cohaerens adducit, quamvis utrumque fragmentum ad Levit. XIX, 26 et Deuteron. XVIII, 10, 11 respiciens contra 'hariolos et augures' contendat, tamen nihil commune inter se mihi habere videtur. — Edictum Pistense Caroli Calvi occidentalis Franciae regis anni 864, ut supra annotavimus, plurimis locis regionum mentionem facit, in quibus secundum legem Romanam, id est praesertim secundum Breviarii rationes, indicatur. Cuius edicti auctor etiam de illis legibus cogitavit, quas praedecessores sui nationis Francorum et nominatissimi imperatores de his constituerunt, qui filios suos fame aut alia quadam necessitate cogente vendunt [cfr. Br. Th. III, 3, 1; Br. Paul. V, 1, 1]. Sed earundem [l. c. II, 311 sq.] unum illud interpretationis Breviarii 'Quicumque — consequatur' fragmentum [Br. Nov. Val. XI, 1] ponit [l. c. 326⁴⁾]. — Denique caput 6 capitularis Tusiacensis Caroli secundi a. 865 mense Februario in Burgundiam directi [l. c. II, 330] verbis 'sicut lex Romana praecipit' auctore Conrato [I, 4⁵⁾] ad illud fragmentum interpretationis Breviarii [Th. I, 1, 1] pertinet, quo ordinatur leges sine die et consule prolatas non valere.

¹⁾ Haenel LRV. 466; Merkel in A. XI, 638 et 641¹⁾; Idem M. G. LL. III, 277²⁾; Stobbe I, 166³⁾; Loening II, 325; Zeumer NA. XXIII, 109. Mommsenus in hac editione p. 852 legem Baiuvariorum fortasse ex Iustiniano hausisse notat.

²⁾ cfr. Loening II, 287 sq.

³⁾ M. G. Capit. I, 115, 10; 429, 36.

Breviarium imprimis eius interpretationes et epitomae diu in scholis Franciae grammaticalibus ad erudiendos in iuris rudimentis discipulos adhibebantur.¹⁾ Utrum in partibus Germaniae discipuli, qui praeter tempora Caroli Magni et Ottonum fere omnes ordinis clericorum erant, artem rhetoricam tractantes et postea clerici iuri canonico studentes etiam quaedam iuris Romani rudimenta didicerint, in dubium vocatum est. Quae Spechtus hac in re disseruit, Fittingus²⁾ argumento iuivit magistros codicibus leges Germanicas continentibus, quae in bibliothecis monasteriorum asservarentur, in scholis usos esse, ad interpretandos vero libros Ciceronis de arte rhetorica vel ad praeparandas iuris canonici lectiones, quod ius Romanum attinet, Breviarium adhibuisse. Cui Conratus I, 31¹ documentis nondum exhibitis sed cap. 35 secundi voluminis reservatis, ut mihi videtur, recte obsistit.

*Breviarii usus
in scholis.*

Breviario ex Pauli sententiis, Theodosiani integri librorum praesertim ex primo et decimo sexto, ex novellis Posttheodosianis³⁾, ex constitutionibus Sirmondianis varia additamenta⁴⁾ data sunt, quae non solum in forma appendix ad finem Breviarii adscribebantur, sed etiam procedente tempore ipsi textui inserebantur. Sirmondianarum fragmenta const. 1, 2, 5, 7 in epitomen Parisinam transierunt.⁵⁾ Explanations titulorum et glossae factae sunt, denique varia compendia ex Breviario genuino vel aucto compilata sunt, quae codices decurtatos et epitomas nominant.

*Additamenta
Breviarii.*

Quam late Breviarii notitia praesertim in regionibus Galliae diffusa fuerit, apparet ex magna codicum ibidem conscriptorum copia, quae ab aetate Karolina crevit et si decurtatorum et epitomatorum rationem habemus, vere ingens fuit. Quibus pauci tantum codices adiungendi sunt, quos in Germania vel in Helvetia natos esse constat.

*Codicum
diffusio.*

Codicum Breviarii integrorum temporibus ante Carolum Magnum confectorum praeter duo folia cod. Paris. lat. 12161, quae auctore Mommseno [in his Prolegomenis p. LXV] facile saeculo sexto, secundum Haenelium [LRV. p. XLIII] saeculo septimo scripta paullo post vero rescripta sunt, et Legionensem duo tantum codices P et M gemelli ad nos pervenerunt.⁶⁾ Uterque ex Gallia saeculo septimo profectus esse videtur. Regnante Carolo archetypum deperditum codicis Parisini 4415 scriptum esse dicunt, si plenus fuit ante annum 788, si decurtatus post 788, quo anno omnes codices decurtati posteriores esse videntur [Mommsen in his Prolegomenis p. XCV et XCLX]. Nono saeculo codices N, F, 17, 14, S, Q, exeunti nono vel incipienti decimo codex E*, decimo codices B, K, 16 tribuendi sunt, qui omnes in finibus magni Francorum regni confecti sunt. Saeculo decimo vel undecimo codex G scriptus est, quem Bluhmius [M. G. LL. IV p. XXXVII] in celeberrima tunc Fuldensis monasterii librariorum sede factum esse dicit.

Breviarii codicum ex Theodosiano integro auctorum I saeculo octavo exeunte vel nono incipiente, ut Haenelius LRV. p. XLIX opinatur, in Gallia meridionali confectus est, Y saeculo decimo compilatus origine est Remensis. Extra Italiam codices F [s. IX] et D [s. IX/X], qui Y gemellus est, scripti sunt.

¹⁾ Sav. I, 463, II, 123; Fitting, Brachylogus p. 25 sq.; Idem in ZfRG. VI, 116; Idem, Anfänge p. 15 sq.; Glasson IV, 192 sq.; Caillemier in Nrh. III, 601 sq.; Conrat, Epitome Exactis regibus p. CLXXXVIII; Idem, Quellen I, 44; Flach 104 sq.; Brissaud 171 sq.; Halban II, 857 sq. Fittingo, quae de usu scholastico in partibus Franciae summa cum diligentia explanavit, Flachius Conratus et Halbanus recte adversantur.

²⁾ Specht, Geschichte des Unterrichtswesens in Deutschland von den ältesten Zeiten bis zum 13. Jahrhundert (1885) p. 122 sq.; Fitting ZfRG. VII, 84 sq.

³⁾ Auctor epitomae Aegidianae ex codicibus quibusdam Breviarii auctis compendio suo rubricas titulorum 1—6 Novellarum Maioriani una cum summa tit. VI 'de sanctimonialibus etc.' inseruit. Haenel LRV. 310; P. M. Meyer in capite primo Proleg. in Theod. II; Conrat I, 223¹¹. — Ut Meyer mecum liberalissime communicavit, codex D novellam Valentiniani 8, 1, quae extra Breviarium est, praebet [cfr. Conrat I, 255¹⁾]. Aequae codex Berol. Phil. 1735 saec. VIII/IX inter epitomen Monachi novellas Valentiniani 16, 1 et 24, 1 [Theod. II, p. 101 et 117] habet.

⁴⁾ Conrat I, 141 sq., 218 sq. et 332; Flach 82 sq.; Halban II, 326; Mommsen in his Prolegomenis p. LXXXII sq.

⁵⁾ Haenel LRV. XXVI¹² et 252; Mommsen in his Proleg. XC et XCI.

⁶⁾ De codice P confer, quae Caillemier dixit in Memoires de l'academie de Lyon, classe des lettres XX, 68.

Decurtatorum Sangallensis 731 anno 793 in monasterio S. Galli scriptus esse videtur. Saeculo nono ex Gallia profecti sunt Mediolanensis Ambros. 276 inf., Bernensis 263, Parisini 4403 A, 4411, 4413¹⁾, 4415, Varsoviensis bibl. univ. 480 et Parisinus 9652. Fine saeculi noni vel principio saeculi decimi codex Parisinus 4410 confectus est. Decimo tribuuntur codices ex Gallia profecti Berolinensis lat. quart. 150, Clermont-Ferrand 201, Leidensis Vossianus quart. 47, Parisinus 4409. Ad saeculos X/XI pertinet codex Vaticanus reginae 1048.

De origine codicum Parisinorum 4408, 4412 et 9653 saeculi noni, Vat. reg. 857 [saec. IX/X], Vat. reg. 1023, qui gemellus est Parisino 4412, Montispeess. H 136 [saec. X] Vat. reg. 1050 [saec. XI] Haenelius et Mommsenus nihil egerunt. Quorum plurimi vero, cum vel legem Romanam Burgundionum sive totam sive excerptam [Paris. 4412 et 4414, Montispeess. H 136, Vat. reg. 1050] vel concilia Galliae [Paris. 4414] vel leges quasdam nationum Germanicarum regni Francorum adscriptarum [Paris. 9653, Vat. reg. 857, Montispeess. H 136, Vat. reg. 1050] contineant, sine dubio terrae Francogallicae vel regionibus eidem vicinis, minime vero Italiae attribuendi sunt.

Denique etiam codicum epitomatorum, quorum origo definienda est, longe maxima pars exceptis codicibus legis Romanae Curiensis et illis, quos ex Italia profectos esse infra demonstrabimus, ad partes Galliae spectat.²⁾ Stuttgartensis iur. quart. 134 antea Weissenauensis saeculi decimi Aegidianam decurtatam complectens, ut Haenelius exposuit, in meridionali Helvetiae parte scriptus esse videtur. Originis Germanicae codex Monacensis lat. 4460 saeculi undecimi est, qui praeter epitomae Aegidianae compendium Alamannorum leges, Ansegisi capitularia et formulam quandam abrenuntiationis diaboli lingua teutisca recentiore conceptam continet.³⁾ Saeculi duodecimi nullus codex ex partibus Galliae et Germaniae ad nos pervenit. Decimi tertii saeculi codex Parisinus 4696 epitomen Aegidii praebet, quibus librarius Ciceronis Topica inseruit.

*Catalogi
bibliothecarum
Breviarii
mentionem
facientes.*

Excerpta ex medii aevi bibliothecarum catalogis, qui nobis Breviarii notitiam tradunt, Mommsenus in his Prolegomenis p. CV sq. maxime ex collectaneis Gustavi Beckeri dedit.⁴⁾ Quibus catalogum saeculi noni Sangallensem addam in rubrica 'de legibus' codicem 'lex Theodosiana, lex Ermogeniana, lex Papiani, lex Francorum, lex Alamannorum in volumine uno' commemorantem. Codex Sangallensis 731 exeuntis saeculi octavi esse videtur, de quo, quantum ad legem Romanam Visigothorum pertinet, Haenelius LRV. p. LXXIII No. 42 et Mommsenus in his Prolegomenis p. XCIX egerunt. Breviario bibliothecarius nomen 'lex Theodosiana, lex Ermogeniana, lex Papiani' dedit; legem Romanam Burgundionum, quae saepe lex Papiani nominatur, codex non continet.

Plurimi horum catalogorum Galliae tribuendi sunt, Germaniae Helvetiaeque Augienses et Sangallensis, nam Corbionenses monasterio Corbeiae in Gallia sito adscribendi sunt.⁵⁾

*Breviarii usus
apud
scriptores.*

Ab septimo saeculo usque ad decimum tertium varii auctores Francogallicae Germaniaeque nonnulla fragmenta legis Romanae Wisigothorum eiusque additamentorum vel ex ipsius Breviarii codicibus vel ex compilationibus a Breviario dependentibus sumpserunt Breviarii que locos nobis partim ad verbum partim sensu tantum praebent. Habemus epistulas, varias iuris collectiones, opera iurisconsultorum aliaque. Animadvertendum est etiam iurisprudentiae illis temporibus neminem fere nisi clericos saeculares vel regulares operam dedisse. At ex illis, quae scripserunt, operibus multa ad ipsas ecclesiae res pertinent, sive usui ecclesiastico destinata sunt sive ad alias rationes ecclesiae spectant, alia quaedam talia non continent. De his primo disseremus.

¹⁾ Scriptus anno 832 Baiocassis monasterio quodam Normanniae (Flach p. 85); apud Haenelium LRV. Proleg. LXV inveni annum 833, cfr. etiam Caillemer, Le droit civil etc. p. 5 sq.

²⁾ Inter illos etiam codex Paris. lat. 10753 saec. X/XI, qui Scintillam complectens librum XVI Breviarii auctum praebet. cfr. Mommsen in his Proleg. XC.

³⁾ Haenel in Berichte der sächs. Ges. (1865) p. 7 et 15; Merkel M. G. LL. III, 5; Conrat I, 228; cfr. infra p. CCCXXX.

⁴⁾ cfr. Fitting in ZfRG.¹ VII, 87 sq.; Flach 116¹.

⁵⁾ Quae Flachius 116¹ de codicibus Breviarii in bibliothecis variorum Galliae monasteriorum asservatis dicit, cum notis Beckeri non omnino concordant.

A. Collectiones mundano usui destinatae.

Iuris collectionum non speciali ecclesiae usui destinatarum, quae Breviario nostro utuntur, lex Romana Curiensis¹⁾ maximi momenti est, quae olim Romana Utinensis dicebatur, a Haenelio, quia duo eiusdem codices hodie in monasterio Sangallensi asservantur, epitome Sancti Galli nominatur. Opus privatum est, continet Breviarium epitomatum sed ex iure consuetudinario et clausulis linguae Germanicae multum emendatum. Ut Zeumer²⁾ disseruit, haec epitome iam ante annum 766 partibus Raetico-Curiensibus nota erat, si alios sequimur, ante finem saeculi octavi³⁾, certe saeculo nono⁴⁾ ibidem pro lege tenebatur. Habemus tres codices integros huius legis et unum fragmentum. Tres codices integros Zeumerius in editione legis descripsit. Quorum duo et Fabariensis nunc Sangallensis XXX et Sangallensis 722 saeculi noni origine Raetica sunt. De origine Utinensis antea Aquileiensis nunc vero in bibliotheca universitatis Lipsiensis asservati, qui saeculo IX/X scriptus est, viri docti dissentiunt. Sunt qui etiam huius codicis originem Raeticam contendunt⁵⁾, alii vero eum in Italia septentrionali scriptum esse putant.⁶⁾ Utcunque res erit, animadvertas, ut Zeumer illustravit⁷⁾, Utinensem ex codice quodam olim Raetico, qui etiam Sangallensi 722 archetypus fuit, descriptum esse. Fragmenta huius legis, quae in codice bibliothecae Ambrosianae A 220 inf. Mediolani exstant, Mercatius anno 1897 detexit et in appendice libri Zanettii p. 143 sq. publicavit. Scripta sunt saeculo decimo, ut editor alique putant, in Italia septentrionali.

*Lex Romana
Curiensis.*

Quaeritur de origine huius legis. Schupfer, quique eum sequuntur, hanc compilationem in Italia septentrionali ortam esse indeque in Raetiam venisse putant⁸⁾; Bethmann-Hollwegus et post eum Wagner in Istria ortam esse dicunt⁹⁾, complures vero nationis Germanicae homines docti, quibus etiam Zanettius Italicus se adiunxit, cum Zeumero legem, quia eiusdem usus nobis primo in partibus Raetiae occurrit, etiam ibidem compilatam esse contendunt. Sed iam Salis [ZfRG.³ VI, 155], dummodo ea, quae lex contineret, observarentur, nihil obstare dixit, quominus legem in partibus occidentalis Franciae natam esse putaremus et nuperrime collega meus Oenipontanus Voltelini [IOeGF. tom. suppl. VI, 145 sq.] brevi documentis omnibus nondum adhibitis adumbravit epitomen nostram alio loco atque in Raetia — neque in Italia septentrionali — compilatam esse indeque in regiones Raeticas migrasse. Quo loco re vera lex ista ex Breviario confecta sit, id amico meo illustrissimo aliisve, qui me intentius in fontibus aevi Francorum versantur, enucleandum relinquo. Hic id unum adferam, quod iam Conratus [I, 286°. 221°. 297°] exposuit, nonnullas legis rubricas cum explanationibus titulorum ad Breviarium auctore Zeumero¹⁰⁾ in Gallia meridionali factis cohaerere et alia, quae Breviario in Francogallia adscripta sunt, in conficienda lege Curiensi auctoritatem dedisse, denique rationem quandam in interpretandis et disponendis legis Romanae Visigothorum constitutionibus inter formulas Turonenses et legem Curiensem nostram demonstrari posse.

Huius legis per Raetiam Curiensem usum praeter illud testamentum Telli episcopi Curiensis, cuius fidem Zeumerus defendit alii vero addubitant¹¹⁾, Capitula Remedii indicant,

¹⁾ ed. Zeumer in M. G. LL. V p. 305 sq. — Quae ea de lege scripta sunt, invenies apud Schupfer manuale² I, p. 189²²; Zanetti, La legge Romana retica-coirese o udinese (1900) p. 9 sq. et nuperrime apud H. Besta in Riv. it. XXX et XXXI et XXXV.

²⁾ ZfRG.³ IX, 36 sq.; Conrat I, 292; Zanetti 137; Halban II, 340 sq.

³⁾ Brunner, Grundzüge³ 49.

⁴⁾ Schroeder⁴ 252.

⁵⁾ Haenel in Berichte der sächs. Ges. IV, 86; Salis in ZfRG.³ VI, 155; Zeumer in ZfRG.³ IX, 11; Conrat I, 286° etc

⁶⁾ Schupfer variis locis; Traube NA. XXVII, 280.

⁷⁾ ZfRG.³ IX, 9; M. G. LL. V, 297.

⁸⁾ Schupfer, manuale² I, 194 sq.; Salvioli, manuale³ 64 etc.; Besta in Riv. It. XXX et XXXI.

⁹⁾ ZfRG.³ IV, 57.

¹⁰⁾ ZfRG.³ IX, 27; Form. 148°. — Cfr. Sohm in ZfRG.³ I, 17¹⁵.

¹¹⁾ Zeumer ZfRG.³ IX, 36 sq. et NA. XXV, 844. Contra Schupfer, Il testamento di Tello, in Atti d. r. Ac. dei Lincei. Classe di scienze morali S. IV, T. VI/1, 320 sq.

quae ineunte saeculo nono ibidem promulgata sunt.¹⁾ C. XI 'de rixa' legis Romanae Curiensis IX, 1, 3 novella est, nam nulla Breviarii epitome neque interpretatio praeter Curiensem actori iniurandum imponit, si ab accusatione prolata desistere vult. Excepto illo Remedii capitulo sola lex Romana Curiensis abiurationem accusationis per iram factae praebet. Dein lex nostra, quae in Remedii capitulis IX et X commemoratur, nulla alia quam Curiensis est [XXIV, 28; IX, 1, 3. 4; IX, 15, 2; XI, 6, 1].²⁾ Charta donationis anni 852 (859) in vico Vinomna die tertio ante Kalendas Ianuarias factae clausulam habet, quae cum lege Curiensi congruit: 'sicut lex continet excepta Falsicia anteposita, hoc est quarta porcione'. Lex ipsa illam quartam, cuius reservationem compluribus locis [VIII, 5, 1; XVIII, 3; XXII, 11] praescribit, 'Falsiciam, hoc est quartam partem' nominat.³⁾

Ex Raetia Curiensi lex Romana etiam in partem Tirolis meridionalis migrasse videtur; nam ei ibidem usus quidam forensis occurrit.

Duae chartae [1253 III, 13; 1273 VI, 29] quas Voltelinus l. c. p. 149 protraxit, baraturam memorant, quam etiam codex Fabariensis habet. Cum donatione 'osculo interveniente' iuris Romani cohaerere videtur, cuius usus in consuetudines Francogalliae meridionalis transiit. Praeterea ius dotale in partibus Tirolis Italicae nonnulla ex iure Romano mixta cum institutionibus Germanicis praebet. Quae ex Romano habet, non tam ex Iustiniano a glossatoribus tractato quam ex longaevis iuris Romani vulgaris consuetudinibus emanaverunt, quae partim lege Raetica-Curiensi nituntur. Denique non solum quaedam statuta Raetica, sed etiam ius Tirolense [privil. Sigismundi anni 1451; const. crim. Maximiliani I; constit. terrae Tirol. anni 1532; communes sententiae (Weistümer) Tirolenses] in illis praeceptis, in quibus matrimoniorum sine consensu parentum contractorum auctoribus et sociis huius criminis poenas statuunt, cum iure antiquo legis Curiensis cohaerere videntur.⁴⁾

Usus forensem legi Romanae Curiensi in Tirole meridionali fuisse Voltelinio [l. c. p. 147 sq.] etiam ex quibusdam documentis Tirolensibus apparuit, in quibus notarii saeculi XIII. et XIV. inter alias clausulas chartis etiam renuntiationem quandam 'antiquae iurisdictionis Raetiae' adscripserunt. Quae glossa cum iure Theodosiani antiquo nihil commune habere videtur. Nam haec verba non sunt referenda ad illud iuris Antejustiniani praeceptum, quo uxori post mortem mariti in favorem liberorum donationis omniumque rerum, quas vir ei dimiserat, solus ususfructus constituebatur, eique si ad secundas nuptias processura esset, imperabatur, ut haec omnia liberis primi consortii restitueret [L. R. Cur. III, 9; XXI, 1], sed ut Besta [Riv. It. XXXV, 292 sq.] nuperrime contra Voltelinium demonstravit, verba nihil aliud quam prooemium illius constitutionis Iustiniani imperatoris [C. I. IV, 29, 23] sunt, qua imperator dispositiones Sci. Velleiani mutavit. Illi beneficio constitutionis 'Antiquae iurisdictionis retia' notarii Tirolenses clientibus suis, ut renuntiant, persuaserunt.

*Compilatio
Gaudenziana.*

Cum Breviario etiam compilatio Gaudenziana⁵⁾ comparanda est, quam in finibus Provinciae Ostrogothicae ante saeculum nonum ortam esse Conratus putat.⁶⁾ In prima huius collectionis parte fere totum Alarici commonitorium nomine huius regis vero omisso apparet, c. 9 et 17 affinitate cum interpretationis Visigothicae ad Br. Th. IV, 6, 1 et Nov.

¹⁾ ed. Zeumer in M. G. LL. V, 441 sq. Cfr. Stobbe I, 206; Conrat I, 292; Schroeder⁴ 252.

²⁾ Stobbe I, 207⁵; Zeumer ZfRG.³ IX, 49; Conrat I, 293⁴ et⁵.

³⁾ Wartmann, Urkundenbuch der Abtei St. Gallen II, 41 No. 421; Brunner in ZfRG.³ IV, 265; Zeumer ibidem IX, 12.

⁴⁾ Voltelini in Xenis Büdingero oblati p. 340. Idem in IOeGF. tom. suppl. VI, 157³⁻⁶, 158¹.

⁵⁾ Quae de hac compilatione homines docti scripserunt, cfr. apud Patetta AG. LIII, 3 et Schmidt ZfRG.³ XVI, 235 sq.

⁶⁾ Conrat I, 284. Post Gaudenzium iterum Patetta l. c. 10 sq. originem Italicam huius compilationis defendit, sed recte ei Schmidt l. c. obversatus demonstravit codicem Holkhamsensem, ex quo Gaudenzius eam edidit, manu Langobardica scriptum archetypum collectionis non esse copiamque iuris Visigothici fragmentorum, quibus excellit, aliam originem indicare. Halban II, 343 opinioni Conrati se adiunxit.

Val. XI, 1 fragmentis coniunguntur.¹⁾ In altera vero parte praeter excerpta ex lege Visigothorum epitomen Aegidii invenies in forma haud integra et partim diffusa. Sed ipsum Breviarium auctor non habuisse videtur.

Etiam in collectionibus, quae ad Exceptiones Petri pertinent, Breviarii loci reperiuntur. Auctor Exceptionum in libro IV titulo 37 constitutionis Sirmondianae primae partem haustam ex Anselmo Lucensi praebet, qui ipse Benedicti Levitae collectionem capitularium [II, 366] secutus est.²⁾ Cui adseram auctore Conrato additamenta collectionis Tubingensis in codicibus saeculi decimi tertii Vat. reg. 441, Cantabr. O 7, 40 et Paris. bibl. nat. 4719/1³⁾ Breviarii haec fragmenta habent:

*Exceptiones
Petri.*

Cod. Vat. reg. 441 cfr. Br. Th. IV, 4, 6 cum int.
Br. Th. VIII, 5, 1 int.
Br. Paul. V, 12, 4 int.
Br. Paul. V, 12, 2 int.
Br. Gai. II, 3, 4 in pr.
Br. Paul. III, 7, 10 int.

Cod. Cantabr. O 7. 40.

c. 6 *cum plures testes* etc. cfr. Br. Th. XI, 14, 2 int.
c. 11 *vox unius testis* cfr. Br. Th. XI, 14, 2 int.
c. 14 *nemo enim de se* etc. cfr. Ep. Aeg. Paul. I, 12, 5.

Cod. Paris. bibl. nat. 4719' [Ashburnh. Barrois 336] fol. 56'.

c. 6 *cum plures testes* etc. cfr. Br. Th. XI, 14, 2 int.

Denique Extravagantium ad Exceptiones Petri codices Parisini 1730 et 4709 uterque saeculi decimi tertii et codex Taurin. D V 19 saeculi duodecimi, quos Conratus [I, 529⁴⁾] omnes originis Gallicae esse putat, quorum tamen primum Flachius [124⁵⁾] ex Italia profectum esse suspicatur, commemorabimus. Codex Paris. 1730 fol. 127—131 sub inscriptione 'Excerpta de legibus Theodosianis, quas interpretatur Paulus' nonnullas Pauli sententias Breviario insertas, ut Conratus recte opinatur, ex Ivonis decreto allegat.⁶⁾ Sunt haec: Br. Paul. V, 35, 1 int.; V, 36, 1; V, 37, 2 int.; V, 38, 2 et V, 39, 1. Codices vero Paris. 4709 fol. 44'—55 et Taurin. D V 19 fol. 66'—75 ex Breviario fragmenta Br. Th. IX, 1, 7, Ep. Aeg. Th. I, 2, 1 et 4 et Br. Paul. V, 37, 2 cum int. praebent⁷⁾, Taurinensis praeterea Br. Paul. V, 12, 4 int. *libro quinto legum Teodosii* ex Ivone XVI, 195.⁸⁾

Brachylogus iuris civilis, quem Boeckingus anno 1829 edidit, ut Fittingus, Conratus aliique observaverunt, ex Francogallia profectus praeter fragmenta ex codificatione Iustiniani alia etiam ex Breviario habet.⁹⁾ Auctor ex ipso fonte hausisse videtur. Sunt autem fragmenta haec:

*Brachylogus
iuris civilis.*

II, 11, 5 = Br. Paul. I, 7, 6.
17, 4 = " " V, 2, 2.
III, 13, 5 cfr. Br. Th. V, 8, 1 et III, 3, 1 int.
IV, 30, 1 cfr. Br. Th. IX, 1, 2 int.
32, 1 " " IX, 5, 1 int. in fine.
" " IX, 6, 1 int. in pr.
32, 2 " " Paul. V, 27, 1 et 2.
32, 3 " " V, 25, 1, 10, 11.
" " Th. IX, 13, 3 int.

¹⁾ Ad. c. 9 cfr. Zeumer NA. XII, 394 sq.; Schmidt in ZfRG.²⁾ IX, 229 sq., XI, 213 sq., XVI, 242. Contra Patetta l. c. 18 sq.

²⁾ Conrat I, 147^a. 365^b. 366; Flach 284.

³⁾ Flach 197—199. 235. 319 sq.; A. Tardif OR. 224 sq.; Conrat I, 420^a. 485 sq.

⁴⁾ Haenel LRV. LXXXV, N. 69; Conrat I, 536.

⁵⁾ Conrat 79, 538^b.

⁶⁾ Conrat 537^a.

⁷⁾ Fitting, Brachylogus (1880); Ficker in comm. min. Vind. phil. hist. cl. LXVII, 628 sq. Idem in IOeGF. tom. suppl. II, 45; Tardif OR. 207 sq.; Flach 112 sq.; Conrat I, 552; Brissaud 184; Halban II, 346.

- IV, 32, 4 cfr. Br. Paul. V, 26, 1.
32, 5 „ „ Th. IX, 14, 1 int.
32, 6 „ „ „ IX, 21, 1.
32, 7 „ „ Paul. V, 28, 3 in fine.
32, 8 „ „ „ V, 29, 1.
32, 9 „ „ „ V, 31, 1.
32, 10 „ „ „ V, 32, 1.
32, 12 „ „ Th. IX, 22, 1 int.
32, 13 „ „ „ IX, 23, 1 int.
32, 15 „ „ Paul. V, 21, 1.
32, 16 „ „ „ V, 24, 2 nonnullis mutatis.

Item glossa cod. Vat. reg. 441 saeculo decimo tertio ad Brachylogum [III, 8, 3] con-
fecta in verbo 'nuda' ex Pauli quadam sententia Breviario inserta [Br. Paul. II, 14, 1]
sumpta est¹⁾, epitomeque Brachylogi ex codice Cusano saeculi duodecimi ante II, 2 tres
locos Breviarii [Br. Paul. V, 36, 1. 2, V, 37, 3 et V, 38, 1 cum int.] habet.²⁾

*Codex
Stuttgartensis
iuridicus
quart. 134.*

Excerpta ex epitoma Aegidii praebent codices Stuttgartensis iur. quart. 134 saeculi
decimi et Monacensis lat. 4460 saeculi undecimi, quorum ille in septentrionali parte Hel-
vetiae, hic in Germania interiore scriptus esse videtur. Stuttgartensis habet in f. 140'—160'
compilationem negligenter factam, quae inscribitur: 'Brevis excertio de Theodosiano'.
Sumpta est, ut Haenelius nos docuit, non solum ex Theodosiani libris I—III, V—IX, XI
et XIII, sed etiam ex novellis Theodosiani, Valentiniani, Marciani, ex epitoma Gai, ex
sententiis Pauli necnon ex codice Gregoriano.³⁾ Sunt haec teste Conrato:

- Ep. Aeg. Th. I, 1. 9. 10. 11;
„ „ „ II, 16. 24. 30. 31;
„ „ „ III, 3. 4. 7. 8;
„ „ „ V, 5—12;
„ „ „ VI, 1;
„ „ „ VII, 1;
„ „ „ VIII, 8;
„ „ „ IX, 1—13. 15. 17. 18. 22. 25. 26. 28. 30. 31. 33;
„ „ „ X, 5. 9. 10;
„ „ „ XI, 12. 13;
„ „ „ XIII, 1;
„ „ Nov. Theod. X, 1;
„ „ „ Val. III—V;
„ „ „ Marc. I;
„ „ „ Gai. I, 1—3. 5—8;
„ „ „ „ II, 1—3. 8—10;
„ „ Paul. I, 1. 11. 18;
„ „ „ II, 3—5. 8. 9. 12. 13. 16. 17. 23—26. 28. 31;
„ „ „ IV, 11. 12;
„ „ „ V, 1. 13. 15. 16. 31;
„ „ Greg. VI, 1. 2.

*Codex
Monacensis
lat. 4460.*

Monacensis vero olim monasterii ordinis Praedicatorum Bambergensis per undequadra-
ginta articulos excerpta ex Breviarii libris I—IX Theodosiani habet haec⁴⁾:

¹⁾ Fitting, Brachylogus 3; Conrat I, 577^a.

²⁾ Fitting ZfRG. XI, 471, Brachylogus 7; Conrat I, 582^a.

³⁾ Haenel LRV. LXXXVII N. 53; idem Berichte der sächs. Ges. (1865) 1 sq. 9 sq.; Conrat I, 228; M. G. Capit. II p. XXXI.

⁴⁾ Haenel, Berichte (1865) p. 15 sq.; Rockinger in comm. min. Monac. 1884 p. 182 sq. et 206 sq.; Conrat I, 228 et 630.

1	=	Ep. Aeg. Th. I, 1.
2	=	" " " I, 9, 2. 3.
3	=	" " " I, 10.
4	=	" " " I, 11.
5	=	" " " II, 16, 2. 3.
6	=	" " " II, 24.
7, 8	=	" " " II, 30. 31.
9, 10	=	" " " III, 3. 4.
11	=	" " " III, 7.
12	=	" " " IV, 3.
13—17	=	" " " V, 5—9 excepto 'hoc autem' usque 'fugitivum'.
18	=	" " " V, 10. 11.
19	=	" " " V, 12.
20	=	" " " VI, 1.
21	=	" " " VII, 1.
22	=	" " " VIII, 3.
23—25	=	" " " IX, 1. 2. 3.
26	=	" " " IX, 4. 5 exceptis iis, quae sequuntur ex Paulo apostola.
27—32	=	" " " IX, 6 exceptis 'si servus' usque 'profutura'.
33	=	" " " IX, 13.
34	=	" " " IX, 15, 1 excepto 'si tabellio' usque 'approbetur'.
35, 36	=	" " " IX, 17. 18.
37	=	" " " IX, 26.
38	=	" " " IX, 28. 31.
39	=	" " " IX, 33.

Codice epitomae Aegidianae denique auctorem libri, qui false 'Speculum Suevicum' *Speculum Suevicum.* nominatur, usum esse Merkelius et post eum uberrimeque Rockinger exposuerunt. Fragmenta in linguam teutiscam versa saepius secundum ordinem Breviarii disposita sunt.¹⁾

Secundum editionem Friderici de Lassberg (1840) sunt haec:

Art. 318	cfr. Ep. Aeg. Paul. II, 25, 4.
" 319	" " " Th. IX, 6.
" 320	" " " IX, 4, 2. 3 in pr.
" 321	" " " IX, 4, 3 <i>similiter</i> etc.
" 322 in pr.	" " " IX, 4, 4.
" 346	" " " X, 10.
" 348	" " " Gai I, 7. 8 et Paul. II, 28, 1.
" 349	" " " Th. IX, 5 et Paul. II, 31.
" 349 I	" " " IX, 11, 1. 2.
" 350	" " " IX, 12.
" 350 I	" " " IX, 1, 2. 3. 6. 8.
" 351	" " " IX, 2, 1. 2.
" 352 in fine	" " " IX, 2, 3 in fine.
" 353	" " " V, 5, 1.
" 357	" " " Paul. V, 1, 1.
" 363 I	" " " Th. V, 7, 1. 2 et V, 8.
" 367	" " " Paul. V, 31, 1.
" 368	" " " Th. IX, 4, 1.
" 368 I	" " " IX, 13, 1. 2.
" 370 I	" " " Nov. Theod. X, 1.
" 371	" " " Gai IX, 3.
" 372	" " " IX, 4.

¹⁾ Merkel, De republica Alamannorum (1849) p. 23, 98²² et ²³; Stobbe I, 70 et 340¹⁶ et ¹⁷; Rockinger in comm. min. Monac. (1884) p. 179 sq.; Conrat I, 224³ et 680; Schroeder⁴ 666.

Art. 373 et 374	cf. Ep. Aeg. Gai IX, 5. 6.
" 374 I	" " " " IX, 7.
" 375	" " " Paul. IV, 11, 1.
" 375 I	" " " " V, 12, 6.
" 375 II	" " " " V, 15, 3.
" 375 IV	" " " Greg. VI.
" 376	" " " Th. IV, 10.

B. Collectiones ecclesiasticae.

- Collectio conciliorum Galliae in codice Coloniensi.* De iis scriptis, quae ad ipsas res ecclesiae pertinent, locuturi eorum librorum, qui ante medium saeculum nonum confecti sunt, omissis collectionibus constitutionum Sirmondianarum primam collectionem conciliorum Galliae ex codice Coloniensi 212 [Darmstadensi 2326] saeculi septimi memoramus, quae in capitibus 5 et 6 titulos 17 et 18 [Theod. II, 101 sq.] ex novellis Valentiniani III. praebet, quorum prior Breviario non insertus est. Haec collectio, ut Maassenus ostendit, secunda parte saeculi sexti in Gallia confecta esse videtur.¹⁾
- Collectio CCCC capitum.* Dein collectio CCCC capitum adhuc inedita praeter conciliorum canones, Romanorum pontificum decretales, canones poenitentiales et excerpta ex litteris divinis duos iuris Romani textus continet, quorum unus c. 39 [40] nonnullis verbis mutatis cum sententiarum Pauli Breviario insertarum titulo de gradibus [IV, 10], alter c. 40 [41], ut Scherer demonstravit, Breviarii libro Gai I, 4, 1—8 consentit.²⁾
- Collectio Flori Lugdunensis.* Collectio Flori Lugdunensis diaconi in utraque redactione nonnullas Sirmondianarum constitutionum praebet. Prior, quam Dacherius in Spicilegii sui tomo XII, p. 48 sq. ex codice quodam S. Mariani Autissiodor. edidit, finem sextae, inscriptionem quartae, fragmenta primae, tertiae, sextae, undecimae, abbreviationem quandam decimae quintae, fragmentum vicesimae continet. Altera, quam Maassenus ex codice Ambrosiano A 46 inf. ut videtur Italico in comm. min. Vind. cl. phil. hist. XCII p. 321 sq. deprompsit, fragmenta primae, tertiae, sextae, undecimae, abbreviationem decimae quintae, dein fragmenta decimae septimae et vicesimae commentario aucta habet.³⁾
- Glossae iuris canonici.* Glossae iuris canonici aevi Karolini saeculo octavo exeunte vel nono incipiente confectae, quas Maassenus in comm. min. Vind. cl. phil. hist. LXXXIV, 235 sq. edidit, non ad leges Romanas sed ad collectionem canonum Dionysio-Hadrianam pertinent. Tamen pauca ex iure Romano praebent. Locorum, quos Fittingus et Flachius iuri Romano tribuerunt, glossa verbi 'procuratores' ad canonem XVI concilii Carthaginensis fortasse ex interpretatione Br. Th. II, 12, 7 sumpta est.⁴⁾
- Collectio cod. Stuttgart. 113.* Collectio codicis Stuttgartensis 113 saeculi octavi fol. 194' constitutionem Sirmondianam primam Constantini ad Ablavium recipit [Schulte in comm. min. Vind. CXVII p. 12 sq.].
- Collectiones codicum D et Y.* Collectiones codicum D et Y, de quibus post Conratum⁵⁾ praesertim Mommsenus in his Prolegomenis [p. LXXXVIII sq.] multum disseruit, in quatuordecim partes divisae constitutiones libri decimi sexti codicis Theodosiani genuini, nonnullas ex Breviarii interpretatione auctas continent praeterque Sirmondianarum constitutionum primam usque ad

¹⁾ Maassen, Geschichte I, 574 sq.; Conrat I, 146; Halban II, 349. — Codicem Coloniensem P. M. Meyer uberius in volumine altero huius operis tractabit.

²⁾ Maassen l. c. 845 sq. et 972; Scherer, Über das Eherecht bei Benediktus Levita und Pseudoisidorus 10¹, Handbuch des Kirchenrechtes I, 208²²; Conrat I, 46⁴; Maassen c. 40 [41] ex duobus codicibus l. c. edidit, sed originem eius nondum cognoverat.

³⁾ Maassen l. c. (XCII) p. 301 sq.; Caillemer in Memoires de l'academie de Lyon, classe des lettres (1885) XXI p. 367 sq.; Conrat I, 253 sq. Cf. etiam carmen Flori, quod Caillemer l. c. 376 ex Migne, Patrol. lat. CXIX p. 253 sq. memorat.

⁴⁾ Maassen l. c. (LXXXIV) p. 277⁴; Fitting, Brachylogus p. 30; Flach 93; Conrat I, 254 sq.; Halban II, 351¹.

⁵⁾ Conrat I, 255 sq.; idem NA. XXIV, 355 sq. — De codice D eiusque ad Theodosianum glossis marginalibus egit Flach 81 sq. glossasque ibidem 158 sq. edidit.

septimam varia Breviarii fragmenta praebent. Quae ex libro decimo sexto Theodosiani et ex Sirmondianis habent, iam Mommsenus l. c. XC et XCI explanavit, quae vero ex Breviario hauserunt, tabella nostra ostendit. In codice D, qui altero Breviarii fragmentis locupletior est, etiam in fol. 210, ut P. Meyer mecum communicavit, ex novellis Valentiniani tertii Breviario non insertis duas constitutiones [8, 1 et 2] invenies [Conrat I, 255^a et volumen secundum huius editionis p. 89 sq.].

Codices D et Y in parte XIV collectionis secundum Conratum [NA. XXIV, 356] continent:

- Br. Th. IX, 1, 1. 3. 4. 5 cum interpretationibus;
- „ Nov. Marc. I, 1 int.¹⁾;
- „ Th. IX, 1, 6—11 cum interpretationibus;
- „ „ I, 1, 1. 2 cum interpretationibus;
- „ Nov. Val. XII, 1, pr. 1—7 cum interpretatione²⁾ sed alia, quam Breviarii codices ostendunt.

Praeterea codex D post partem XIV secundum Conratum I, 255^a continet:

- Br. Th. II, 26;
- „ „ IV, 14—20;
- „ „ IX, 29, 3;
- „ „ XI, 11, 1. 3. 4;
- „ „ XIV, 1—7;
- „ Paul. V, 4, 7. 8. 10. 13. 14. 16. 22;
- „ „ V, 5, 1. 5. 6. 7. 8. 10;
- „ „ V, 15, 1. 2;
- „ „ V, 16;
- „ „ V, 17, 1. 3;
- „ „ V, 18, 1. 3;
- „ „ V, 19, 1;
- „ „ V, 34;
- „ „ V, 35, 1. 2. 4;
- „ „ V, 36. 37. 38. 39.

Medio saeculo nono in regno Francorum occidentali illae tres collectiones factae sunt, quae inter se cohaerentes exempla praebent maximorum figmentorum iuris canonici progressum multa per saecula ducentium. Sunt capitularia Benedicti Levitae, capitula Angilramni, decretales Pseudoisidorianae.³⁾ Omnes iure Romano utuntur maxime Breviarii, Benedictus praeterea etiam epitoma Iuliani. Benedictus plerumque locos fontium Romanorum verbotenus inseruit, raro tantum ab originali discedens textum contraxit vel additamenta fecit vel praecipua iuris Romani rebus illorum temporum, praesertim ecclesiae accomodavit. Pseudoisidorus vero rarissime fragmenta Breviarii tota allegavit, saepius omnino vel pro parte aliis textibus inseruit et ad ecclesiae res intendens mutavit. Capitula Angilramni denique in locis ex iure Romano sumptis ex Benedicto eiusque appendicibus pendere videntur excepto uno, quod auctor ex ipsa epitoma Parisina hausit.

*Benedictus
Levita
Capitula
Angilramni
Decretales
Pseudoisidorianae.*

Quae ex iure Romano Breviarii habent, hae collectiones ex volumine Breviarii integri vel decurtati, ex Theodosiani quodam libri decimi sexti exemplari, ex epitomis Aegidii et Parisina praebent. Constitutionem Sirmondianam primam Benedictus [II, 366]

¹⁾ Interpretationem totam D inter Th. IX, 1, 11, Y fol. 191^a in margine inferiore habet. Idem codex interpretationem usque ad *'liceat appellare'* f. 13^b praebet.

²⁾ Textum codex D f. 199, codex Y f. 191^b uterque incluso § 7 praebet, interpretationem D f. 201/202, Y f. 9 habent. Interpretatio usque ad *'habeantur extranei'* codici Y iterum in margine f. 14 ab eadem manu additur. Quae omnia debeo P. Meyero.

³⁾ Benedicti Levitae capitularia post Baluzium Pertzius edidit in M. G. LL. II/2, 17—158. Novam editionem E. Seckel praeparat. Decretales Pseudoisidorianas una cum capitulis Angilramni Hinschius [Lipsiae 1863] edidit. Cfr. Scherer, Handbuch des Kirchenrechtes I, 215 sq.; Tardif DC 132 sq.; Conrat I, 299 sq.; Brissaud 130 sq. etc.

ex codice quodam Theodosiani deprompsit, in quo libro decimo sexto adscripta erat, nam ipse dicit se hanc sententiam ex sextodecimo Theodosii imperatoris libro capitulo videlicet undecimo rescriptam sumpsisse.¹⁾ Sin autem fragmenta Benedicti I, 339; II, 111 et 390 constitutionibus Sirmondianis 11 et 6 similia sunt, animadvertas compilatorem eadem etiam in libro codicis Theodosiani decimo sexto [2, 40. 47] invenire potuisse.²⁾

Favendum est coniecturae Conrati I, 309 compilatores harum collectionum librum quendam, qui excerpta ex Breviario aucto eiusque epitomis continuit, adhibuisse, cuius auctor illos textus iam mutatos habuisse videtur, quos Benedictus una cum Pseudoisidoro a textu Breviarii alienos habet, nisi omnes collectiones, ut quidam homines docti credunt, ab uno falsario compilatae sint.

I. Benedicti Levitae capitularia.³⁾

Ex legis Romanae Visigothorum codice pleno vel decurtato haec fragmenta apud Benedictum invenies:

- I, 338 cfr. Br. Th. XVI, 5, 3 [Conrat I, 34¹⁾.
- 400 = " " II, 18, 1 et int. [Conrat I, 301²⁾.
- II, 367 = Br. Th. XVI, 5, 3.
- 384 = " " VII, 1, 1 nonnullis verbis mutatis [Conrat I, 301²⁾.
- 386 = " " IX, 7, 1.
- 387 = " " VI, 1, 2 in fine.
- 396 = " " VI, 1, 2 int. [Conrat I 301²⁾.
- 398 = " " IX, 30, 1 int. aliquibus verbis mutatis.
- 410 = " " III, 12, 3 int.
- III, 163 cfr. Br. Paul. I, 6, 1.
- 164 = " Th. IX, 7, 2 int. in pr. vel Ep. Aeg. l. c.
- 226 = " " IV, 20, 4 int.
- 229 = " " V, 5, 1 int.
- 232 = " " IX, 7, 1 int. in pr. vel Ep. Aeg. l. c.
- 235 = " " IX, 7, 3 int.
- 238 = " " XI, 14, 4 int.
- 240 = fr. Br. Nov. Val. XII, 1 int. [quod debeo Seckelio].
- 243 = Br. Paul. I, 21, 3 omisso verbo 'purpura'.
- 246 = " " V, 4, 12.
- 249 = " " V, 27, 3 int. uno verbo 'insulam' in 'carcerem' mutato.
- 251 cfr. " Th. XI, 8, 2 et 3 cum int.
- 253 " " IX, 1, 6 int.
- 253 in fine = Br. Th. X, 5, 2 in fine aliquot verbis mutatis.
- 283 = Br. Th. XI, 14, 2 int.
- 284 = " " XVI, 1, 2.
- 286 = " " XVI, 4, 1 int. vel Ep. Aeg. l. c.
- 287 = " " XVI, 5, 3.
- 288 = " Paul. I, 7, 2 int. nonnullis verbis omissis.
- 289 = " " 1, 7, 4 int. ['simplo' in 'duplum' mutato].
- 291 = " " I, 6, 1.
- 297 = " " II, 2, 1 int.
- 298 = " " II, 4, 4 int.
- 299 = " " II, 5, 1 int.
- 303 = " " II, 5, 3 int.
- 304 = " " II, 10, 1 int. vel Ep. Aeg. l. c.
- 308 cfr. " Th. IV, 14, 1 int. vel Ep. Aeg. l. c.

¹⁾ Conrat I, 301.

²⁾ Conrat I, 301¹⁾, 304²⁾.

³⁾ Sav.²⁾ II, 104 sq.; Haenel LRV. 464; Conrat I, 300 sq.

- III, 309 in pr. cfr. Br. Th. IX, 1, 5 in fine (?) vel Ep. Aeg. l. c. (?) [quod debeo Seckelio].
312 = Br. Paul. II, 12, 1.
313 = " " II, 12, 4 int.
318 = " " II, 15, 3 int.
319 = " " III, 18, 8.
322 in fine cfr. Br. Th. IX, 3, 2 in fine [Conrat 303⁷].
324 = Br. Th. IX, 1, 7 int.
325 = " " II, 26, 1 int. [quod debeo Seckelio].
326 = " Paul. III, 7, 10 in pr. vel Ep. Aeg. l. c.
327 = " Th. II, 19, 7 int.
328 = " " II, 24, 2 nonnullis verbis omissis.
329 = " " VIII, 6, 3 int. in pr.
330 = " " VIII, 6, 1 int. omisso verbo 'emancipatum'.
334 = " Paul. II, 18, 12 int.
335 = " " II, 19, 1.
336 = " " II, 21, 1 int.
340 = " " II, 32, 14.
341 = " " IV, 8, 1 int.
342 = " " V, 1, 4.
343 = " " V, 3, 3.
344 = " " V, 3, 4.
345 = " " V, 3, 6 int.
346 cfr. " " III, 6, 8 in pr. [Conrat 302⁷].
347 " " Th. IV, 14, 1 [Conrat 301⁷, 303⁷].
353 = " Paul. V, 4, 9 int.
354 = " " V, 5, 9.
355 = " " V, 7, 6 int.
357 = " " V, 37, 1 int. in pr. aliquot verbis omissis vel Ep. Aeg. l. c.
362 = " " V, 12, 4 int.
363 = " " V, 18, 5.
370 = " " V, 23, 3.
371 = " " V, 24, 1.
436 = " Th. IX, 1, 11 aliquot verbis mutatis [Conrat I, 301⁷, 303⁷ et *].
440 usque 'audire oportet' = Br. Th. IX, 3, 2 [Conrat I, 301⁷].
453 = Br. Th. IX, 1, 7 in pr.
- Add. III, 101 = Br. Paul. II, 32, 18 [Conrat I, 303⁷].
102 = " " V, 5, 9.
103 cfr. " Greg. V, 1 (?) [Conrat 303⁷].
105 = III, 251.
- Add. IV, 14 = III, 357.
18 cfr. Br. Nov. Marc. I, 1 int. [Conrat I, 303⁷].
26 = III, 436.
74 in fine cfr. Br. Paul. IV, 10, 8 int. [Conrat I, 303⁷].
- Ex libro decimo sexto Theodosiani genuini Benedictus haec fragmenta adfert:
- I, 339 cfr. Th. XVI, 2, 40 = Sirm. 11 [Conrat I, 301⁷, 304⁷].
II, 103 cfr. Th. XVI, 2, 38.
103 'in*corrupta*' cfr. Th. XVI, 2, 29 [teste Seckelio].
111 cfr. Th. XVI, 2, 47 nonnullis mutatis = Sirm. 6 [Conrat 301⁷].
112 " " XVI, 2, 38 [Conrat I, 301⁷].
112 'in*corrupta*' cfr. Th. XVI, 2, 29 [quod debeo Seckelio].
113 cfr. Th. XVI, 2, 23 [quod debeo Seckelio].
115 " " XVI, 2, 31 multis verbis omissis.
116 " " XVI, 2, 34 [Conrat I, 301⁷, 304⁷].

- II, 117 cfr. Th. XVI, 2, 40 nonnullis verbis omissis.
368 „ „ XVI, 2, 30.
385 = II, 117.
389 cfr. Th. XVI, 2, 34.
390 = II, 111.
406 = II, 115.
- III, 195 cfr. Th. XVI, 4, 2.
285 = „ XVI, 2, 30 *Privilegia — perfruuntur.*
421 in pr. cfr. Th. XVI, 2, 29.
et quidquid etc. cfr. Th. XVI, 2, 47 [quae debeo Seckelio].
422 cfr. Th. XVI, 2, 47 *clericos etc.* [Conrat I, 301°].
438 = „ XVI, 2, 41.
477 = „ XVI, 2, 29.
- Add. IV, 32 = III, 195.

Ex epitomis Breviarii haec fragmenta apud Benedictum invenies.

Ex epitoma Aegidiana:

- I, 307 cfr. Ep. Aeg. Th. II, 4, 7 [Conrat I, 304¹].
308 „ „ „ IX, 30, 1. 2.
311 „ „ „ Greg. XII, 1 ut Seckelius mecum communicavit.
312 „ „ „ Paul. IV, 11, 5 in fine.
313 „ „ „ I, 12, 5.
314 = „ „ Th. XI, 14, 2 paucis verbis mutatis.
368 = „ „ „ XI, 14, 3 in pr.
369 = „ „ Nov. Marc. II, 1.
390 cfr. „ „ Th. XVI, 1, 2.
391 = I, 311.
- II, 360 = I, 311.
399 = I, 311.
- III, 150 = Ep. Aeg. Th. II, 4, 7 [teste Seckelio].
152 = „ „ „ II, 2, 1.
153 in fine cfr. Ep. Aeg. Th. XVI, 1, 2 [quod debeo Seckelio].
157 = Ep. Aeg. Th. II, 10, 1. 2.
160 = „ „ „ II, 26, 1.
164 = „ „ „ IX, 7, 2 in pr. vel Br. Th. l. c. int. in pr.
168 = „ „ „ IX, 11, 1.
170 = „ „ „ IX, 30, 1. 2 nonnullis verbis mutatis vel omissis.
174 = „ „ „ IX, 34, 1.
177 = „ „ „ X, 5, 1—5.
181 = „ „ „ XI, 11, 1 usque ad verba '*non audiat*ur'.
185 = „ „ „ XVI, 1, 1 aliquot verbis transformatis.
188 = „ „ „ XVI, 2, 1.
192 = „ „ Nov. Val. V, 1 *qui etc.*
196 = „ „ Paul. I, 12, 1—5.
200 = „ „ „ V, 4, 16. 17. 18. 20.
204 = „ „ „ V, 5, 3. 5. 8. 9.
208 = „ „ „ V, 15, 3.
212 = „ „ „ V, 25, 2 in pr.
216 = „ „ Greg. XII, 1.
220 = „ „ Th. II, 1, 4. 6.
222 = „ „ Paul. V, 23, 1.
232 = „ „ Th. IX, 7, 1 in pr. vel Br. Th. l. c. int.
286 = „ „ „ XVI, 4, 1 vel Br. Th. l. c. int.
304 = „ „ „ II, 10, 1 vel Br. Th. l. c. int.

- III, 308 cfr. Ep. Aeg. Th. IV, 14, 1 vel Br. Th. l. c. int.
309 in pr. cfr. Ep. Aeg. Th. IX, 1, 5 in fine (?) vel Br. Th. l. c. int. (?).
326 = Ep. Aeg. Paul. III, 7, 10 in pr. vel Br. Th. l. c. int.
361 = „ „ Th. IX, 24, 1.

Add. III, 14 = „ „ Paul. I, 1, 1 et II, 19, 1 [Conrat I, 303¹].

Ex epitoma Parisina:

- II, 114 = fr. Ep. Par. Th. XVI, 2.
391 cfr. „ „ „ XVI, 2.
III, 333 = Ep. Par. Th. XI, 8, 1. 2.
360 cfr. „ „ „ X, 5, 1.
364 = „ „ „ IX, 1, 3.
365 = „ „ „ IX, 1, 4. 5. 6.
367 in pr. = Ep. Par. Th. II, 1, 4.

II. Capitula Angilramni.

Ex legis Romanae Visigothorum codice pleno vel decurtato haec fragmenta adhibentur:

- V¹) *quia ultra provinciae* cfr. Br. Th. IX, 1, 5.
infamis enim persona cfr. Br. Paul. I, 1, 3.
neque absens etc. cfr. Br. Paul. V, 5, 9.
neminem ergo exhiberi etc. cfr. Br. Nov. Marc. I, 1 int.
ut actor semper etc. cfr. Br. Nov. Marc. I, 1 int. in fine.
si quis autem etc. cfr. Br. Nov. Val. XII, 1 int.
VII *accusationis* etc. cfr. Br. Th. IX, 1, 11.
VIII *si quis clericus* etc. cfr. Br. Nov. Marc. I, 1 int.
X *ultra provinciae* etc. cfr. Br. Th. IX, 1, 5.
XIX *peregrina iudicia* etc. cfr. Br. Th. IX, 1, 5 in fine.
XXVI *iudicantem oportet* etc. cfr. Br. Th. II, 18, 1 et int.
XXXI *quia vocem funestam* etc. cfr. Br. Th. IX, 8, 2 in fine.
XXXII *placuit ut accusatus* etc. cfr. Br. Nov. Marc. I, 1 int.
XXXIII *non credendum est* etc. cfr. Br. Th. IX, 1, 7 int.
XXXIV *si quis iudicem* etc. cfr. Br. Nov. Val. XII, 1 int.
XXXV *clericus sive laicus* etc. cfr. Br. Nov. Val. XII, 1 int.
XXXVIII *in criminalibus causis* etc. cfr. Br. Th. IX, 1, 9 int.
XXXIX *constitutiones* etc. cfr. Br. Paul. III, 6, 8.
XLIV *si quando* etc. cfr. Br. Paul. V, 37, 1 int.
LVII *iudex criminorum* etc. cfr. Br. Th. IX, 30, 1 int.

Ex codice epitomae Aegidii invenies haec fragmenta:

- V *nec sententia absente* etc. cfr. Ep. Aeg. Paul. V, 5, 5.
L *qui in alterius* etc. cfr. Ep. Aeg. Th. IX, 24, 1.

Ex codice vero epitomae Parisinae haec:

- XXXVI et XXXVII *appellantem* etc. cfr. Ep. Par. Th. XI, 8, 1. 2. 3;
XLIX *delatori* etc. cfr. Ep. Par. Th. X, 5, 1;
LI—LIII *si quis iratus* etc. cfr. Ep. Par. Th. XI, 8, 1. 2. 3;
LX *pulsatus ante* etc. cfr. Ep. Par. Th. II, 1, 4;
LXVIII *qui crimen intendit* etc. cfr. Ep. Par. Th. IX, 1, 7.

¹) Capitula secundum editionem Mansii numerantur.

III. Decretales Pseudoisidorianae.

Ex codice Breviarii pleno vel decurtato haec fragmenta in falsas decretales transierunt:

- Ep. Anacl. prima c. XV *et peregrina — submovemus H.*¹⁾ 73 cfr. Br. Th. IX, 1, 5 in fine.
Ep. Telesp. prima c. IV *et accusatori* etc. H. 111 cfr. Br. Th. XI, 14, 4 int. 7 int.
Ep. Viginii prima c. III *criminationes* etc. H. 114 cfr. Br. Paul. V, 4, 12.
c. IV *nec non et peregrina* etc. H. 114 cfr. Br. Th. IX, 1, 5 in fine.
Decreta Pii I. c. IX in fine *de cetero* etc. H. 119 sq. cfr. Br. Th. XVI, 1, 3.
Decreta Eleutherii c. II *iudicantem* etc. H. 125 cfr. Br. Th. II, 18, 1 et int.
c. IV *si quis quemlibet* etc. H. 126 cfr. Br. Nov. Marc. I, 1 int.
c. V *nemo enim* etc. H. 126 cfr. Br. Th. X, 5, 2 in fine.
Decreta Zepherini c. II *Patriarchae vero* etc. H. 131 cfr. Br. Th. IX, 30, 1 int.
c. IV in fine *absens vero* etc. H. 131 cfr. Br. Paul. V, 5, 9.
c. V *nullum namque* etc. H. 131 cfr. Br. Th. IV, 14, 1.
Ep. Calixti secunda c. XVII *nec familiares* etc. H. 141 cfr. Br. Paul. V, 17, 3 int.
Ep. Fabiani tertia c. XXVI *peregrina vero* etc. H. 167 cfr. Br. Th. IX, 1, 5 in fine.
unde oportet etc. H. 167 cfr. Br. Nov. Val. XII, 1 in fine.
c. XXVII *si quis vero* etc. H. 167 cfr. Br. Nov. Val. XII, 1 int.
c. XXIX *haec tamen* etc. H. 168 cfr. Br. Th. IV, 14, 1 int.
Ep. Lucii c. II *ut criminationes* etc. H. 176 cfr. Br. Paul. V, 4, 12.
Ep. Stephani c. II *infames* etc. H. 182 cfr. Br. Paul. I, 2, 1 int.
c. VI *atque fructus* etc. H. 184 cfr. Br. Greg. V, 1.
c. VIII *quia nullus* etc. H. 185 cfr. Br. Paul. V, 5, 9.
c. X *ultra provincias* etc. H. 185 cfr. Br. Th. IX, 1, 5.
c. XI *et neganda* etc. H. 186 cfr. Br. Th. IX, 1, 7.
Ep. Sixti secunda c. VI *nullus episcopus* etc. H. 192 cfr. Br. Th. IV, 14, 1 int.
Ep. Dionysii secunda c. IV *Crimina* etc. H. 196 cfr. Br. Th. IX, 1, 7 int.
quoniam eius etc. H. 197 cfr. Br. Nov. Val. XII, 1 int.
Ep. Felicis I. prima c. III *si quis super* etc. H. 198 cfr. Br. Nov. Marc. I, 1 int.
c. IV *primates quoque* etc. H. 198 cfr. Br. Th. IX, 30, 1 int.
c. V *proditorum* etc. H. 198 cfr. Br. Th. X, 5, 1.
c. V *nemo enim* etc. H. 198 cfr. Br. Th. X, 5, 2 in fine.
Ep. Felicis I. secunda c. XIII *neque absens* etc. H. 202 cfr. Br. Paul. V, 5, 9.
c. XIV *si quis autem* etc. H. 202 cfr. Br. Nov. Val. XII, 1 int.
c. XV *peregrina vero* etc. H. 202 cfr. Br. Th. IX, 1, 5 in fine.
Ep. Euticiani c. VII *accusationes vero* etc. H. 211 cfr. Br. Th. IX, 1, 11.
Ep. Gai c. III *deinde nemo* etc. H. 214 cfr. Br. Th. XVI, 1, 2 int.
Ep. Eusebii secunda c. XII *omnes possessiones* etc. H. p. 237 cfr. Br. Greg. V, 1.
c. XVII *nec peregrina* etc. H. p. 239 cfr. Br. Th. IX, 1, 5 in fine.
c. XVIII *vocem enim funestam* etc. H. p. 239 cfr. Br. Th. IX, 3, 2 in fine.
Decreta Iulii c. XII *Pari tenore* etc. H. 468 cfr. Br. Th. XI, 14, 4 int.
Peregrina iudicia etc. H. 469 cfr. Br. Th. IX, 1, 5 in fine.
quoniam eius etc. H. 469 cfr. Br. Th. IX, 1, 7 int.
Criminationes maiorum etc. H. 469 cfr. Br. Paul. V, 4, 12.
et ut proditoris etc. H. 470 cfr. Br. Th. X, 5, 1 int.
nemo enim debitorem etc. H. 470 cfr. Br. Th. X, 5, 2 int.
Si quis super etc. H. 470 cfr. Br. Nov. Marc. I, 1 int.
Primates accusatum etc. H. 470 cfr. Br. Th. IX, 30, 1 int.
c. XVI *sed iudicantem* H. 472 cfr. Br. Th. II, 18, 1 et int.
c. XVII *ultra provincias* etc. H. 473 cfr. Br. Th. IX, 1, 5.
Decreta Felicis c. XII/1 *ut nemo episcopus* etc. H. 485 cfr. Br. Th. XVI, 1, 2 int.

¹⁾ Editio Hinschiana.

- Decreta Damasi c. XVI *nam inscriptio* etc. H. 504 cfr. Br. Th. IX, 1, 6 int.
c. XIX *criminum inquitunt* etc. H. 506 cfr. Br. Th. IX, 1, 5 int.
Decreta Sixti III. *Peregrina vero iudicia* etc. H. 563 cfr. Br. Nov. Val. XII, 1 int.
si quis vero etc. H. 563 cfr. Br. Nov. Val. XII, 1 int.

Ex libro decimo sexto Theodosiani genuini Pseudoisidorus haec fragmenta praebuit:

- Ep. Anacleti prima c. XV in pr. H. 73 cfr. Th. XVI, 2, 38 in pr.
Decreta Pii I. c. VII in fine *quapropter* etc. H. 118 cfr. fr. Th. XVI, 2, 40.
Ep. Urbani prima c. V *unde attendendum* H. 145 cfr. Th. XVI, 2, 40.
Ep. Gai c. IV *et si quis episcopus* etc. H. 214 sq. cfr. Th. XVI, 2, 41.
Decreta Sixti III. *si quis episcopus* etc. H. 562 cfr. Th. XVI, 2, 41.

Epitomarum Breviarii Pseudoisidorus haec fragmenta operi suo inseruit:

Ex epitoma Aegidii:

- Ep. Anacleti prima c. III in fine H. 68 cfr. Ep. Aeg. Th. XVI, 2, 1.
Ep. Fabiani secunda c. XXII *nec ullus unquam* etc. H. 165 cfr. Ep. Aeg. Th. II, 2, 1.
Ep. Stephani c. II *Qui christianae legis* etc. H. 182 cfr. Ep. Aeg. Th. XVI, 2, 1.
Ep. Felicis I. secunda c. XIII *Sententia absente* etc. H. 202 cfr. Ep. Aeg. Paul. V, 5, 5.
Ep. Euticiani secunda c. VIII *omnibus quoque* etc. H. 212 cfr. Ep. Aeg. Th. XVI, 2, 1.
Eusebii secunda c. XII *Redintegranda* etc. H. 237 cfr. Ep. Aeg. Paul. I, 7, 2.
Decreta Felicis II. c. X *Ut accusandi* etc. H. 486 cfr. Ep. Aeg. Th. XVI, 2, 1.
Decreta Damasi c. XVI *Accusatores* etc. H. 504 cfr. Ep. Aeg. Th. II, 2, 1.
Decreta Symmachi [syn. V.] *Redintegranda* etc. H. 676 cfr. Ep. Aeg. Paul. I, 7, 2.
Decreta Iohannis I *Redintegranda* etc. H. 694 cfr. Ep. Aeg. Paul. I, 7, 2.
Decreta Pelagii II. *neque dum ecclesiae* etc. H. 731 cfr. Ep. Aeg. Paul. I, 7, 2.

Ex epitoma Parisina:

- Decreta Fabiani c. XXVII *appellantem* etc. H. 167 cfr. Ep. Par. Th. XI, 8, 1. 2. 3.
c. XXVIII *Pulsatus* etc. H. 168 cfr. Ep. Par. Th. II, 1, 4.
Si quis ergo iratus etc. H. 168 cfr. Ep. Par. Th. IX, 1, 3.
Decreta Sixti III. *si quis crimen* etc. H. 562 cfr. Ep. Par. Th. IX, 1, 4.
appellantem etc. H. 563 cfr. Ep. Par. Th. XI, 8, 1. 2. 3.
Pulsatus ante etc. H. 563 cfr. Ep. Par. Th. II, 1, 4.
Si quis ergo iratus etc. H. 563 cfr. Ep. Par. Th. IX, 1, 3.
qui crimen obiicit etc. H. 563 cfr. Ep. Par. Th. IX, 1, 4.

Quae collectiones postea variis scriptoribus usui fuerunt, itaque hac via multa ex Breviario in opera posteriora transierunt. Quamobrem in examinandis illis collectionibus considerandum est, utrum auctor ipso Breviario usus sit an Breviarii fragmenta tantum ex collectionibus adulteratis vel ex fonte quodam ex illis derivato sumpserit.

Temporibus post medium saeculum nonum varia opera tribuenda sunt, quorum, *Hincmarus Remensis.* quantum ad Breviarium nostrum attinent, mentionem faciamus. Uberrime imprimis Hincmarus ille archiepiscopus Remensis Breviarii locis usus est, ut tabella subiecta illustrabit. Sed is raro quidem ex codice ipsius Breviarii, multo saepius, ut Conratus demonstravit, ex fonte quodam hausit, qui collectionibus codicum Y et D respondet. Quater syllogem Quesnellanam consuluit, quae ipsa Theodosiano genuino immititur.¹⁾

Ex legis Romanae Visigothorum codice:

De praedestinatione Dei et libero arbitrio:

- Sirm. I, 1 *quotienscunque in catholica fide* etc. cfr. Br. Th. XVI, 5, 1.

¹⁾ Opera eius edidit Sirmondus Lut. Par. 1645. Nonnulla ex Harduini Actis conciliorum habemus. De Hincmaro cfr. Sav.² II, 280 sq., 485 sq.; Haenel LRV. 465; Hüffer, Beiträge 108; Schrörs, Hinkmar Erzbischof von Rheims (1884) p. 409 sq.; Conrat I, 28 sq., 255 sq.; Idem NA. XXIV, 349 sq.; Halban II, 350; Mommsen in his Prolegomenis p. LXXXIX.

De divortio Lotharii regis et Tetbergae reginae:

- Sirm. I, 578 *sicuti secundum leges Romanas* etc. cfr. Br. Th. IX, 1, 7.
I, 640 *Perpendendum est etiam quia* etc. cfr. Br. Nov. Theod. IX, 1.
et accusator — non poterit cfr. Br. Th. IX, 1, 6.
Inseruerunt etiam — puniri cfr. Br. Paul. V, 27, 1.

Capitula ad presbyteros parochiae suae:

- Sirm. I, 719 *quicumque clericatus — concessa* = fr. Br. Th. XVI, 1, 6 int.
Opusculum XVI de coercendo et extirpando raptu viduarum etc.:
Sirm. II, 228 et 229 *viros raptores — flagitavit* cfr. Br. Th. IX, 19, 1.
239 *eos qui iniustus — honestandos* cfr. Br. Th. III, 10, 1.

Opusculum XXIX:

- Sirm. II, 325 *mansuetudinis — terminentur et reliqua* = Br. Th. XVI, 1, 2 cum int. 3 cum int.

Opusculum LV capitulorum adversus Hincmarum Laudunensem:

- Sirm. II, 388 *sane hi — confessus est* = Br. Th. IX, 1, 11 int. in fine.
non credendum — professio = Br. Th. IX, 1, 7 int.
II, 496 *sane hi — confessus est* = Br. Th. IX, 1, 11 int. in fine.
non credendum — professio = Br. Th. IX, 1, 7 int.
II, 497 *criminum discussio — audiri* = Br. Th. IX, 1, 5 int.
II, 499 in fine *quicumque tribus — iudicatum* = Br. Paul. V, 5, 6 int.
II, 500 *observare — immutari* = Br. Th. IV, 15, 1 int. 2 int.
ea quae — obtinent = Br. Paul. V, 5, 5.
II, 527 *si qua — careant* = Br. Th. I, 1, 1.
II, 545 *lex ista — abrogatum est* = Br. Nov. Val. XII, 1 int. in pr.
II, 546 *in criminalibus — accuset* = Br. Th. IX, 1, 9 int. in pr.

Opusculum XXXV ad Hincmarum Laudunensem:

- Sirm. II, 606 *sicut lex Valentiniani — demonstrat* cfr. Br. Nov. Val. XII, 1.

Opusculum XLIV ad Adventium episcopum Metensem:

- Sirm. II, 737 *et quoniam anni XXX — publicas* cfr. Br. Th. IV, 12, 1.

Opusculum XLVII, quae exequi debeat episcopus etc.:

- Sirm. II, 780 *perpensas — contemnere* = Br. Th. I, 1, 2 cum int.
omnia constituta — constituunt = Br. Th. I, 1, 3 cum int.

Opusculum XLVIII de presbyteris criminosis:

- Sirm. II, 784 *testes priusquam — audiendum* = Br. Th. XI, 14, 2 int.
in criminalibus — quaestioni = Br. Th. IX, 1, 9 int.
II, 785 *si autem — abrogatum est* cfr. Br. Nov. Val. XII, 1 int. in pr.
nisi inscriptione — obiecit = Br. Th. IX, 1, 6 int.
ut scriptura — damnandi sunt = Br. Th. XI, 14, 3 int. aliquibus verbis mutatis.
criminum — audiri = Br. Th. IX, 1, 5 int.
II, 786 *quicumque — concessa* = fr. Br. Th. XVI, 1, 6 int.
II, 788 *ut nemo — accuset* cfr. Br. Paul. V, 18, 11 int.
in causa — damnatur = fr. Br. Paul. V, 5, 9.
II, 796 *perpensas — contemnere* = Br. Th. I, 1, 2 et int.
II, 797 *trinis litteris — suscipiat* cfr. Br. Paul. V, 5, 6.

Opusculum XLIX de causa Teutfridi presbyteri:

- Sirm. II, 801 *ut ultra — coercemus* = Br. Th. IX, 1, 5.
confessi — computentur = Br. Paul. V, 5, 2.

Rotulus Carolo regi porrectus:

- Harduin V, 1347 *ne quis audeat — diffniri* = Br. Th. XVI, 1, 2 int.
V, 1348 *ut in privatis — constringant* = Br. Th. IV, 14, 1.
ut ultra provinciae — prohibeatur = Br. Th. IX, 1, 5 in pr.
si quis adversarium — appellare = fr. Br. Nov. Marc. I, 1 int.

- V, 1349 *observare* — *immutari* = Br. Th. IV, 15, 1 int. 2 int.
V, 1350 *res iudicatae* — *dantur* = Br. Paul. V, 5, 1 in pr.
in re pecuniaria — *explicantur* = Br. Paul. V, 17, 6.
ut qui per calumniam — *calumniatores* = Br. Paul. V, 4, 11 in pr.

Extemporalis admonitio ad regem:

- Harduin V, 1356 *ne quis audeat* — *definiri* = Br. Th. XVI, 1, 2 int.

Ex libro decimo sexto Theodosiani genuini:

De praedestinatione dei et libero arbitrio:

- Sirm. I, 336 i. f. *ponendum est* etc. cfr. Th. XVI, 1, 2.
I, 337 *imperatores Valentinianus* — *coerceatur* = Th. XVI, 4, 2.
Imperatores Gratianus — *turbae* = Th. XVI, 5, 6 in pr.
circa hos autem — *macerentur* = fr. Th. XVI, 5, 62.
privilegia quae — *subici* = Th. XVI, 5, 1.
de haereticis — *obnoxii* = Th. XVI, 5, 60.

Opusculum XXIX ad Carolum Calvum regem:

- Sirm. II, 318 et 319 *iuxta sanctionem* — *gaudebitis* = Th. XVI, 2, 8 in pr.
II, 319 *in quolibet* — *contineri* = Th. XVI, 2, 16.
universos — *decernimus* = Th. XVI, 2, 26 in pr.
quaecunque — *immutari* = Th. XVI, 2, 29.
non tam novum — *perfruantur* = Th. XVI, 2, 30.
si quis in hoc genus — *evadant* = Th. XVI, 2, 31.
II, 320 *si ecclesiae* — *plectatur* = Th. XVI, 2, 34 in pr.
II, 326 *clericos* — *licere* = Th. XVI, 2, 41 usque 'licere'.
II, 327 *privilegia* — *arbitrio* = Th. XVI, 2, 47.
II, 328 *privilegia* — *incommodum* = Th. XVI, 2, 38.

Opusculum XLIII Caroli Calvi regis nomine ad Hadrianum papam:

- Sirm. II, 710 *ut quicunque residentibus* — *iudicium* = Th. XVI, 2, 35.

Opusculum XLVIII de presbyteris criminosis:

- Sirm. II, 785 *clericos* — *inferre* = Th. XVI, 2, 41 usque 'inferre'.

Hincmari epistola ad Carolum regem:

- Harduin V, 1357 *scientes* — *contineri* = Th. XVI, 2, 16 in fine.
clericos — *arbitrio* = Th. XVI, 2, 47 in fine.

Ex epitoma Aegidiana:

De praedestinatione Dei etc.:

- Sirm. I, 323 *convinci* — *scriptura* = Ep. Aeg. Paul. V, 5, 3.

Ex constitutionibus Sirmondianis:

Opusculum XXIX:

- Sirm. II, 325 et 326 *continua* — *cum legibus* = fr. const. 3.

Opusculum XLIV:

- c. 35 Sirm. II, 740 *habent* — *decidi* = fr. const. 3.

Capitula Herardi archiepiscopi Turonensis, qui anno 870 obiit, praesertim ex Benedicto Levitae capitularibus composita hac via nonnullos Breviarii locos insertos habent.¹⁾

*Capitula
Herardi
Turonensis.*

- c. 80 cfr. Ben. Lev. III, 253 = Br. Th. IX, 1, 6 int.
c. 84 " " " III, 357 = " Paul. V, 37, 1 int. in pr. aliquot verbis omissis.
c. 104 " " " III, 436 = " Th. IX, 1, 11 aliquot verbis mutatis.

¹⁾ ed. Migne, Pat. lat. CXXI p. 763 sq. cfr. Werminghoff NA. XXVI, 623.

*Capitula
Isaaci
Lingonensis.*

Etiam episcopus Isaacus Lingonensis [859—880] e Benedicto Levita varia capitula selegit ex eisque collectionem canonum XI titulorum compilavit. Cum tria illorum lege Romana Visigothorum inniterentur, fragmenta Breviarii etiam in canones Isaaci transferunt.¹⁾

I, 86 = Ben. Lev. III, 243 = Br. Paul. I, 21, 3.
IV, 8 = " " II, 410 = " Th. III, 12, 3 int.
VII, 3 in pr. = " " II, 396 = " " VI, 1, 2 int.

*Collectio
codicis
Trecensis
1406.*

Unum fragmentum [Br. Th. X, 10, 1] e codice Q Lugdunensi 303, cetera aliunde, sed omnia ex Breviarii Theodosiani libro nono collectio quaedam codicis Trecensis 1406 saec. XIII praebet, quae teste Fournier anno fere 900 in regionibus Lugdunensibus compilata est.²⁾ Sunt haec:

Br. Th. IX, 1, 5 et int. 6 int. 7 int. 8 int. 9 int. 11 int.
IX, 3, 2 int. 3 int.
IX, 26, 2 int.
IX, 27, 1 int. 3 int.
IX, 1, 3 int.
IX, 30, 1 int. 2 int. 3 int. 4 int.
IX, 32, 1 int.
IX, 34, 1 int.

*Collectio
cod. Paris.
lat. 2449.*

In collectione codicis Parisini bibl. nat. lat. 2449, quae ineunte saeculo decimo in provinciis Lugdunensi vel Viennensi conscripta est, post capitula Isaaci Lingonensis et extracta e Pseudoisidoriana aliisque apocryphis vel veris ad res ecclesiae spectantibus auctor etiam tractatum de relatione Iudaeorum et Christianorum praebet, quem ex variorum conciliorum canonibus et ex tribus epitomae Aegidianae fragmentis compilavit. Quae sunt: Th. XVI, 3, 1; XVI, 4, 1; Nov. Theod. III, 1. Praeterea auctor etiam in excerptis ex decretalibus Pseudoisidorianis nonnullos Breviarii locos assumpsit [*Coll. IX, 9. 10. 14. 22; X, 3. 10 etc.].³⁾

*Regino
Prumensis.*

Etiam Regino abbas Prumensis in conficiendis libris duobus de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis (906—13) Breviario utebatur.⁴⁾ Imprimis interpretationem secutus est, in illis autem fragmentis, quae interpretatione carent, legem ipsam adhibuit. Sed codice aucto usus esse videtur, nam habet partem novellae Maiorani extra Breviarium [Reg. II, 173 = Nov. Maior. 6, 5 prima pars⁵⁾] et primam constitutionem Sirmondianam, sub rubrica 'Ex lege Romana' [Reg. II, 116 praebet excerptum ex const. Sirm. 1⁶⁾]. Duas constitutiones, quamvis eas in Breviario invenires, non ex ipso fonte habet sed ex concilio Nanetensi⁷⁾ [Reg. II, 174 = Br. Th. II, 12, 5 int. haustum ex c. 19 dicti concilii (a. 658)] et ex illa capitularis Wormatiensis anni 829 appendice⁸⁾ [Reg. I, 22 = Ep. Aeg. Th. V, 10, 1]. Etiam in appendicibus ad libros Reginonis factis nonnulla ad Breviarium spectant, sed mutata sunt.

¹⁾ ed. Migne, Pat. lat. CXXIV p. 1075 sq.; cfr. P. Fournier, Ann. Grat. XI, 357 et 372; Werminghoff l. c. 670.

²⁾ Codex adhuc ineditus est. cfr. P. Fournier, Ann. Grat. XI, 346 sq.

³⁾ Fournier l. c. 363 et 365 sq.

⁴⁾ Edidit hanc collectionem Wassersleben, Lipsiae 1840. Cfr. idem, Beiträge 15; Scherer, Handbuch des Kirchenrechtes I, 236; Tardif DC. 162 sq.; Conrat I, 258 sq.; Halban II, 349.

⁵⁾ Theod. II, 164 sq. Cfr. Conrat I, 145 et 259.

⁶⁾ Conrat I, 147^a et 259^a. Quod excerptum teste Conrato I, 259^a in collectionem cod. Stuttgartensis 107 fol. 83, de qua etiam Schulte in comm. min. Vind. cl. phil. hist. CXVII p. 26 egit, et in c. 125 collectionis canonum codicis Guelpherbitani 88^a antea Helmstad. 454 [cfr. Wassersleben, Beiträge 29 sq.] transiit.

⁷⁾ Mansi XVIII, 171 sq.; cfr. Conrat I, 13¹ et 258^a; E. Seckel NA. XXVI, 60 sq.

⁸⁾ Haustum ex codice quodam capitularium, in quo false Ludovico Pio adscriptum est. Cfr. Wassersleben, Regino 35^b; M. G. Capit. II, 25; Conrat I, 4⁴, 258^a.

- Reg. I, 414 in fine = Br. Th. I, 1, 1 int.
 418 = Br. Th. IV, 7, 1 int.
 429 in pr. = Br. Gai I, 4, 8 in pr. nonnullis verbis mutatis.
 II, 57 = Br. Th. IX, 12, 1 int. [Conrat I, 258¹⁰].
 59 = " " IX, 9, 1 int. [Conrat ibid].
 69 = " " V, 7, 1 int. in pr. [Conrat ibid.].
 70 = " " V, 7, 2 int.
 71 = " " V, 8, 1 int.
 85 = " Paul. V, 25, 2 [Conrat I. 258¹²].
 86 = " " V, 25, 4 nonnullis verbis additis [Conrat I. 259¹].
 87 = " " V, 25, 7 nonnullis verbis mutatis [Conrat I, 259²].
 89 = " " V, 24, 3.
 90 = " " V, 24, 4 [Conrat I, 259¹].
 122 [usque ad verba 'omnino non possit'] = Br. Th. II, 25, 1 int.
 128 = Br. Paul. II, 20, 4.
 129 [usque ad verba 'solvi non possunt'] = Br. Paul. II, 20, 4 int. aliquot verbis mutatis.
 142 = Br. Th. IX, 4, 4 int.
 143 et 144 = Br. Th. IX, 4, 2 int.
 145 = Br. Th. IX, 4, 3 int. nonnullis verbis omissis.
 146 = " " IX, 6, 1 int. paucis verbis mutatis [Conrat I, 259²].
 147 = " Paul. II, 27, 1.
 148 = " " II, 27, 2.
 149 = " " II, 27, 3 [Conrat I, 259¹].
 262 = " Th. IX, 4, 5.
 307 = " " IV, 14, 1 int.
 303 = " " II, 18, 2 int. in pr.
 313 = " " II, 18, 1 int. nonnullis verbis omissis [Conrat I, 259²].
 352 = " " IX, 14, 1 int.
 Reg. II, 360 = " " IX, 13, 1 int. [Conrat I, 258¹⁰].
 361 = " " IX, 13, 2 int.
 362 = " " IX, 13, 3 int.
 App. I, 23 = " " IX, 1, 4 int.
 24 = " " IX, 1, 8 int. in pr. nonnullis verbis omissis.
 25 = " " IX, 1, 9 int. nonnullis verbis omissis.
 26 = " " IX, 1, 11 int. in pr.

Codex Lipsiensis 668 s. XIII. epitomen Reginonis continens¹⁾ etiam nonnullos ex Breviario locos habet. Sunt hi: Br. Th. II, 18, 1; Th. IX, 9, 1; Th. IX, 12, 1; Th. IX, 13, 1; Paul. II, 20, 4. *Collectio canonum codicis Lipsiensis 668.*

In collectione canonum, quam Abbo Floriacensis Hugoni Capet eiusque filio Rodberto dedicavit²⁾, in cap. 1 locus Breviarii invenitur [Br. Th. IX, 34, 1 cum int.]. Sed contendere non ausim auctorem ipso Breviario usum esse, nam etiam quae ex Iuliano adfert, non ex ipso fonte hausisse videtur. *Collectio canonum Abbonis Floriacensis.*

Burchardus Wormatiensis episcopus in magno Decreti sui volumine fragmenta Breviarii ex Reginone et ex collectionibus falsis supra nominatis habet, sed a Breviario alienus esse videtur. Exempla nonnulla in tabella sequente dabo. Quae vero in libro septimo c. 28 ex Pauli sententiis cum interpretatione Breviarii de gradibus cognationis continet, ex codice quodam Isidori etymologiarum assumpsit, cui ille Pauli tractatus iam pridem adscriptus erat.³⁾ *Decretum Burchardi Wormatiensis.*

¹⁾ Wassersleben, Beiträge 28 et 29; Conrat I, 259².

²⁾ Edidit Migne Pat. lat. CXXXIX, 473 sq.; Sav.² II, 294 et 489; Haenel LRV. 464; Flach 89; Conrat I, 259 sq.

³⁾ Burchardi Decretorum libros viginti edidit Migne, Patr. lat. CXL, 337 sq. Cfr. Sav.² II, 295 et 490; Haenel LRV. 464; Richter, Beiträge 64 sq.; Regino ed. Wassersleben p. 497 sq.; Maassen in Kritische Vierteljahrsschrift V, 190 sq.; Flach 88; Conrat I, 261 sq. et 315.

- * I, 147 = Decr. fab. XXVI cfr. Br. Th. IX, 1, 5 in fine.
 * 148 = " " XXVII " " Nov. Val. XII, 1 int.
 * 164 = Ep. Stephani secunda c. XI cfr. Br. Th. IX, 1, 7.
 * 177 = Ep. Stephani secunda c. VIII " " Paul. V, 5, 9.
 * II, 39 = Ep. Sixti II secunda c. VI *nullus episcopus* = Ben. Lev. III, 308 vel ep. Sixti secunda cfr. Br. Th. IV, 14, 1 int.
 IV, 90 = Ben. Lev. III. 286 = Br. Th. XVI, 4, 1 int. vel Ep. Aeg. I. c.
 VII, 28 = Isid. Etym. IX, 5 = Br. Paul. IV, 10 cum int.
 IX, 28 = Regino II, 129 = Br. Paul. II, 20, 4 int. aliquibus verbis mutatis.
 IX, 30 = Regino II, 128 = " " II, 20, 4.
 X, 28 cfr. Regino II, 360
 X, 30—31 cfr. Regino II, 361—362 } Br. Th. IX, 13, 1. 2. 3 et intt. [Conrat I, 262*].
 * XV, 9 = Ben. Lev. III, 346 vel cap. Angilr. XXXIX cfr. Br. Paul. III, 6, 8 in pr.
 XVI, 9 = " " III, 163 vel 291 cfr. Br. Paul. I, 6, 1 [Conrat I, 262*].
 XVI, 10 = " " III, 367 cfr. Ep. Par. Th. II, 1, 4.
 XVI, 37 usque '*permissum est*' = Regino II, 144 = Br. Th. IX, 4, 2 int. in fine [Conrat I, 262*].

Collectio duodecim librorum, quae tota Burchardo innitur, inter tres locos ad ius Romanum pertinentes nullum ex Breviario habet.¹⁾

Odoramnus Senonensis.

Odoramnus Senonensis²⁾ nonnulla fragmenta libri noni Theodosiani [Br. Th. IX, 1, 3. 6. 7. 11; IX, 3, 1. 2] et formulare quoddam libelli accusatorii ex verbis rubricae Br. Th. IX, 1 inscriptionibusque et aliis eiusdem tituli constitutionibus [Br. Th. IX, 1, 6. 8. 11] compositum non ex ipso Breviario, sed ex fonte quodam ecclesiastico habet.³⁾

Collectio cod. Vat. reg. 463.

Etiam fragmenta collectionis decretalium codicis miscellanei Vat. reg. 453 fol. 50—55 saeculi duodecimi ineuntis in illis, quae ex iure Romano habent, cum interpretatione et epitoma Breviarii Aegidiana cohaerent. Qua de re eam in partibus regni Francorum compilatam esse suspicari licet. Conratus [I, 264*] haec fragmenta ex Breviario sumpta allegat:

- c. 91 = Br. Th. I, 1, 1 int.
 " " II, 2, 1 int.
 glossa ad Br. Th. I, 1 sub verbo '*lex*'.
 " " " " I, 2, 1 sub verbo '*principes*'.
 Ep. Aeg. Th. II, 4, 5 et 7.
 c. de iudice = Ep. Aeg. Paul. II, 8, 1. 2.

Liber de unitate ecclesiae conservanda.

Unde auctor libri '*de unitate ecclesiae conservanda*' annis 1090—93 confecti⁴⁾ illa, quae in primi libri cap. IX ex libro Theodosiani decimo sexto adfert, sumpserit nescio. Certe Germaniae tribuendus est, nam multas res, quae in Saxonia Thuringia Hassia a principibus et episcopis, qui a Gregorii VII. causa stabant, gesta sunt, tam accurate narrat, ut multas ipse audisse, multis rebus interfuisse videatur. Fragmentis ex Theodosiano utitur, ut demonstraret Arcadium imperatorem, quem ab Innocentio papa excommunicatum fuisse auctori non satis constabat, ecclesiae multum favisse eique varia privilegia dedisse, '*sicut testatur liber christianorum imperatorum de fide catholica*'. Quibus verbis: '*liber christianorum imperatorum de fide catholica*' non solum titulus libri decimi sexti primus, sed totus liber significari videtur, nam quae ex illo compendio adfert, ad varios huius libri titulos pertinent. Sunt haec: Th. XVI, 2, 29 [*quaecumque — deferatur (deputatur)*], dein abbreviatio constitutionis XVI, 2, 31, dein compilatio ex constitutionibus XVI, 1, 2 et 3, quae Gratiani et Valentiniani et Theodosii sunt, dein XVI, 2, 25 Gratiani, et pars constitutionis XVI, 2, 35 nonnullis verbis mutatis. Verba '*et post plurima ecclesiastica*

¹⁾ Sav. II, 298; Conrat I, 262.

²⁾ ed. Angelus Maius in Spicilegio Romano IX, 59 sq.; libellum habet etiam Zeumer Form. 537*.

³⁾ Conrat I, 263.

⁴⁾ quem Schwenkenbacher et Sackur ediderunt M. G. Libelli de lite II, 173 sq. cfr. ibidem 175 et 196 sq.

disciplinae statuta' sequitur constitutio XVI, 11, 2. Deinde praebet constitutionem praeter alia mihi ignota partem constitutionis Theodosii et Valentiniani XVI, 5, 62 continentem. Denique invenies constitutionem Theodosii et Arcadii et Honorii XVI, 5, 24 et verbis nonnullis mutatis constitutionem XVI, 11, 1, postremo excerpta ex constitutione Theodosii et Valentiniani XVI, 2, 47. Suspicio auctorem nostrum collectione quadam usum esse, cui varia ex libro decimo sexto Theodosiani aliquantulum immutata et abbreviata inserta erant quaeque constitutionem illi Theodosii Honorique [XVI, 5, 62] similem sed auctam habuit. Arcadio imperatori ab auctore libelli nostri complures constitutiones tribuuntur, quae ab aliis imperatoribus ipsi antecedentibus vel eum sequentibus datae sunt. Utrum ipse falso eas Arcadio adscripserit an falsas inscriptiones ex fonte suo hauserit nescio. Cum Hincmari operibus libellus cohaerere non videtur.

In Francia Ivonem Carnotensem non solum Iustiniani libros in operibus suis adhibuisse constat, sed etiam Breviarium cognovit. Quae vero ratio inter utramque codificationem intercedat non dicit. Quae ex Decreto¹⁾ eius ad legem Romanam Visigothorum pertinent, passim in tota compilatione praesertim vero in libro decimo sexto, in quo de officiis laicorum et causis eorundem agitur, aut ex ipso fonte praecipue ex interpretatione aut ex Benedicto Levita et Burchardo hausta inveniantur, tabella nonnullis exemplis ostendet. Quae ex ipso Breviario adfert, plerumque inscriptione 'legibus Theodosianis' praebuit, quamquam varia ex Pauli sententiis sumpsit. Exempli gratia XVI, 194 haustum ex Br. Paul. I, 1, 2 int. inscriptionem 'ex lege Theodosiana' habet, XVI, 195 ex eodem [Br. Paul. V, 12, 4 int.] inscriptione 'item libro V', XVI, 205 [Br. Paul. I, 7, 10; I, 8, 1. 2; I, 9, 3 int.] inscriptione 'de lege Theodosiana' ornantur. Complures loci ad Breviarium spectantes [XVI, 196—200. 202—204. 244—246. 248] inscriptione egent. XVI, 247 et 249 [Br. Th. IX, 1, 8 int. 11 int. 26, 1 int.] verbis 'libro IX' inscribuntur, XVI, 253—256 vero ex sententiis Pauli adhibuisse dicit. Quid de relatione inter Theodosianum Breviario insertum et Pauli sententias cogitaverit, in inscriptione ad V, 281—285 ostendit dicens excerpta esse legum Theodosianarum a Paulo interpretata. In Panormia [IV, 127 = Ivo Decr. V, 281] vero in inscriptione Paulum omisit dicens caput 'ex legibus Theodosianis' haustum esse, quam inscriptionem postea apud Gratianum C 2 q. 6 c. 22 legere potes. Cui addam Ivonem, quae in Decreto [XVI, 253 etc.] inscriptione 'ex sententiis Pauli' adfert, in Panormia sine inscriptione praebuisse constitutionisque Sirmondianae primae partem, quam in Decreto [XVI, 312] ex Benedicti Levitae capitularibus II, 366 adfert, in Panormia [V, 23] sub inscriptione 'Theodosius VI. imperator' dedisse.

*Ivonis
Carnotensis
Decretum.*

Ex codice Breviarii.

- I, 284 = Br. Th. XVI, 4, 1 ex Burchardo [Fournier, Ivo 29].
- * V, 274 cfr. " " IX, 1, 7 in pr. et int. ex Burchardo [Fournier, Ivo 31].
- 281 = " Paul. V, 35, 1 int.
- 282 = " " V, 36, 1 et int. 2.
- 283 = " " V, 37, 2 int.
- 284 = " " V, 38, 1 int. 2.
- 285 = " " V, 39, 1.
- 286 = " Th. IX, 1, 11 int.
- VIII, 168 et 166 usque ad verbum '*possunt*' = Br. Paul. II, 20, 4 et int. ex Burchardo [Fournier, Ivo 32].
- IX, 64 = Br. Paul. IV, 10 totum sed sine interpr. § 4 et transposita interpr. § 8 ex Burchardo [Fournier, Ivo 33].
- XVI, 61 = Br. Th. IX, 3, 2 usque '*feriatur*' ex Benedicto Levita.
- 100 = " Paul. V, 1, 4 ex Benedicto Levita III, 342.
- 194 = " " I, 1, 2 int.
- 195 = " " V, 12, 4 int.

¹⁾ ed. Migne, Patrol. lat. CLXI p. 47 sq. cfr. Sav.² 303 sq., 494 sq.; Haenel LRV. 465 sq.; Tardif DC. 170 sq.; Conrat I, 378 sq.; Flach 91; Fournier, Ivo 26 sq.

XVI, 196—198	= Br. Paul. II, 1, 2—4 int.		
199	= Br. Paul. II, 4, 1. 2. 3 int. 4 int. 5, 1.		
200	= " " II, 16, 1.		
202	= " Herm. II, 1 int.		
203	= " Th. XI, 14, 6 int.		
204	<i>testes — audiendum</i> = Br. Th. XI, 14, 2 int.		
205	= Br. Paul. I, 7, 10; 8, 1. 2; 9, 3 int.		
227	= " " II, 4, 4 int.	ex Benedicto Levita.	
228	= " " II, 5, 1 int.	" "	"
229	= " " II, 5, 3 int.	" "	"
230	= " " II, 10, 1 int.	" "	"
231	= " " II, 12, 4 int.	" "	"
232	= " " II, 15, 3 int.	" "	"
233	= " " III, 7, 10	" "	"
234	= " Th. II, 19, 7 int.	" "	"
243	= " " II, 26, 1 int.	" "	"
244	= " " III, 1, 1 int.	" "	"
245	= " " III, 1, 6 int.	" "	"
246	= " " III, 13, 3 int. in pr.	" "	"
247	= " " IX, 1, 8 int. 11 int.	" "	"
248	= " " IX, 24, 1 int.	" "	"
249	= " " IX, 26, 1 int.	" "	"
250	= " " IX, 26, 2 int.	" "	"
251	= " " IX, 27, 1 int. 3 in pr. et int.	ex Benedicto Levita.	
252	= " " IX, 30, 3 int.	ex Benedicto Levita.	
253	= " Paul. I, 15, 1 int.	" "	"
254	= " " I, 15, 3	" "	"
255	= " " I, 20, 1 int.	" "	"
256	= " " V, 4, 17	" "	"
257	= " " V, 4, 18 et 5, 2	" "	"
258	= " " V, 5, 6 int.	" "	"
259	= " " V, 34, 1 int.	" "	"
260	= " " V, 35, 2 int.	" "	"
313	cfr. " Th. III, 12, 4 int.	" "	"
318	= " Paul. V, 27, 3 int.	" "	"
319	= " " I, 6, 1	" "	"
320	= " " II, 2, 1 int.	" "	"
321	= " " II, 4, 4 int.	" "	"
322	= " " II, 5, 3 int.	" "	"
323	= " " II, 10, 1 int.	" "	"
325	= " " II, 32, 14	" "	"
326	= " " IV, 8, 1 int.	" "	"
327	= " " V, 3, 3	" "	"
328	= " " V, 3, 4	" "	"
329	= " " V, 3, 6 int.	" "	"
330	= " " V, 4, 9 int.	" "	"
331	= " " V, 7, 6 int.	" "	"
332	= " Th. IX, 3, 2	" "	"
359	= " Paul. II, 18, 12 int. in pr.	" "	"

Ex epitoma Aegidii.

IV, 156	cfr. Br. Th. IX, 24, 1 ex Benedicto Levita vel ex cap. Angilramni
157	= " Paul. V, 4, 15—17. 19 ex Benedicto Levita.
XI, 24 49 }	= Br. Paul. V, 23, 1 ex Burchardo [Fournier Ivo 33].

- XVI, 209 = Br. Paul. I, 12, 7 ex Benedicto Levita.
 210 = „ Th. XI, 14, 2 „ „ „
 226 = „ „ XI, 11, 1 usque 'audiantur' ex Benedicto Levita.
 235 = „ „ IX, 24, 1 ex Benedicto Levita.
 290 = „ „ XI, 14, 3 in pr. ex Benedicto Levita.
 315 = „ „ XI, 11, 1 „ „ „
 316 = „ Paul. V, 5, 3. 5. 8. 9 „ „ „
 355 = „ Th. II, 10, 1. 2 „ „ „
 356 = „ „ X, 5, 5 „ „ „

Ex epitoma Parisina.

- V, 261 *appellantem* etc. = Br. Th. XI, 8, 1. 2. 3 ex Burchardo [Fournier Ivo 31].

Ex constitutionibus Sirmondianis.

- XVI, 312 = fr. const. 1 ex Benedicto Levita [Conrat I, 147^a, 379^a et^a; Flach I, 284].

Panormia¹⁾ paulo post annum 1095 ab eodem Ivone confecta imprimis ex Decreto hausit itaque varia Breviarii repetit. Exempli gratia haec fragmenta allego:

*Ivonis
Panormia.*

Ex codice Breviarii.

- Pan. IV, 67 = Decr. V, 274 = Br. Th. IX, 1, 7 in pr. et int.
 68 = „ V, 286 in fine = Br. Th. IX, 1, 11, int. in fine [Fournier, Ivo 301].
 127 = „ V, 281 = Br. Paul. V, 35, 1 int.
 128 = „ V, 282 = „ V, 36, 1 et int. 2.
 129 = „ V, 283 = „ V, 37, 2 int.
 130 = „ V, 284 = „ V, 38, 1 int. 2.
 131 = „ V, 285 = „ V, 39, 1.
 V, 14, 15 = Decr. XVI, 247 in pr., 249 = Br. Th. IX, 1, 8 int.; 26, 1 int.
 17 = „ XVI, 203 = Br. Th. XI, 14, 6 int.
 21 = „ XVI, 204 in pr. = Br. Th. XI, 14, 2 int.
 41 = „ XVI, 250 usque 'comprehensam' = Br. Th. IX, 26, 2 int. usque 'comprehensam'.
 43 = Decr. XVI, 258 = Br. Paul. V, 5, 6 int.
 45 usque 'audiri' = Decr. XVI, 332 usque 'audiri' = Br. Th. IX, 3, 2.
 49 = Decr. XVI, 100 = Br. Paul. V, 1, 4.
 66 = „ XVI, 195—198 „ V, 12, 4 int. et II, 1, 2—4 int.
 67—69 = Decr. XVI, 199, 253, 254 = { Br. Paul. II, 4, 1. 2. 3 int. 4 int.
 „ „ I, 15, 1 int. 3.
 70 usque 'exsolvat' = Decr. XVI, 255 = Br. Paul. I, 20, 1 int.
 VI, 92 et 93 usque 'possunt' = Decr. VIII, 168 et 166 usque 'possunt' = Br. Paul. II, 20, 4 int.
 VII, 90 = Decr. IX, 64 = Br. Paul. IV, 10.

Ex epitoma Aegidiana.

- V, 16 = Decr. XVI, 316 = Br. Paul. V, 5, 3. 5. 8. 9.
 V, 22 = „ XVI, 210 = „ Th. XI, 14, 2.

Ex constitutionibus Sirmondianis.

- V, 23 = Decr. XVI, 312 = pars const. 1.

Panormiae caput IV, 111 interpretationi Br. Th. IX, 30, 1 respondens, cum in Decreto non sit, ut Conratus ait, auctor fortasse ex Benedicto Levita [II, 398; III, 170] vel ut Fournier dicit fortasse ex Anselmo Lucensi [III, 75] inscriptione vero mutata depromp-

¹⁾ ed. Migne, Patrol. lat. CLXI p. 1038 sq. cfr. Sav.² 303 sq., 498 sq.; Haenel LRV. 466; Tardif DC. 170 sq.; Conrat I, 383 sq.; Flach 91; Fournier, Ivo 293 sq.

sisse videtur.¹⁾ Item caput IV, 56 Panormiae quod ex Br. Paul. V, 18, 11 int. sumptum est, in Decreto deest. Invenit hunc locum P. Fournier l. c. 304 apud Anselmum III, 36 in fine et ego in capitulis Angilramni c. XXXVIII; sed desideratur in collectione septuaginta quatuor titulorum, ex qua Ivonis Panormia varia Anselmi propria habere videtur.²⁾

*Ivonis
epistolae.*

Denique in conficiendis epistolis (ed. Iuretus) Ivo Breviarii locis usus est.³⁾

ep. 35 Br. Th. IX, 1, 7 ex.
196 " " IX, 1, 19 int.
203 " " I, 1, 3 int.
212 " Paul. V, 11, 4 int.

*Collectio
Tripartita.
Caesaro-
Augustana.*

Nonnulla Breviarii fragmenta ex Decreto in tertiam collectionis Tripartitae partem transierunt, quam nuperrime Fournier magna cum diligentia tractavit.⁴⁾ Caesaro-Augustana, quam primis lustris saeculi duodecimi Conratus in partibus Burgundiae, P. Fournier vero in Aquitania vel septentrionali parte Hispaniae ortam esse suspicatur, et in aliis fontibus et imprimis in Decreto Ivonis nec non in collectione Anselmi Lucensis nititur.⁵⁾ Sed habet [II, 34] quosdam iuris Romani textus compilationibus supra nominatis ignotos, ex quibus P. Fournier mecum illud Breviarii liberaliter communicavit, quod etiam in epistola Iohannis VIII. papae ad regem Germanorum Ludovicum secundum directa, quam infra tractabimus, legi potest. Sunt fragmenta: Br. Th. I, 1, 4 et 2, 1 in pr. In iisdem regionibus P. Fournier librum Tarraconensem paullo post mortem Gregorii septimi confectum esse putat, qui inter alia iuris Romani excerpta complures constitutiones libri decimi sexti Theodosiani genuini [Th. XVI, 2, 8 in pr. 16. 26. 29. 30 et 34] ex collectione illa LXXIV titulorum haustas habet, quae, ut infra demonstrabimus, Hincmaro utebatur.⁶⁾

*Liber Tarra-
conensis.*

*Collectio
decem
partium.*

Denique inter collectiones Ivoni propinquiores collectionem decem partium et duas bibliothecae Catalaunensis commemoramus. Prima, quam Fournier ex codice Parisino bibl.-nat. lat. 10743 descripsit, cuius vero, ut ipse exposuit, hodie iam quinque codices noti sunt, originis Francogallicae est et ad Panormiam pertinet, sed auctor, dum eam annis 1125—1130 compilavit, textum Panormiae correxit et auxit.⁷⁾ Habet praeterea, ut Fournier mihi scripsit, duos textus Breviarii, qui in Panormia desunt:

II, 36 de interruptione tricennii. Ex libro legum novellarum d. Valentiniani c. XII. Si lis intra tricennium inchoata fuerit et non definita, quasi nec coepta fuerit, habeatur extincta = fr. Br. Nov. Val. XII, 1 int.

V, 25 de appellationibus inopportunitis c. 3. Ex lege Iulia. Notatur infamia, qui dum appellat, iudici convicium dixerit, sed et is etiam, cuius consilio factum est. cfr. Br. Paul. V, 37, 3.

*Collectio
Catalaunensis
prima.*

Collectio Catalaunensis prima, ut Fournier exposuit, paullo post annum 1130 Catalaunis ex collectione decem partium et ex Tripartita confecta quaedam Breviarii habet, quae etiam in Ivonis decreto invenies [XI, 53—55, XII, 21—24, XIV, 34. 35⁸⁾]. Alia vero

¹⁾ Conrat I, 384^a ^b; Fournier, Ivo 303¹.

²⁾ Fournier, Ivo 303 sq.; idem in Mélanges d'archéologie et d'histoire XIV, 147 sq.

³⁾ Haenel LRV. 466; Conrat I, 385 sq.

⁴⁾ Adhuc inedita. Sav.³ II, 301 sq., 491 sq. hanc collectionem 'anonymam saec. XI.' appellat. Cfr. Haenel LRV. 464 sq.; Wasserschleben, Beiträge 47 sq.; Scherer l. c. I, 241 et 242; Conrat I, 388 sq.; Flach 90; Fournier, Ivo 646 sq.

⁵⁾ Conrat I, 390 sq.; Patetta Riv. It. XII, 318¹. Flach 90 Breviarii locos nondum memorat. Fournier Ivo 416 sq. — Codex Paris. 3876* huius collectionis inter ceteros textus, quos auctor ex Exceptionibus Petri assumpsit, etiam Br. Paul. V, 12, 2 cum int. et 4 int. ex illo fonte praebet [Conrat I, 390²].

⁶⁾ Thaner in comm. min. Vind. LXXXIX, 607; Fournier, Mélanges d'archéologie XIV, 159 et 189; idem, Mélanges Julien Havet (1895) 272.

⁷⁾ Fournier, Ivo 433 sq. et 635.

⁸⁾ Fournier, Ivo 632 sq., 643:

XI, 53—55 = Coll. III part. III, 29, 171. 179. 173 = Ivo Decr. XVI, 247. 249. 255.

XII, 21—24 = Coll. III part. III, 9, 8—11 = Ivo Decr. V, 281. 282. 283. 285.

XIV, 34 haustum ex coll. X part. = Panormia V, 21 = Decr. XVI, 204 in pr.

XIV, 35 haustum ex coll. X part. = Pan. V, 16 = Decr. XVI, 316.

exempli gratia c. 27 tit. XII de appellatione, ut P. Fournier mihi scripsit, hac forma ab Ivone aliena sunt. [‘Ex libro V° Pauli sententiarum. Appellandum esse, quando sacramentum offertur, non postquam iuratur. Si quando a iudice — iuratur’ = Br. Paul. V, 34, 1 int.] Habet hoc fragmentum collectio Tripartita III, 184. C. 29 eiusdem tituli, quocum Br. Paul. V, 37, 3 conferendum est, ex collectione X partium sumptum esse videtur. C. 31 vero, unde auctor sumpsit, incertum est. Textus cum Br. Paul. V, 37, 3 conferendus est ‘Ex V° libro. Appellantes infames esse, qui fecerint convicium iudici. Convicium iudici ab appellatoribus fieri non oportet, alioquin infamia notantur. Ista interpretatione non indiget’. Collectio secunda brevi post primam ibidem ex textibus illius una cum excerptis ex Tripartita et Decempartita haustis confecta¹⁾ hac via nonnullos Breviarii locos recepit [coll. secunda XI, 2, 2. 32. 35 = coll. prima XIV, 34. 35].²⁾

*Collectio
Catalaunensis
secunda.*

In Summa Parisina³⁾, quam auctor incertus quidam septimo vel octavo decennio saeculi duodecimi, postquam Bononiensium artem iura docendi cognoverat, ad Decretum Gratiani Parisiis scripsit, post illud Pauli sententiarum fragmentum [V, 36, 1. 2 et int.], quod Gratianus [C. II, q. 6, c. 24] imperatori Theodosio assignavit et iam Ivonis collectiones [Decr. V, 282, Pan. IV, 128; cfr. Coll. III part. III, 9 (10), 7] continebant, legere potes: ‘Haec possunt esse verba G. dicentis superius id est superiore parte Theodosianae legis, vel sunt verba ipseius imperatoris Theodosii. Sed cum Theodosianus codex non sit in Lombardia, est enim Aurelianus et apud sanctum Dionysium videturque, quod G. has leges sumpsisset de canonibus Ivonis, quos quidem inducit, non quomodo teneant sed ne ignorentur.’ Alio loco ad dictum Gratiani ‘Quod autem’ in prooemio C. VI, q. 2 dicit: ‘In legibus Theodosiani habuimus, quod credendum sit episcopo: sed illud intelligitur quando de civilibus causis.’ Auctorem huius Summae, cum Parisiis vixisset, de Breviario aliquid audisse codicemque quandam huius legis vidisse putandum est, sed intentius in his quaestionibus non versabatur, itaque ut Ivo [Decr. V, 281, XVI, 194. 205; Pan. V, 127] aliique homines docti priorum saeculorum Breviarium nihil aliud quam codicem Theodosianum fuisse credidit, cuius notitiam Isidori Etymologiae [V, 1, 7] memoriae tradiderunt. Quamobrem codicem Theodosianum, quem non in Lombardia sed Aurelianus⁴⁾ et apud sanctum Dionysium fuisse memorat, Breviarium fuisse suspicor.

*Summa
Parisina.*

Plagiator quidam Summae Rufini in codice Gottingensi man. iur. 159 in c. 2 D. 7 addidit: ‘Hunc codicem adhuc habent Carnotenses, unde in decretis Ivonis multa ab hoc codice excerpta inveniuntur.’ Quamquam plagiator, ut Singer illustravit, Franciam et Parisios cognovit iurisque scientiam scholae Francogallicae debebat, tamen ex hac glossa, ut iam alii homines docti exposuerunt, non apparet eum Theodosianum vel Breviarium unquam vidisse. Faveo coniecturae Conrati plagiatorum nostrum, quia apud Ivonem Carnotensem fragmenta harum legum invenisset, contendisse in urbe Carnotensi codicem quandam Theodosiani fuisse.⁵⁾

*Plagiator
Rufini
in codice
Gott. 159.*

Postquam usum forensem et scholasticum Breviarii per Galliam Germaniamque tractavimus, pauca tantum dicamus, num lex nostra Britannis nota fuerit.⁶⁾ Leges Romanas

Britannia.

¹⁾ Fournier, Ivo 638 sq., 643.

²⁾ Particulae constitutionis Sirmondianae primae in cap. 251 collectio capitum CCXCIV habet, quam Schulte ex codice univ. bibl. Pragense VIII H. 7 s. XII descripsit. Gratiano et scholae iuris canonici Bononiensi antecedit. C. 251 auctore Schultio ex decreto Ivonis vel ex coll. III partium haustum est. Cfr. Schulte in comm. min. Vind. LVII, 200, 218, 220 et CXVII, 13.

³⁾ cfr. Maassen in ‘Jahrbücher des gemeinen Rechts’ II, 221; idem in comm. min. Vind. XXXI, 465 sq.; Schulte in comm. min. Vind. LXIV, 114 sq.; idem, Geschichte der Quellen und Litteratur des canonischen Rechts I, 106. 224; Conrat, Epitome Exactis regibus, Proleg. CLXXXVII sq.

⁴⁾ Non omnino opinio reiicienda est auctorem Summae Parisinae ad codicem Paris. nouv. acq. Lat. 1631 [hac editione K], qui antea Aurelianus fortasse antiquitus custodiebatur, respexisse [Mommson in his Proleg. LXXVIII].

⁵⁾ Conrat, Epitome Exactis regibus Proleg. CLXXXVII sq.; Ficker in IOeGF., tom. suppl. II, 44; Singer in Archiv f. kathol. Kirchenrecht LXXIII, 24 sq., 37, 70; idem, Die Summa magistri Rufini CLXIX ¹¹⁰.

⁶⁾ Conrat I, 60 sq.

quarto saeculi duodecimi decennio Britanniam intravisse eiusdem temporis scriptores referunt. Nemo est, qui dubitet codices Iustiniani fuisse. Sed etiam saeculis antecedentibus in illis regionibus — aliter atque in Francogallia — Breviarium omnino ignotum fuit. Iam Haenelius [LRV. Proleg. XCVIII] ita cogitavit eiusque rationes Conratus sequitur. Alii quidem ut Caillemer¹⁾ etiam in Anglia ut in Francia iurisconsultos Breviario plus quam libris Iustiniani occupatos fuisse credunt, cui vero opinioni nulla argumenta adferre potuerunt.²⁾

*Leges
Henrici
primi.*

Solae leges Henrici primi, quas Liebermannus³⁾ intra annos 1110 et 1132 [haud dubie 1110—1120] confectas esse exposuit, in c. XXXIII, 4 fragmentum ex Breviario praebent [Ep. Aeg. Th. XI, 9, 1]. Suspiciari licet compilatorem harum legum, qui etiam legem Salicam emendatam, legem Ribuariam, capitula regum Francorum laudat, codice quodam usum esse, in quo et leges nationum Germanicarum et epitome Aegidii scriptae fuissent. Praeterea ex illis rebus, quas ex iure canonico adfert, eum codices originis Francogallicae cognovisse intellegendum est et quidem ex fonte Ivoni propinquo eas hausit. Ut Liebermannus putat, auctor non in Britannia sed in Normannia vel in regionibus vicinis natus atque in Francogallia eruditus est.

*Guilelmus
Malmes-
buriensis.*

Ex Gallico quodam codice Guilelmus Malmesburiensis Breviarium auctum abbreviationi de gestis imperatorum inseruit.⁴⁾ Qui codex in forma aucta praeter Breviarium etiam librum Theodosiani genuini decimum sextum novellasque, Gai Paulique fragmenta vero in forma epitomata continebat. Etiam de Iustiniani codificatione Guilelmus audivit, sed an viderit hos libros incertum est. Nam quae de Iustiniani libris tradit, ex Pauli historia Langobardorum haurire potuit.

*Leges
Canuti et
Wallicae.*

Savignius Haeneliusque⁵⁾ rationem quandam inter Breviarium et leges Canuti Wallicasque intercedere contendunt. Res aliter se habet. Leges Canuti, quae plerumque ex antiquioribus fontibus in concilio Wintonensi post 1028 factae sunt, cum iure Romano nihil habere videntur commune.⁶⁾ Legum Wallicarum vero fragmentum [II, 10, 70], in quo de adhibendo testium numero lex Romana cum iure vernaculo comparatur⁷⁾, non primae codificationi annis 907—948 factae adscribendum est, sed multis annis post auctoritate scholae glossatorum insertum esse videtur.⁸⁾

*Collectio
canonum
Hiberniensis.*

Denique non omittendum est collectionem canonum Hibernensem, quamquam multa ex iure privato habet, fragmentis ex iure Romano haustis omnino carere itaque aliter ac collectiones in Francorum finibus confectae nihil ex Breviario redactoribus ignoto habet.

III. Breviarii notitia per Italiam.

Prooemium.

Magni momenti est quaestio utrum Breviarium etiam per Italiam usui fuerit necne. Iam Godofredus ea de re cogitavit, nam caput septimum Prolegomenorum in Theodosianum rubrica: 'de usu Theodosiani Breviarii per Gallias . . . et sub Langobardis per Italiam' inscripsit. Sed immatura morte ereptus hanc Prolegomenorum partem non confecit. Post Ritterum primus Savignius⁹⁾ harum rerum optime peritus Breviarium, antequam Carolus Magnus regnum Langobardorum sibi subiecit, Italis ignotum fuisse, postea vero in Lombardiam una cum Francis, qui officiales vel clerici ibidem fuerunt, venisse

¹⁾ Caillemer, *Le droit civil etc.* 10.

²⁾ Conratus in altera parte operis in capite 35 demonstrabit dicta Aldhelmi vel Alcuini, quae Sav.² I, 467 adfert, nihil argumento esse opinioni falsae ius Romanum septimo vel octavo saeculo in scholis Britanniae traditum esse. Constat ius Romanum tum apud Britannos ne notum quidem fuisse.

³⁾ Liebermann, *Über das englische Rechtsbuch leges Henrici* (1901) 22 sq.

⁴⁾ Conrat I, 232 sq.; Mommsen in his *Prolegom.* LXVI. XC sq.

⁵⁾ Sav.² II, 168. 482; Haen. LRV. 466.

⁶⁾ Stobbe I, 199¹⁾; Conrat I, 60; Amira, *Grundriss des germanischen Rechtes*² 27.

⁷⁾ Savignius et Haenelius de Br. Th. XI, 14, 2 cogitant; Conratus l. 12 D. 22, 5 adfert.

⁸⁾ Conrat I, 60. Cfr. Sav.² IV, 417 sq.; Caillemer l. c. 11 sq.

⁹⁾ Savigny² II, 270.

exposuit. Haenelius¹⁾ legi Romanae Visigothorum maxime studens Breviarium in Italiam pervenisse ex codicibus compluribus, qui in veteribus Italiae bibliothecis velut in Eporediensi reperti sunt, apparere contendit, quos a Francis in Italiam portatos esse omnino negat. Postea ut alios omittam Fittingus²⁾ Breviarii per Italiam usum omnino negat ibique hanc legem prorsus neglectam esse affirmat. Contra Schupfer legi Romanae Curiensi curam intendens variis ex causis non dubitandum esse contendit, quin Breviarium etiam per regiones Italiae divulgatum fuerit.³⁾ Alii homines docti ut Calisse, Flachius et Salviolus⁴⁾ Schupferum, alii ut Brunner et Ficker⁵⁾ opinioni Fittingi favent. Etiam Conratus [I, 46 sq.] et post eum Patetta⁶⁾ multis verbis ea de re egerunt.

Ad controversiam transituri cum auctoribus Savignio et Patetta res ante et post introitum Francorum in regnum Langobardorum distinguendas esse putamus. In conficiendo edicto suo Theodericus Ostrogothorum rex legem Romanam Visigothorum non adhibuit, etiamsi edictum, ut Gaudenzius, Brunner, Schroeder, Amira aliique putant⁷⁾, inter annos 511—15 publicavit, paulo postquam partes Galliae Visigothicae sibi subiecit. Alia Breviarii Langobardorumque legum ratio esse videtur, sed quaestio nondum finita est, quamquam multi viri docti ut Vesmius, Calisse, Tamassia, Chiapellius, Del Giudice, Patetta, Zeumer ea de re egerunt.⁸⁾ Imprimis animadvertendum est, ut Zeumer nos docuit, neque legem Romanam Visigothorum neque Theodosianum integrum sed antiquam quandam Visigothorum legem hodie deperditam, quae ipsa Theodosiano genuino niteretur, fontem capituli 178 edicti Rhotari fuisse.⁹⁾ Neque Roth. 32, 182, 388 neque Liutp. 33, 119 neque Aest. 14 ad Breviarium referenda sunt, at Liut. 16 ex constitutione quadam legis Romanae Visigothorum [Br. Th. II, 27, 1] haustum esse negari non potest.¹⁰⁾

Etiam usum forensem Breviario ante dominationem Francorum quandam fuisse Patetta¹¹⁾ non omnino excludit arbitrans huius compendii, cui usus maximus inter regiones Italiae proximas fuit, notitiam etiam ad Italos penetrasse, praesertim cum ibidem Theodosiani genuini ceterorumque iuris Anteiustiniani librorum usus brevi tempore regiminis Byzantini non omnino evanuerit.¹²⁾ Cui opinioni haud assentio.

Post invasionem Francorum Romani, qui ex partibus Franciae in Italiam migraverant ibique, quoad rationes iuris originis observandae sunt, lege Romana vivebant, ex patria sua Breviarium cognoverunt. Aequae officiales Francorum, quorum numerus ibi haud parvus fuit, si in conficiendis iudiciis secundum legem Romanam decernendum erat, quamquam in Italia alii iuris Romani libri in usu fuerunt, interdum Breviarium vel eius compendium quoddam, quod iure Romano Italice melius intellegebant, adhibuerunt.¹³⁾ Sed Breviarium in nulla Italiae parte legis vim accepit illaque codicis Ambrosiani A. 46 inf. clausula nobis indicat confectorem clausulae, si ipse ut puto Italicus fuit, cum multis aliis coequalibus suis cogitasse Breviarium a Carolo Magno in leges regni Francorum, minime Italicorum receptum esse. Quo loco si etiam Pippinum commemorat,

*Ante introitum
Francorum.*

*Edictum
Theoderici.*

Leges Langobardorum.

*Post
invasionem
Francorum.*

¹⁾ Haenel LRV. Proleg. XCVIII sq. (No. 46).

²⁾ Fitting, Brachylogus 21^{ss}.

³⁾ Cfr. Schupfer, Manuale³ I p. 189 sq. et opera eius ibidem allegata.

⁴⁾ Calisse, Il diritto di Teodosio in Italia. Annuario della r. università di Macerata 1888/89; Flach 115¹ et 123⁴; Salvioli, Manuale³ (1899) 54.

⁵⁾ Ficker, Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens III, 67 et IOeGF. tom. suppl. II, 44 sq.; Brunner I, 360.

⁶⁾ Patetta AG. XLVII, 1 sq.; idem, Digesto Italiano V, 977^s.

⁷⁾ Gaudenzi ZfRG.³ VII, 46 sq.; Brunner I, 365; Schroeder⁴ 240 [paulo post a. 512]; Amira, Grundriss des germanischen Rechtes ed. II, p. 13. Contra Patetta in Atti Tor. XXVIII, 552 [a. 524]; cfr. Schmidt in ZfRG.³ XVI, 248 sq.

⁸⁾ cfr. Patetta AG. XLVII, 8; Zeumer NA. XXIV, 584.

⁹⁾ Zeumer NA. l. c.

¹⁰⁾ Patetta AG. XLVII, 9 sq.

¹¹⁾ l. c. 12 in fine.

¹²⁾ Cfr. Calisse l. c. 23 sq.

¹³⁾ Conrat I, 46 sq.

qui in Italia tempore patris eius regnavit, mihi ad solvendam quaestionem, num Breviarium in Italia pro lege fuerit, nullius, ad explorandam vero originem auctoris huius glossae magni momenti esse videtur. Resisto interpretationi decimo saeculo in Italia opinionem fuisse Breviarium ex ordinatione Caroli in quibusdam Italiae partibus, in quibus ius Romanum ius quod dicitur terrae fuit, legis vigore ornatum fuisse¹⁾ vel saltem Romanis ex Gallia ortis, qui in Italia habitabant vel ad tempus tantum ibi commorabantur, in illis causis, in quibus lex originis adhibenda erat, promiscue pro lege fuisse.²⁾ Ius Romanum ibi codificatione Iustiniani aliisque operibus ex eadem compilatis nitebatur, sed praesertim in partibus regni Langobardici ex temporibus aevi Karolini elementis Germanicarum legum aliquantulum immutabatur et iudices Italici iure quidem Romano iudicantes impigro usu commercioque inter Franciam et Italiam intercedente fragmenta Breviarii eiusque interpretationum et epitomarum, quibus Romani ultra fines Italiae vivebant, hic illicque memoriae mandabant. Ut infra ostendetur, non solum Breviarii codices in Italia reperiuntur, sed etiam fragmenta epitomae Aegidianae in exemplaria codicis Iustiniani et libri Papiensis transierunt formulaeque iure Breviarii nitentes manuscriptis Italicis inserebantur. Cui addas in partibus Raetiae Curiensis illam Breviarii epitomen legis vim accepisse eique in Tirolis meridionali, cuius partem inter alias nationes etiam Itali colebant, usum quendam forensem obvenisse. Qua re non mireris notitiam et Breviarii integri epitomaeque Aegidii vel variorum ex his libris excerptorum et legis Curiensis propter brevem et concisam formam et quia, quod statuerunt, saepe iure Germanico immutatum itaque his temporibus accommodatum erat, in partes Italiae vicinas penetrasse ibidemque has leges una cum aliis iuris libris descriptas esse.³⁾ Quia Breviarium et lex Romana Curiensis ut Iustiniani opus ius Romanum continebant, coniecturae favere malim iudices Italiae illis temporibus differentiam inter duas codificationes plerumque non satis intelligentes, si libro iuris Romani utebantur, non animadvertisse, cuius generis fuerit, itaque secundum legem Romanam decernentes hic librum iuris Iustiniani decurtatum vel compendiatum ille vero Breviarium vel eius epitomas, si hos libros ei praesto erant, adhibuisse videtur. Qua quidem ratione etiam Breviario in quibusdam Italiae partibus usum forensem obtigisse putandum est.

*Codices
Breviarii
ad Italiam
pertinentes.*

His praemissis notitiam usumque scholasticum Breviarii per Italiam tractaturi primum adnotamus nonnullos codices Breviarium vel compendia eius continentis originis Italicae esse vel in bibliothecis illius terrae antiquitus conservatos esse. Nono saeculo exeunti vel decimo incipienti codices E et X in bibliotheca capituli Eporediensis tribuendi sunt, qui legem nostram continent. Sed utrum in Italia confecti sint an aliunde iam pridem in illius capituli bibliothecam venerint nondum constat. Animadvertas codicis X Murbacensem deperditum gemellum fuisse, cuius copia iussu Bonifacii Amerbachii conscripta in bibliotheca publica Basileae superest. Codicis vero E copiam habemus in illo E*, quem Vesontionensem Cuiacii et Pithoei esse dicunt.⁴⁾ Patetta [AG. XLVII, 26. 30] etiam codicem L Italiae tribuit, sed huic opinioni nullum argumentum praebet. Contra Hauboldus auctores libri: 'Nouveau Traité de Diplomatique' secutus codicem aut in Italia aut in Gallia meridionali scriptum esse putat, Haenelius vero Galliae meridionali adiudicat.⁵⁾ Codicum, qui Breviarii additamenta sumpta ex integro Theodosiano praebent, Ambrosianus C 29 inf. [A] s. XI. propter scripturam, quae variis locis corrupta est, potis-

¹⁾ Cfr. quae Calisse l. c. 53 auctore Schupfero [Atti della R. accad. dei Lincei. S. IV, cl, di scienze morali Vol. III/1 78¹⁾] exposuit.

²⁾ Cfr. quae Patetta AG. 15 et Fournier in Ann. Grat. XI, 399 dixerunt. De vigore legum Romanarum in forma iuris terrae [Landrecht] et iuris originis [persönliches Recht] per partes Italiae confer, quae nuperrime C. Neumeyer 'Die gemeinrechtliche Entwicklung des internationalen Privatrechts und Strafrechts bis Bartolus' (1901) diligentissime exposuit.

³⁾ Memoria dignum est tres locos ex lege Romana Curiensi in capitula Lodoici transiisse eademque lege quaedam Italiae statuta ut Vallis Tellinae in ordinandis iuris dotalis institutionibus nisa esse [Conrat I, 285, Voltelini l. c. 154¹⁾].

⁴⁾ Cfr. Mommsen in his Proleg. LXXIV. LXVII sq.

⁵⁾ Haenel LRV. XLIX. 12.

simum ad Italiam ducendus est, ut Mommsenus contendit, qui ipse codicem recognovit.¹⁾ At Haenelius opinatur litteras huius codicis non multum ab ea litterarum specie discrepare, quam saeculi duodecimi codices in partibus Galliae scripti prae se ferunt itaque Clossio resistit, cum scripturam Langobardicam esse dicat.²⁾ Decurtatorum Taurinensem s. XIV originis Italicae infra commemorabimus. Epitomatorum Aegidianam complectentium Sanpauliani s. IX ineuntis et Ambrosiani A 46 inf. saec. X mentionem facimus. Prior intra annos 817 et 823 exaratus ex Italia proficisci videtur³⁾, cum varia capitularia mere Italica et quaedam regis Langobardorum Liutprandi ex anno 733 habeat⁴⁾ et ut Patetta l. c. 31 illustravit, in hoc codice nomina idiomate Langobardico expressa inveniuntur.⁵⁾ Etiam alter codex in Italia scriptus est⁶⁾, sed utrum collectio eidem inserta, quae quadraginta septem epitomae Aegidianae capita una cum excerptis ex libris ecclesiasticis complectitur, in Italia facta an a scriptore ex codice quodam extero tantum descripta sit, nondum apertum est. Praeterea 'liber de constitutionibus principum et edictis imperatorum' Everardi comitis Foroliensis Breviarium fuisse videtur, quod Gothani archetypus fuit. Neque mireris Everardum, cum illustris regis Francorum officialis fuerit, in magna sua bibliotheca praeter leges nationum Germanicarum etiam codices Breviarii possedisse, quorum unum, quem supra commemoravimus, filio suo Unrocho, alterum 'librum Aniani' Adelardo legavit.⁷⁾ Sed de origine horum librorum eorumque in iudiciis Foroliensibus usu nihil constat. Denique Patetta codicem 'de institutis antiquorum regum' antiqui catalogi monasterii Bobiensis Breviarium fuisse putat, cum in can. 73 concilii Meldensis primi [845] Breviarium 'antiquorum regum et legum iura' appelletur.⁸⁾

In nonnullis capitularibus Italicis Breviarii usus quidam apparet. In codice Parisino 4613 capitulari anni 789 duo fragmenta adduntur, quae, ut Boretius ait, res ecclesiasticas ordinantia in iure Romano nituntur.⁹⁾ Quorum unum formam testamenti quinque vel septem testibus ornati continens cum novella Valentiniani [Br. Nov. Val. IV, 1, 4] conferendum est, alterum vero, in quo de thesauro invento agitur, ut Patetta dicit, iuri Theodosiano etiam in Breviarium [Br. Th. X, 10, 1] recepto propius quam Iustiniano esse videtur.¹⁰⁾ In libro Papiensi Hlot. c. 82 invenies capitulare incerti auctoris, cuius tenor cum interpretatione legis Romanae Visigothorum [Br. Th. I, 1, 1] componendus est.¹¹⁾ Cui addimus duo capitula extra librum Papiensem vagantia sed apocrypha, quae ex epitoma Aegidii sumpta sunt, quorum unum in collectione Walcausina [M. G. Capit. I, 220. 22 = Br. Th. V, 12] false Carolo Magno tribuitur, alterum [M. G. l. c. I, 219. 18 = Br. Paul. II, 2, 1] in codice Florentino Laurentianae Plut. LXXXVIII sup. 86 in fine aliorum Karoli Magni capitularium legitur, quae Conratus ab ipsis scriptoribus confecta esse dicit.¹²⁾ Uterque codex saeculo undecimo in partibus Italiae scriptus est.

*Capitularia
Italica.*

In variis collectionibus Italiae, quae non speciali usui ecclesiae destinatae sunt, nonnulla ex Breviario excerpta invenimus. In codice Vercellensi collectionis canonum Anselmo dedicatae intra annos 924 et 960 scripto et in codice Mutinensi, qui secunda parte saeculi decimi ex codice Vercellensi descriptus est uterque, ut Patetta demonstra-

*Collectiones
mundano
usui
destinatae.*

¹⁾ Prolegomena in Theodosianum p. LXXXIV.

²⁾ Haenel l. c. LVII et LVIII.

³⁾ Egerunt de hoc codice XXV $\frac{4}{7}$ inter alios Boretius, Die Kapitularien im Langobardenreiche (1864) p. 29 sq. et Bluhm in M. G. LL. III, 514. Cfr. Werminghoff in M. G. Capit. II. XXVI.

⁴⁾ M. G. LL. IV, 180 sq.

⁵⁾ M. G. Capit. I, 377 et 378.

⁶⁾ Habet codex etiam fragmenta ex collectione Anselmo dedicata. Mommsen in his Prolegom. CI codicem Italis tribuit, item Patetta iudicio Gaudentii et abbatis Ceriani [AG. XLVII, 14].

⁷⁾ M. G. LL. IV p. XLII; Becker, Catalogi 29 N. 8 et 29; Conrat I, 47^a; Patetta l. c. 30.

⁸⁾ Becker, Catalogi 67 N. 245; Conrat I, 47^a; Patetta AG. XLVII, 30; idem, Riv. It. XII, 311^a.

⁹⁾ M. G. Capit. I, 216, 4. 5.

¹⁰⁾ Patetta l. c. 16.

¹¹⁾ M. G. Capit. I, 335, 4; Conrat I, 4^a. 48^a; Patetta eod. 16.

¹²⁾ Conrat I, 4^a. 276^a; idem NA. XV, 202; Patetta eod. 31.

*Formulae
codicum
Vercellensis
et
Mutinensis.*

vit¹⁾, originis Italicae est, duae formulae leguntur cohaerentes cum iure Romano Visigothico. Utuntur verbis Breviarii integri vel epitomae Aegidii. Priorem ex libro Theodosiano legis Romanae tractam esse codex ipse in fine indicat, altera clausulam 'in libro VIII Theodosiano sub titulo primo de accusatoribus' continens verbis 'lex talis edocet' constitutionis Breviarii [Br. Th. IX, 1, 4] interpretationem totam vel epitomae Aegidianae textum verbis ultimis omissis repetit. Quae formulae, etiamsi in Italia eas ortas esse non constat, tamen certe in Italia descriptae et transformatae sunt. Quomodo collectioni Anselmo dedicatae insertae essent, Patetta mihi bene demonstrasse videtur. Si id, quod ipsae nobis dicunt [Tractum ex libro Theodosiano legis Romanae. In libro VIII Theodosiano sub titulo primo de accusatoribus], interpretamur, primum in codice quodam Breviarii fuisse videntur.²⁾ Dein ab ignoto quodam scriptore in exemplari Pseudoisidorianae duobus capitibus, in quibus de accusatoribus agebatur, in margine positae a posteriore manu iam in textum assumptae sunt. Postremo cum illis pseudodecretalibus in Italiam indeque in collectionem Anselmo dedicatam transierunt. Fragmenta alterius formulae, ut Patetta illustravit, etiam in codice Parisino 4403 Breviarii glossati in meridionali Gallia scripti apparent, unde Haenelius ea publicavit.³⁾ Formulae, quae ad negotia privatorum vel ad ius in iudiciis obtinendum confectae sunt, codicibus legum inscriptas esse variis exemplis demonstrari potest. Ita formulae Marculfi in codice Lugduno-Batavensi appendix epitomae Aegidii sunt. Turonenses in codicibus Varsoviensi et Parisino lat. 4409 legem Romanam Visigothorum Salicamque sequuntur. In codice Vat. reg. 852 harum formularum fragmenta Breviario praemittuntur. Formula 'de trina conventione' in variis codicibus Breviarium continentibus inter appendices huius legis reperitur.

Idem codex Vercellensis in sexta parte collectionis post textus ex iure Romano haustos constitutionem quandam apocrypham 'de diaconorum presbiterorum et episcoporum subole' a manu paullo posteriore scriptam praebet. Eandem habet alius codex Vercellensis paullo recentior. Constitutio, ut iam Vesmius suspicatus est et Patetta post eum demonstravit⁴⁾, opus cuiusdam falsarii Vercellensis esse videtur. In utroque codice inscriptio sex imperatores adfert iisque verba 'in septimo libro Gay' addit. Haec inscriptio vitiiis non caret et scriptor eam ex memoria expressisse videtur, itaque constitutionem ipsam frustra in Breviario vel in Theodosiano genuino quaeras. Sed Breviarii notitiam falsarius habuit; quod ni ita esset, verba 'in septimo libro Gay' intellegenda non essent, nam in solo Breviario excerpta ex institutionibus Gai septimam partem explent.

Codex Vercellensis 122.

Alius codex Vercellensis (122) saeculi decimi exeuntis epitomen Iuliani complectens sine dubio in Italia scriptus et fragmenta alia Italiae nota continens in fine duo fragmenta epitomae Aegidii ex Th. VIII, 5, 1 habet.⁵⁾

Capitula secundum Lodoici.

Capitula secundum Lodoici⁶⁾, opus cuiusdam privati compilatoris in codice Ambrosiano O 55 conservatum, qui saeculo XI. scriptus librum Papiensem continens originis Langobardicae⁷⁾ est usuique in partibus Lombardiae destinatus fuit, in cap. 19 [M. G. Capit. I/1 337, 10] locum ex epitoma Aegidii [Th. IV, 5, 1] reddunt.⁸⁾ Nondum constat, a

¹⁾ Patetta eod. 22 sq.; idem, Riv. It. XII, 311. Patetta, quae in hac re Merkelus [apud Sav. VII, 71 sq.] et Conratus I, 47⁶⁾ dixerunt, auxit et correxit.

²⁾ Poenam triginta librarum auri altera formula aequae habet atque illa regis Ludovici filii Bosonis charta anni 897, qua donationem patris sui ecclesiae Gratianopolitanae factam confirmat. Codicis Iustiniani I, 14, 2 legem Theodosii et Valentiniani Theodosiano non inscriptam continentem haud adferre velim. 'Lex Theodosii' ibidem, ut credam, Breviarium esse videtur [Conrat I, 37²⁾; Patetta AG. eod. 24; Riv. It. XII, 309].

³⁾ Haenel LRV. 463.

⁴⁾ Baudi de Vesme, Edicta Legum Langobardarum p. CXI; Patetta AG. l. c. 26 sq.

⁵⁾ Mommsen in Coll. libr. iuris Anteiust. (1890) III, 117; Conrat I, 627, quo loco ea, quae in nota 47²⁾ dixit, corriguntur.

⁶⁾ M. G. LL. I, 523 sq.

⁷⁾ Habet haec compilatio etiam tres locos legis Romanae Curiensis [c. 20, 21 et 42 = l. R. Cur. XXIII, 25, 1 et 26, 1].

⁸⁾ Ticini (Paviae) scriptum esse Bluhmius auctore Bethmanno exponit [M. G. LL. IV p. LIII § 12].

quo et quo loco haec compilatio post medium saeculum nonum facta sit, sed Conratus non omnino opinionem denegat scriptorem codicis ipsum compilatorem fuisse. Quae res si ita se habet, in partibus Lombardiae capitula compilata sunt, ubi omnia fere fragmenta, quae scriptor assumpsit, divulgata erant.¹⁾

Dein Glossarium codicis Cavensis²⁾ saeculi XI ineuntis [circa annum 1005 Beneventi scripti] ad verbum 'lex' edicti Langobardici glossam praebet, quae ex illis glossis profecta esse videtur, quas Breviarii codex Vat. reg. 1048 praebet.

*Glossarium
Cavense.*

Etiam in duobus antiquis codicibus Iustiniani manuscriptis inter primam et secundam constitutionem tituli de feriis [III, 12] nonnulla ex epitoma Aegidii [Th. II, 8] inserta sunt. Haec fragmenta in codice Pistoriensi saec. X altera manu in margine scripta, in codice vero Parisino 4516 saec. XI iam textui intercalata sunt. Certe haec interpolatio in Italia facta est.³⁾

*Codices Pisto-
rensis et Parisi-
nus 4516.*

Antequam libris ecclesiasticis studium navemus, codicem Taurinensem lat. 392, hodie I, IV, 24, saeculo decimo quarto exeunte conscriptum commemoramus, de quo Patetta l. c. 39 sq. uberrime egit. Usque ad f. 35 epitomen Iuliani continet, cui alia manu in margine fol. 2 tria Breviarii fragmenta adscripta sunt [Br. Th. VIII, 9, 6 int.; Br. Th. III, 8, 2 int.; Br. Th. II, 21, 1]. Dein idem scriptor folia 37—40' aliis Breviarii locis complevit, quos ex libris codicis Theodosiani I, II, III, IV, VIII et IX, ex Pauli sententiarum libris V, III, II et I, ex Gaio II, 10, iterum ex Pauli libro II, ex Theodosiani libris IX, X, XI, XII et XV, ex novellis Theodosii et Valentiniani, iterum ex Pauli libro IV et III traxit. Inscriptiones singularum legum plerumque desunt vel imperfecte scribuntur, semper vero scriba textum et interpretationes distinguit. Citationes more Bononiensi facit. Denique in margine fol. 40' nonnulla Ansegisi capitula adfert. Codex, ut Patetta ait, sine dubio origine Italica est, itaque nobis indicat Breviarium in illa regione, ubi scriptus est, exeunte saeculo decimo quarto nondum evanuisse. Nisi ita res fuisset, scriba noster Breviarii excerpta codici Iuliani non addidisset, quae aut ipse ex Breviarii quodam exemplari pleno vel decurtato collegit aut aliunde hausit.

*Codex
Taurinensis
lat. 392.*

Scholae vero iuris civilis Bononiensi Breviarium omnino ignotum fuit. Solus Azo in lectura ad codicem Iustiniani⁴⁾ legi 5 C. X, 11 de delatoribus addit 'ut in Theodosiano codice' etc. [Sav.⁵⁾ III, 505]. Utrum Breviarium unquam in manibus habuerit an fragmentum aliunde excerpterit, nescio neque necessitudines cum Francia praesertim cum universitate Montispezzulana habuisse videtur.⁶⁾ Accursius Azonis discipulus Breviarium nunquam vidit. In glossa enim ad eandem codicis Iustiniani constitutionem contra magistrum: 'nam ut dicunt contineri in Theodosiano codice' etc. dicit.⁷⁾

*Breviarium et
Bononienses.
Azo.*

Accursius.

Ecclesiae forum intrantes Romanis pontificibus in litteris decretalibusque conficiendis Breviarium usui non fuisse commemoramus. Unicus Iohannes VIII. in epistola quadam ad Ludovicum regem Germanorum quosdam Theodosiani textus praebuit, quos etiam in Breviario invenire potes, sed papam hic lege nostra usum esse Mommsenus negat.⁷⁾ Ut iam Conratus ostendit, Haenelius in errore versabatur, cum diceret Gregorium in

*Collectiones
ecclesiasticae.
Epistola
Iohannis VIII.
Gregorius I.*

¹⁾ Boretius, Die Kapitularien des Langobardenreiches 192 sq.; Conrat NA. XV, 202; idem, Quellen I, 284 sq.. Patetta in Atti Tor. XXV, 876 compluribus argumentis, inter quae origo Italica codicis Vercellensis Ansegisi collectionem complectentis maximi momenti est, communem opinionem refutavit Ansegisi libros Italis omnino ignotos fuisse. Quae res ad quaestionem decernendam multum valet utrum collectiones quaedam Ansegiso utentes ex Francia an ex Italia profectae sint. Cfr. Schmidt in ZfRG.³⁾ XVI, 253 sq.; Schupfer in Atti della R. acad. dei Lincei S. IV Memorie Vol. VI, 288; Patetta AG. XLVII, 31 sq.; idem Riv. It. XII, 316; Besta in Riv. It. XXXI, 59.

²⁾ ed. Bluhme in M. G. LL. IV, 655 N. 93; cfr. Conrat I, 394¹⁾; Patetta l. c. 45¹⁾.

³⁾ Conrat I, 47²⁾; Patetta l. c. 29.

⁴⁾ Azonis ad singulos LL. XII libr. cod. Iust. commentarius etc.

⁵⁾ Sav.³⁾ V, 3 sq.; Denifle, Die Universitäten des Mittelalters bis 1400 I, 346; Conrat I, 47¹⁾; Tardif OR. 305.

⁶⁾ Sav.³⁾ III, 505.

⁷⁾ In his Prolegom. LXIV. Cfr. Conrat I, 19 sq. 48²⁾; Patetta l. c. 21.

Nicolaus I. Gerbertus. epistola quadam [IX, 7] Breviarii novella Theodosii usum esse.¹⁾ Item fragmentum [Br. Paul. II, 20, 4 int.], quod Ivo in decreto suo [VIII, 166] auctore Burchardo [IX, 28] Nicolao papae primo tribuit, apocryphum est.²⁾ Solus Gerbertus, qui abbas Bobbiensis postea pontifex Romanus electus sibi nomen Sylvestri secundi imposuit, epistolae 217 [ed. Havet] fragmentum ex Breviario [Br. Paul. V, 5, 6 int.] inseruit, sed hanc epistolam eo tempore scripsit, quo archiepiscopus Remensis fuerat.³⁾

Lex episcoporum et ceteris clericorum. Appendix Iuliani in codice Utinensi saeculi decimi, qui in hac parte originis Italicae esse videtur, a scriptore 'Lex episcoporum et ceteris clericorum' nominata⁴⁾ capite quinto fragmentum ex novella Marciani V, 1 epitomae Aegidii praebet. Conratus codicem extra Italiam confectum esse putans totam compilationem etiam propter illud fragmentum partibus regni Francorum fortasse regionibus Raetico-Curiensibustribuendam esse suspicatur.⁵⁾ Sed cum Iulianus in Italia scriptus esse videatur⁶⁾, nihil habeo, cur totam compilationem in Italia fortasse in septentrionali eius parte factam esse negarim.

Collectio cod. Ambrosiani A 46 inf. Ineunti saeculo X. illa codicis Ambrosianae saec. X. A 46 inf. collectio tribuenda est, quam pridem Maassenus, Conratus, Schupfer et Patetta memoraverunt, Fournier vero nuper diligentissime descripsit.⁷⁾ Praeter alios iuris canonici et saecularis fontes Pseudoisidoriana, capitularibus Ansegisi et Benedicti, collectione Anselmo dedicata nititur. Cui addendum est collectionem, ut alio loco diximus, in prima parte [II, 60—65] constitutiones Sirmondianas cum commentario Flori Lugdunensis habere, in quarta vero parte [c. 1—46] sub inscriptione: 'Tituli legum ex corpore Theodosiani breviter succincti' ex epitoma Aegidiana quadraginta sex fragmenta assumpsisse, quae ad libros Theodosiani I—IX pertinent, unum vero [c. 47] ex Pauli sententiis [II, 27] sumptum est. Conratus collectionem Franciae, Patetta et Fournier septentrionali parti Italiae assignant. Codex ipse in Italia manu saec. X. scriptus esse videtur, sed num archetypus sit adhuc in dubio est.

Collectio codicis Flor. Laur. S. Cruc. Collectio canonum codicis Florentini Laurentianae S. Cruc. IV. prima saeculi undecimi parte confecta adhuc inedita regionibus Langobardicis Italiae superioris tribuenda praeter alia ex iure Romano in fol. 70' fragmentum epitomae Aegidii [Paul. I, 8] praebet, quod, ut Seckelus docuit, in nulla alia canonum collectione adhuc invenitur.⁸⁾

Collectio LXXIV titulorum. Aliae collectiones ecclesiasticae, quae originis Italicae sunt, varios ex Breviario locos habent, quos vero maxime ex operibus transalpinis, imprimis ex Hincmaro, ex Pseudoisidoro, ex Burchardo hauserunt, sed ipsius Breviarii nullam habent notitiam. Ex Hincmaro, ut ipse compilator dicit, c. 33—38 tituli tertii illius collectionis LXXIV titulorum sumpta sunt, quae medio saeculo undecimo pontifice Leone IX. in Italia apud Curiam confecta est.⁹⁾ Sunt constitutiones libri decimi sexti tituli secundi de episcopis Theodosiani 8. 16. 26. 29. 30. 34. Praeterea auctor magnam ex Pseudoisidoriana partem descripsit itaque nonnulla fragmenta Breviarii, quae in has falsas decretales transierant, in forma, quam eis Pseudoisidorus dedit, collectioni inseruit.

¹⁾ Haenel LRV. 465; Conrat I, 48²; Patetta l. c. 21.

²⁾ Conrat I, 18², 48².

³⁾ Flach 123⁴; Patetta l. c. 22.

⁴⁾ Haenelius eius partem edidit in *Berichte der kgl. sächs. Gesellschaft der Wissenschaften* IV, p. 78 sq.

⁵⁾ Conrat I, 39¹. 257. cfr. Zeumer *ZfRG.*³ IX, 11.

⁶⁾ Schupfer in *Atti della R. accad. dei Lincei* S. III, vol. VII/1, 62; Patetta l. c. 29; idem *Riv. It.* XII, 311².

⁷⁾ Maassen in *comm. min. Vind.* XCII, 303 sq.; Caillemer in *Memoires de l'académie de Lyon* XXI, p. 367 sq.; Schupfer in *Atti della R. accad. dei Lincei* S. IV, vol. III/1, 78. VI/1, 306 sq.; Calisse l. c. 53; Conrat I, 226 sq. 256 sq.; idem *ZfRG.*¹ IX, 219; Patetta *AG.* XLVII, 13 sq.; Fournier in *Ann. Grat.* XI, 381. 393 sq.; Halban II, 352; Mommsen in *his Proleg.* XXXVII.

⁸⁾ Seckel *NA.* XX, 318 sq.

⁹⁾ Thaner in *comm. min. Vind.* LXXXIX, 601 sq.; Fournier in *Mélanges d'archéologie* (1894) XIV, 147 sq. 159. 189; idem in *Mélanges J. Havet* 272; Halban in *Deutsche Zeitschrift f. Kirchenrecht* (1895) V, 289 sq.; Fournier *Ivo* 303 sq.

Hincmariana, ut Thaner et Fournier l. c. ostenderunt, postea ex collectione LXXIV titulorum Anselmus Lucensis operi suo tempore Gregorii VII. confecto inseruit [Ans. IV, 13—18 = Th. XVI, 2, 8. 16. 26. 29. 30. 34]. Insuper idem Anselmus [III, 108] ex Benedicto Levita [II, 366] partem primae Sirmondianae constitutionis et [III, 109] ex Hincmaro fragmentum tertiae collegit.¹⁾ Praeterea Hincmariana ex collectione titulorum LXXIV codex canonum Taurinensis²⁾ lat. 239, nunc D IV, 33 saeculi duodecimi in libri primi capitibus 35—40 habet. Ex eodem fonte haec Theodosiani fragmenta excepto c. 34 Polycarpus³⁾ intra annos 1101 et 1118 compilatus [III, 15, 18—22], omnia una cum additamentis Hincmari sollectio 'Liber sententiarum' codicis Florentini Laurentianae Gadd. LXXXIX sup. 32 caeculi duodecimi ineuntis⁴⁾ sumpserunt, solam constitutionem octavam, ut iam alio loco diximus, liber Tarraconensis⁵⁾ [I, 305], omnia sed ex Anselmo Lucensi Caesaro-Augustana⁶⁾ praebent.⁷⁾

Transeamus ad opera cardinalis Deusdedit, qui pontifice Victore III. fortasse anno 1087 'Collectionem canonum' et postea [1088—1099] 'Libellum contra invasores et simoniacos et reliquos schismaticos' confecit. In utroque opere⁸⁾ quaedam iuris Romani Anteiustiniani invenies.⁹⁾ In collectione IV, 103 ut in libello duo Theodosiani genuini fragmenta exstant, quae ex epistola Iohannis VIII. supra nominata hausit.¹⁰⁾ Praeterea utrique [Coll. I, 236; Libellus III, 5 in fine] fragmentum novellarum Valentiniani III [17 = Haenel 16] inseruit.¹¹⁾ Deinde ex Anselmo Lucensi [III, 109] vel alia ex collectione fragmentum constitutionis tertiae Sirmondianae in coll. IV, 144 et in libellum III, 10. 12 transiit¹²⁾, vicissimae vero fragmenta in solo libello III, 4. 11 apparent.¹³⁾ Contra collectio III, 134 Hincmariana [Th. XVI, 2, 8. 26. 34] ex Anselmo Lucensi [IV, 13. 15. 18] vel ex alia iuris canonici collectione deprompsit.¹⁴⁾ Deinde coll. IV, 149 illud Benedicti Levitae cap. II, 366

*Anselmus
Lucensis.*

*Codex canonum Taurinensis 239.
Polycarpus.*

*Collectio cod.
Flor. Laur.
Gadd.*

*Cardinalis
Deusdedit.*

¹⁾ Sav.² II, 296 sq.; Haenel LRV. 464; Hüffer, Beiträge 71. 103 sq.; Conrat I, 365². 147⁴ *; E. Seckel NA. XX, 303⁶; Fournier in Ann. Grat. XIII, 427 sq. Anselmi III, 108. 109 in collectione titulorum LXXIV non reperiuntur.

²⁾ Patetta, Le ordalie 395 sq.; idem AG. XLVII, 36; Fournier in Mélanges d'archéologie etc. XIV, 211.

³⁾ Fournier l. c. 220. Hüffer et Conratus, quibus collectionem LXXIV titulorum ex iure Romano locos habere ignotum erat, Polycarpum ex Anselmo hausisse dixerunt. Hüffer, Beiträge 103 sq.; Conrat I, 375¹¹.

⁴⁾ Fournier l. c. 220; E. Seckel NA. XX, 303.*

⁵⁾ cfr. supra p. CCCXLVIII.

⁶⁾ Patetta, Riv. It. XII, 318.

⁷⁾ Denique Hincmariana [Th. XVI, 2, 26. 29] etiam Gerhobus praepositus Reichersbergensis ex collectione quadam supradicta commentario suo in psalmum LXIV c. 21 inseruit, quem circa annum 1150 confecit [M. G. Libelli de lite III, 449].

⁸⁾ Collectionem canonum edidit Martinucci 1869. Novam editionem Wolf-Glanvellus Graecensis praeparat. Libellum nuper edidit Sackur M. G. Libelli de lite etc. II, 292 sq.

⁹⁾ Hüffer, Beiträge 104; Fitting ZfRG.¹ IX, 377. Contra Fittingum, qui cardinalem Theodosiano usum esse suspicatus est, Conratus recte [I, 93¹] demonstravit auctorem solam epistolam Iohannis VIII adhibuisse. Cfr. Conrat I, 367 sq.; Sackur l. c. 297⁶; Mommsen in his Prolegomenis LXII sq. Fragmentum ex libello cardinalis contra invasores: 'ex synodo papae Hilarii — remedium' una cum excerptis ex iure Romano, quae Iohannes VIII praebet, etiam in Gerhobi praepositi Reichersbergensis opusculo 'de aedificio Dei' circa annum 1180 confecto in c. 149 legere potes, ut nova editio in M. G. Libelli de lite III, 188 ostendit.

¹⁰⁾ Conrat I, 93¹; Sackur 311⁵.

¹¹⁾ Conrat I, 146⁴. 367; Sackur 346⁶; Theod. II, 103. — Conratus I, 146⁴ cardinalem ex collectione codicis Coloniensis saeculo sexto confecta hausisse putat. At P. M. Meyer mecum liberalissime communicavit textum, quem cardinalis Deusdedit novellae 17 (16) praebet, ex Coloniensi, qui in partibus Galliae scriptus est, pendere non posse. Nam ut ex Theod. II, 101 sq. apparet, collectio Coloniensis archetypus melior est illo, quem Deusdedit et codex F [Vatic. 7277, quem Haenelius, Novellae constit. III sq. 'Vaticano-Ottobonianum olim Iosephi Garampii' nominat] communem habent. Uterque quidem archetypus [codicis Coloniensis et Vaticani 7277 et Deusdedit] ex corpore novellarum pleno, quod praeter Theodosianas et Valentinianas etiam Maorianas habuit, confectus est.

¹²⁾ Conrat I, 367¹¹; Sackur 351⁶. 353².

¹³⁾ Conrat I, 369⁶; Sackur 345². 352¹.

¹⁴⁾ Conrat I, 367¹¹.

praebet, quod fragmento constitutionis Sirmondianae primae nititur, quodque apud Regionem I, 216 et Anselmum III, 108 invenimus.

*Placidi liber
de honore
ecclesiae.*

Placidum¹⁾ in librum 'de honore ecclesiae', quem Nonantulae aestate anni 1111 scripsit, in *c. 86 ex decretalibus Pseudoisidorianis [Urb. decr. 5] hauriens nonnulla ex libro decimo sexto codicis Theodosiani [XVI, 2, 40], in c. 156 vero fragmentum primae Sirmondianae constitutionis ex Benedicto Levita [II, 366] assumpsisse Conratus putat. Sed accedo opinioni Kayseri Placidum cum alia tum etiam haec fragmenta non ex libris falsis sed ex collectione quadam canonum posteriore originis Italicae hausisse, quae nobis ignota est.

*Libellus
cod. Neapol.*

In appendice libelli codicis bibl. nat. Neapolit. C. V 46 'de lite inter papam et imperatorem' intra XVII. Kal. Octob. et XIII. Kal. Novembr. anni 1112 confecti, ad libertatem ecclesiae demonstrandam partes constitutionum Sirmondianarum²⁾ apponuntur, quas auctor imperatori Theodosio tribuit. Unde eas hauserit nescio, certe non ex ipsa collectione Sirmondianarum. Quae excerpta etiam Florum in commentario suo habere Schumius ostendit.

*Gratiani
Decretum.*

Varia ex Breviario, ex libro XVI. Theodosiani genuini, ex epitoma Parisina, ex constitutionibus Sirmondianis, ut tabella illustrabit, apud Gratianum invenies. Sed ipse Breviarium eiusque additamenta non cognovit, ut iam Haenelius affirmavit. Denuo Friedbergus in editione nova Decreti idoneis locis demonstravit unde Gratianus eadem sumpserit.³⁾ Tabella nostra exempli gratia etiam complura Breviarii fragmenta commemorat, quae ad Gratianum per collectiones falsarum decretalium et capitularium venerunt, quamquam ipse hos libros non evoluit, sed textus solummodo ex collectionibus canonum illis posterioribus excerpserit. De relatione inter Theodosianum et Iustiniani libros disserens Theodosianum nova collectione obsoletum esse Gratianus dicit itaque in dicto C. II q. 6 c. 27 opposito declarat imperatorem Iustinianum tempus, intra quod appellatio post datam sententiam a Theodosianis legibus permittitur, ad decem dies prolongasse et alio loco [C. XI q. 1 c. 35. 36] primam ex constitutionibus Sirmondianis, quam Theodosio imperatori assignavit, in Iustiniani codice vero non invenit, per Carolum Magnum renovatam esse itaque vim accepisse contendit.

Ex ipso Breviario apud Gratianum hos locos inveni:

- *C. II q. 1 c. 2 cfr. Br. Th. IX, 30, 1 int.
- *q. 3 c. 5 = " " IX, 1, 3 int.
- q. 3 c. 8 = " " IX, 27, 1 int.
- q. 6 c. 22 = " Paul. V, 35, 1 int.
- c. 24 = " " V, 36, 1 et 2 cum int.
- c. 25 = " " V, 37, 2 int.
- c. 26 = " " V, 38, 1 int. 2.
- c. 27 = " " V, 39, 1.
- c. 40 = " " V, 37, 1 int. in pr.
- *q. 7 c. 53 in fine = Br. Th. IX, 3, 2 in fine.
- *q. 8 c. 3 in pr. = " " IX, 1, 11 [quisquis — suppliciter].
- *C. III q. 6 c. 4 in pr. = " " IX, 1, 5 in pr.
- q. 9 c. 7 habet nonnulla ex Br. Th. IX, 1, 5 int.
- *c. 18 cfr. Br. Paul. V, 5, 9.
- *q. 11 c. 1 = " Th. IX, 1, 7 in pr. et int.
- *c. 3 = " " IX, 1, 7 int.

¹⁾ Ediderunt hunc librum Heinemann et Sackur M. G. Libelli de lite II, 566 sq. Cfr. Conrat I, 372 sq.; Kayser, Placidus von Nonantula. Diss. inaug. Kiel 1888, 42, 56 sq.

²⁾ Const. 11 'Gaudeant — gaudemus'; const. 1 'Sanximus — terminatum', 'nec liceat — deciderit', 'hoc nos — firmamus'; const. 6 'privilegia — arbitrio'. Cfr. Schum in Jahrbücher der kgl. Akademie gemeinnütz. Wissenschaften NF. VIII, 251. 276 sq.; Conrat I, 373 sq.

³⁾ Friedberg, Corpus iuris canonici I. Proleg. XLII sq. — Haenel LR.V. Prolegom. XCIX⁴⁶, 465; Conrat, Epitome Exactis regibus, Prooemium CLXXXVIII (quae ipse hoc loco dixit, postea Quellen I, 47¹ correxit); Conrat I, 379⁴; Ficker in IOeGF. tom. supp. II, 41 sq.; Patetta I. c. 37.

- *C. V q. 3 c. 2 = „ Paul. V, 18, 11 int.
 C. XXIV q. 3 c. 6 § 1 *quicumque* — *iudicatum* = Br. Paul. V, 5, 6.
 *C. XXX q. 5 c. 11 habet nonnulla ex Br. Th. II, 18, 1 et int.
 C. XXXII q. 7 c. 25 et 26 = Br. Paul. II, 20, 4 et int.
 C. XXXV q. 5 c. 6 = Br. Paul. IV, 10, 1—8 cum intt.
 q. 6 c. 1 cfr. „ Th. IX, 4, 2 et int.

Ex libro decimo sexto Theodosiani genuini:

- C. XXIII q. 8 c. 23 *in qualibet* — *decrevimus* = Th. XVI, 2, 16. 26.
 C. XXV q. 2 c. 20 = Th. XVI, 2, 29. 30. 34.

Ex epitome Parisina:

- *C. II q. 6 c. 1 et 2 = Ep. Par. Th. XI, 8, 1. 2.
     *c. 20 = „ „ „ XI, 8, 3.
 *C. III q. 6 c. 18 = „ „ „ IX, 1.
 *C. V q. 6 c. 5 cfr. „ „ „ X, 5, 1.

Ex constitutionibus Sirmondianis:

- C. XI q. 1 c. 5 = const. 3 *continua lege* — *legibus*.
 c. 35 et 36 = const. 1 *quicumque* — *dirigantur; omnes itaque* — *firmamus*
 [Conrat I, 379*].

Quae Paucapalea¹⁾ in Summa ad Decretum Gratiani (ad c. 11 D. 1) dicit, cum fragmento ex Breviario [Paul. V, 28, 1] conferenda sunt. Inter alia vero etiam verbum imperatorem in 'regem' mutatum est. Ex quo auctore Paucapalea hunc textum valde depravatam hauserit nescio.

*Summa
Paucapaleae.*

Rufinum et Iohannem Faventinum et Iohannem Hispanum aequae ac alios iuris canonici scholae Bononiensis magistros neque Breviarium neque Theodosianum genuinum unquam vidisse constat. Quodsi Rufinus²⁾ ad c. 2 D. 7 etiam Theodosiani mentionem facit, hoc ex Iustiniani constitutione 'de novo codice faciendo' habere videtur ex eodemque fonte auxit, quae Gratianus ex libro Isidori Etymologiarum assumpsit. Praeterea C. II q. 6 c. 26, quod re vera ex interpretatione ad Paulum V, 38, 1 haustum est, Theodosiano tribuit, quia ille canon apud Gratianum inscriptione 'ex legibus Theodosianis' praeditus est. Denique in C. VI q. 2 c. 1 legem Theodosii 'Quicumque litem' adducit, sed notitiam eius solo Gratiano [C. XI q. 1 c. 35] debet. Lex illa Theodosii non alia quam prima Sirmondiana constitutio est, qua Breviarii codices quidam iam temporibus Benedicti Levitae aucti erant. Ita etiam Faventinus, ut Schultio adversemur³⁾, quae ipse de Theodosiano dicit, non ex originali sed tantum ex Gratiano librisque Iustiniani hausit. Scripsit ad C. II q. 6 c. 20—27, quo loco Gratianus nonnulla ex Breviario praebet, omnes istas leges tum nullam vim habere nec in Iustiniani codice reperiri, dein ad c. 24 eod. ex Paulo cum Gratiano titulum 'de cautionibus' ex codice Theodosiano memorat, sed affirmat hunc titulum in 'codicibus nostris' id est in Iustiniano non esse. Postremo ad C. XI q. 1 c. 35 secundum Gratianum legem de Theodosiano codice tractam esse contendit et auctorem suum secutus Theodosiani leges hodie non observari dicit, nisi quae in Iustiniano reperiantur. Iohannes Hispanus⁴⁾, qui auctore Schultio Summam decreti Lipsiensem [cod. 986 bibl. univ. Lips.] confecit, neque codicem Theodosianum neque Breviarium cognovisse videtur, quamquam cum Parisinis eum necessitudine iunctum fuisse putant. Dictum ad C. II q. 6 c. 24 Faventino debet, cuius summa maxime utebatur, item in illis, quae ad C. XXXIII q. 2 c. 8

Rufinus.

*Iohannes
Faventinus.*

*Iohannes
Hispanus.*

¹⁾ ed. Schulte 1890. cfr. Maassen in comm. min. Vind. XXXI, 496.

²⁾ cfr. editionem, quam nuperrime Singer curavit [Paderborn 1902]. Hic multos errores, quos Schulte in editione sua admiserat, detexit. Rufinum Theodosiani notitiam habuisse Singer contra Schultium negat [Proleg. CX, CLXIX].

³⁾ Schulte in comm. min. Vind. LVII, 590 et 593 putat Faventinum Theodosiani notitiam habuisse.

⁴⁾ Schulte eod. LXVIII, 48 sq.; idem, Geschichte der Quellen etc. I, 510.

addit: 'sed illud est lex Theodosiana, nec habet locum hodie', nullam ipsius Theodosiani notitiam ostendit, quia iam Gratianus hunc canonem ex Theodosiano profectum esse memoriae prodidit.

*Cardinalis
Hostiensis.*

Denique cardinalis Hostiensis in prooemio Summae decretalium, ubi libros commemorat, in quibus legalis sapientia consistit, Breviarii nullam mentionem facit¹⁾, ex quo item colligeres scholam iuris civilis et canonici Italicam exemplaria Breviarii non habuisse iurisque canonici scriptores ex Italia profectos ex aliis tantum scriptis incertam et levissimam Theodosiani notitiam habuisse neque quidem, quae inter illum et codificationem Alaricianam differentia esset, cognovisse.

---

¹⁾ Sav.² III, 421^a.

Addenda.

*Alcuini
epistolae.*

ad p. CCCXX. Alcuinus in epistola quadam anni 801 vel 802 nonnulla fragmenta ex Breviario praebet (ep. 118 ed. Dümmler in 'Bibliotheca rerum Germanicarum' VI, 631 sq.). Sunt haec: Br. Paul. V, 28, 1. 2 cum int.; Br. Th. IX, 2, 3 cum int. et IX, 34, 1 cum int.

ad p. CCCXXVI^a adde Conrat I, 78^a.

*Opuscula
Hincmari ex
cod. Leid.*

ad p. CCCXLI. Opuscula Hincmari Remensis archiepiscopi, quae Gundlachus in 'Zeitschrift für Kirchengeschichte' X, 92 sq. et 258 sq. ex codice 141 bibliothecae univers. Leidensis edidit, nulla Breviarii fragmenta continent.

*Collectio cod.
Montispe.
H. 137.*

ad p. CCCXLIII. Quosdam Breviarii locos compiler collectionis B in codice Montispezzulano H. 137 habet ex Benedicti Levitae capitularibus sumptos. Tractavit hunc codicem P. Fournier in Ann. Grat. (1897) p. 1 sq.

Gratias maximas ago professoribus Hirschfeldo et Seeckio et collegae meo Oenipontano Carolo de Radinger, qui me in corrigendis plagulis huius operis liberalissime adiuverunt. Indicem locorum ex Breviario adhibitorum confecit discipulus meus Guilelmus Rottleuthner Oenipontanus.

INDEX LOCORVM EX BREVIARIO ADHIBITORVM.

I. Ex lege Romana Visigothorum:

<p>Th. I, 1, 1 . . . . . CCCXXIV, CCCXXIII, CCCXL, CCCLIII</p> <p>Th. I, 1, 1 int. CCCXXIII, CCCXXIII, CCCXLIII</p> <p>Th. I, 1, 2 . . . . . CCCXXIII, CCCXL</p> <p>Th. I, 1, 2 cum int. . . . . CCCXL</p> <p>Th. I, 1, 2 int. . . . . CCCX, CCCXXIII, CCCXL</p> <p>Th. I, 1, 3 cum int. . . . . CCCXL</p> <p>Th. I, 1, 3 int. . . . . CCCXLVIII</p> <p>Th. I, 1, 4 . . . . . CCCXLVIII</p> <p>Th. I, 2, 1 . . . . . CCCXXI, CCCXLVIII</p> <p>Th. I, 2, 1 cum int. . . . . CCCXXIV</p> <p>Th. I, 2, 4 . . . . . CCCXVII, CCCXXII</p> <p>Th. II, 1, 1 . . . . . CCCXXII</p> <p>Th. II, 1, 1 int. . . . . CCCXXII</p> <p>Th. II, 8, 2 . . . . . CCCXIX</p> <p>Th. II, 8, 2 int. . . . . CCCX</p> <p>Th. II, 9, 1 . . . . . CCCX</p> <p>Th. II, 9, 1 int. . . . . CCCX, CCCXXII</p> <p>Th. II, 9, 2 int. . . . . CCCXIV</p> <p>Th. II, 10, 1 . . . . . CCCXXVI, CCCXLVII</p> <p>Th. II, 10, 2 . . . . . CCCXLVII</p> <p>Th. II, 12, 1 . . . . . CCCX</p> <p>Th. II, 12, 3 . . . . . CCCX</p> <p>Th. II, 12, 3 int. . . . . CCCX</p> <p>Th. II, 12, 4 int. CCCXXII, CCCXXIII</p> <p>Th. II, 12, 5 . . . . . CCCX</p> <p>Th. II, 12, 5 int. . . . . CCCX, CCCXVI, CCCXLII</p> <p>Th. II, 12, 7 . . . . . CCCX</p> <p>Th. II, 12, 7 int. . . . . CCCXXII</p> <p>Th. II, 18, 1 . . . . . CCCXXIV, CCCXXVII, CCCXXVIII, CCCXLIII, CCCLIX</p> <p>Th. II, 18, 1 int. . . . . CCCXXIV, CCCXXVII, CCCXXVIII, CCCXLIII, CCCLIX</p> <p>Th. II, 18, 2 int. . . . . CCCXLIII</p> <p>Th. II, 19, 7 int. CCCXXV, CCCXLVI</p> <p>Th. II, 21, 1 . . . . . CCCLV</p> <p>Th. II, 24, 1 int. . . . . CCCXXII</p>	<p>Th. II, 24, 2 . . . . . CCCXXV</p> <p>Th. II, 25, 1 int. . . . . CCCXLIII</p> <p>Th. II, 26 . . . . . CCCXXIII</p> <p>Th. II, 26, 1 int. . . . . CCCXI, CCCXXV, CCCXLVI</p> <p>Th. II, 27, 1 . . . . . CCCLI</p> <p>Th. II, 33, 1 int. . . . . CCCIX, CCCXI</p> <p>Th. III, 1, 1 int. . . . . CCCXX, CCCXLVI</p> <p>Th. III, 1, 4 int. . . . . CCCXI</p> <p>Th. III, 1, 5 . . . . . CCCXI</p> <p>Th. III, 1, 6 int. . . . . CCCXLVI</p> <p>Th. III, 3, 1 . . . . . CCCXXIV</p> <p>Th. III, 3, 1 int. . . . . CCCXXIX</p> <p>Th. III, 5, 1 . . . . . CCCXXIII</p> <p>Th. III, 5, 1 int. . . . . CCCXXIII</p> <p>Th. III, 5, 2 int. . . . . CCCIX, CCCXXII, CCCXXIII</p> <p>Th. III, 5, 5 . . . . . CCCXXIII</p> <p>Th. III, 5, 7 . . . . . CCCX</p> <p>Th. III, 5, 7 int. . . . . CCCX</p> <p>Th. III, 5, 11 . . . . . CCCXI</p> <p>Th. III, 6, 1 . . . . . CCCXI</p> <p>Th. III, 8, 1 . . . . . CCCXI</p> <p>Th. III, 8, 2 int. . . . . CCCLV</p> <p>Th. III, 10, 1 . . . . . CCCXXIII, CCCXXIV, CCCXL</p> <p>Th. III, 11, 1 . . . . . CCCXI</p> <p>Th. III, 12 . . . . . CCCXXIII</p> <p>Th. III, 12, 2—4 . . . . . CCCXXIV</p> <p>Th. III, 12, 3 . . . . . CCCXVI, CCCXXIII</p> <p>Th. III, 12, 3 int. . . . . CCCXI, CCCXVI, CCCXVIII, CCCXXIV, CCCXLII</p> <p>Th. III, 12, 4 int. . . . . CCCXI, CCCXVI, CCCXLVI</p> <p>Th. III, 13, 3 . . . . . CCCXV</p> <p>Th. III, 13, 3 int. . . . . CCCXV, CCCXLVI</p> <p>Th. III, 14, 1 . . . . . CCCX</p> <p>Th. III, 14, 1 int. (?) . . . . . CCCX</p> <p>Th. III, 16, 1 int. in pr. . . . . CCCXXII</p> <p>Th. III, 17, 4 cum int. . . . . CCCXI</p> <p>Th. III, 18, 1 int. . . . . CCCXXII</p>
---	--

Th. III, 19, 4 int.	CCCXXII	Th. IX, 1, 2 int.	CCCX, CCCXXIX
Th. IV, 4, 6 cum int.	CCCXXIX	Th. IX, 1, 3	CCCXXXIII
Th. IV, 5, 1	CCCLIV	Th. IX, 1, 3 int.	CCCXXXIII, CCCLII, CCCLVIII
Th. IV, 6, 1 int.	CCCXXVIII	Th. IX, 1, 4	CCCXXXIII, CCCLIV
Th. IV, 7	CCCXVI	Th. IX, 1, 4 int.	CCCXXXIII, CCCXXXIII, CCCXLIII
Th. IV, 7, 1	CCCXXIII	Th. IX, 1, 5	CCCXVII, CCCXXXIII, CCCXXXV, CCCXXXVII, CCCXXXVIII, CCCXL, CCCXLII, CCCLVIII
Th. IV, 7, 1 int.	CCCXLIII	Th. IX, 1, 5 int.	CCCXVII, CCCXVIII, CCCXXXIII, CCCXXXVII, CCCXXXIX, CCCXL, CCCXLII, CCCLVIII
Th. IV, 9, 1 int. (?)	CCCXI	Th. IX, 1, 6	CCCXXIII, CCCXL
Th. IV, 10, 1	CCCXI, CCCXVI	Th. IX, 1, 6 int.	CCCXXIII, CCCXXXIV, CCCXXXIX, CCCXL, CCCLI, CCCLII
Th. IV, 10, 2	CCCIX, CCCX, CCCXI	Th. IX, 1, 6—11 cum intt.	CCCXXXIII
Th. IV, 10, 2 et int.	CCCXI	Th. IX, 1, 7	CCCXVII, CCCXXIX, CCCXXXV, CCCXXXVI, CCCXXXVIII, CCCXL, CCCXLV, CCCXLVII, CCCXLVIII, CCCLVIII
Th. IV, 10, 2 int.	CCCX, CCCXI	Th. IX, 1, 7 int.	CCCXVII, CCCXXXV, CCCXXXVII, CCCXXXVIII, CCCXL, CCCXLII, CCCXLV, CCCXLVII, CCCLVIII
Th. IV, 12	CCCIX, CCCXXIV	Th. IX, 1, 8	CCCXXIII
Th. IV, 12, 1	CCCXXIII, CCCXL	Th. IX, 1, 8 int.	CCCXXIII, CCCXLII, CCCXLIII, CCCXLV, CCCXLVI, CCCXLVII
Th. IV, 13	CCCXXIV	Th. IX, 1, 9 int.	CCCXXXVII, CCCXL, CCCXLII, CCCXLIII
Th. IV, 14—20	CCCXXXIII	Th. IX, 1, 11	CCCXVII, CCCXXIII, CCCXXXV, CCCXXXVII, CCCXXXVIII, CCCXL, CCCLVIII
Th. IV, 14, 1	CCCXXXV, CCCXXXVIII, CCCXL	Th. IX, 1, 11 int.	CCCXL, CCCXLII, CCCXLIII, CCCXLV, CCCXLVI, CCCXLVII
Th. IV, 14, 1 int.	CCCXVIII, CCCXXXIV, CCCXXXVIII, CCCXLIII, CCCXLIV	Th. IX, 1, 19 int.	CCCXLVIII
Th. IV, 15, 1 int.	CCCXL, CCCXLI	Th. IX, 2, 2 int.	CCCXI
Th. IV, 15, 2 int.	CCCXX, CCCXXII, CCCXL, CCCXLI	Th. IX, 2, 3	CCCLX
Th. IV, 16	CCCIX	Th. IX, 2, 3 int.	CCCLX
Th. IV, 16, 1 int.	CCCIX, CCCXXII	Th. IX, 3, 2	CCCXXXV, CCCXXXVII, CCCXXXVIII, CCCXLV, CCCXLVI, CCCXLVII, CCCLVIII
Th. IV, 16, 2 int.	CCCXVII	Th. IX, 3, 2 int.	CCCXLII
Th. IV, 18, 2 int.	CCCXXII	Th. IX, 3, 3 int.	CCCXLII
Th. IV, 20, 2	CCCXVI	Th. IX, 4, 2	CCCLIX
Th. IV, 20, 2 int.	CCCXVII	Th. IX, 4, 2 int.	CCCXLIII, CCCLIX
Th. IV, 20, 3 int.	CCCXI, CCCXVII	Th. IX, 4, 3 int.	CCCXLIII
Th. IV, 20, 4 int.	CCCXXXIV	Th. IX, 4, 4 int.	CCCXLIII
Th. V, 5, 1 int.	CCCXXXIV	Th. IX, 4, 5	CCCXLIII
Th. V, 5, 2	CCCIX	Th. IX, 5, 1 int.	CCCXXIX
Th. V, 5, 2 int.	CCCXI		
Th. V, 7 cum int.	CCCXI		
Th. V, 7, 1 int.	CCCXLIII		
Th. V, 7, 2 int.	CCCXLIII		
Th. V, 8 cum int.	CCCXI		
Th. V, 8, 1	CCCXXIX		
Th. V, 8, 1 int.	CCCXLIII		
Th. V, 10, 1 (?)	CCCIX		
Th. V, 11, 1 int.	CCCXXIV		
Th. V, 12	CCCLIII		
Th. VI, 1, 2	CCCXXXIV		
Th. VI, 1, 2 int.	CCCXXXIV, CCCXLII		
Th. VII, 1, 1	CCCXXXIV		
Th. VIII, 5, 1	CCCXXI, CCCLIV		
Th. VIII, 5, 1 int.	CCCXX, CCCXXII, CCCXXIII, CCCXXIX		
Th. VIII, 6, 1 int.	CCCXXXV		
Th. VIII, 6, 3 int.	CCCXXXV		
Th. VIII, 9, 6 int.	CCCLV		
Th. IX, 1, 1	CCCXXXIII		
Th. IX, 1, 1 int.	CCCXXXIII		

Th. IX, 6, 1 int.	CCCXI, CCCXXIX, CCCLXIII	Th. IX, 34, 1 int.	CCCLXII, CCCLXIII, CCCLX
Th. IX, 6, 2	CCCXI	Th. IX, 34, 3	CCCXI
Th. IX, 6, 3	CCCXI	Th. IX, 34, 3 int.	CCCXI
Th. IX, 7, 1	CCCXXXIV	Th. X, 5	CCCXVI
Th. IX, 7, 2 int.	CCCXXXIV, CCCXXXVI	Th. X, 5, 1	CCCXXXVIII
Th. IX, 7, 3 int.	CCCXXXIV	Th. X, 5, 1 int.	CCCXXXVIII
Th. IX, 9, 1	CCCLXIII	Th. X, 5, 2	CCCXXXIV, CCCXXXVIII
Th. IX, 9, 1 int.	CCCXI, CCCLXIII	Th. X, 5, 2 int.	CCCXXXVIII
Th. IX, 11, 2 int.	CCCXI	Th. X, 5, 5	CCCLXVII
Th. IX, 12, 1	CCCLXIII	Th. X, 9, 1	CCCXI
Th. IX, 12, 1 int.	CCCLXIII	Th. X, 10, 1	CCCLXII, CCCLXIII
Th. IX, 13, 1	CCCLXIII	Th. XI, 8, 1	CCCLXVII
Th. IX, 13, 1 int.	CCCXI, CCCLXIII	Th. XI, 8, 2	CCCXXXIV, CCCLXVII
Th. IX, 13, 2	CCCXIV	Th. XI, 8, 3	CCCXXXIV, CCCLXVII
Th. IX, 13, 2 int.	CCCXI, CCCLXIII	Th. XI, 8, 3 int.	CCCXXXIV
Th. IX, 13, 3 int.	CCCXI, CCCXXIX, CCCLXIII	Th. XI, 11, 1	CCCXVII, CCCXXXIII, CCCLXVII
Th. IX, 14, 1	CCCXXXVII	Th. XI, 11, 3	CCCXXXIII
Th. IX, 14, 1 int.	CCCXI, CCCXXX, CCCLXIII	Th. XI, 11, 3 int.	CCCXVII
Th. IX, 18, 1 int.	CCCXI	Th. XI, 11, 4	CCCXXXIII
Th. IX, 19, 1	CCCXXIII, CCCXL	Th. XI, 14, 2	CCCX, CCCXIII, CCCLVI, CCCLXVII, CCCL
Th. IX, 19, 1 int.	CCCXXIII	Th. XI, 14, 2 int.	CCCX, CCCXVII, CCCXVIII, CCCXXIX, CCCXXIV, CCCXL, CCCLVI, CCCLVII
Th. IX, 19, 2 int.	CCCXXIII	Th. XI, 14, 3	CCCLXVII
Th. IX, 20, 1 int.	CCCXVI	Th. XI, 14, 3 int.	CCCXVII, CCCL
Th. IX, 20, 2	CCCXVI	Th. XI, 14, 4 int.	CCCXXXIV, CCCXXXVIII
Th. IX, 21, 1	CCCXXX	Th. XI, 14, 6 int.	CCCLVI, CCCLVII
Th. IX, 22, 1 int.	CCCXXX	Th. XI, 14, 7 int.	CCCXXXVIII
Th. IX, 23, 1 int.	CCCXVII, CCCXXX	Th. XII, 1, 8	CCCXXIII
Th. IX, 24, 1	CCCLVI, CCCLVII	Th. XIV, 1—7	CCCXXXIII
Th. IX, 24, 1 int.	CCCLVI	Th. XVI, 1, 2	CCCXVI, CCCXXIV, CCCL
Th. IX, 26, 1 int.	CCCLV, CCCLVI, CCCLVII	Th. XVI, 1, 2 int.	CCCXVI*, CCCXXXVIII, CCCL, CCCLI
Th. IX, 26, 2 int.	CCCLII, CCCLVI, CCCLVII	Th. XVI, 1, 3	CCCXXXVIII, CCCL
Th. IX, 27, 1 int.	CCCLII, CCCLVI, CCCLVIII	Th. XVI, 1, 3 int.	CCCL
Th. IX, 27, 3 int.	CCCLII, CCCLVI	Th. XVI, 1, 6	CCCX, CCCXXIV
Th. IX, 29, 1	CCCXVI, CCCXVII	Th. XVI, 1, 6 int.	CCCVIII, CCCL
Th. IX, 29, 2	CCCXVI, CCCXVII	Th. XVI, 4	CCCXII, CCCXI
Th. IX, 29, 3	CCCXVI, CCCXVII, CCCXXXIII	Th. XVI, 4, 1	CCCXI, CCCLV
Th. IX, 29, 3 int.	CCCXVI, CCCXVII	Th. XVI, 4, 1 int.	CCCXVI, CCCXXXIV
Th. IX, 30, 1	CCCLVII	Th. XVI, 4, 2	CCCXI, CCCXXXVI
Th. IX, 30, 1 int.	CCCXVIII, CCCXXXIV, CCCXXXVII, CCCXXXVIII, CCCLII, CCCLVIII	Th. XVI, 5, 1	CCCXXXIX
Th. IX, 30, 2 int.	CCCLII	Th. XVI, 5, 3	CCCXXXIV
Th. IX, 30, 3 int.	CCCLVI, CCCLVII	Nov. Theod. II, 1, 2	CCCX
Th. IX, 30, 4	CCCXI	Nov. Theod. III, 1 int.	CCCXVI
Th. IX, 30, 4 int.	CCCXI, CCCLII	Nov. Theod. IX, 1	CCCL
Th. IX, 32, 1 int.	CCCLII	Nov. Val. IV, 1, § 4	CCCLIII
Th. IX, 34, 1	CCCLXIII, CCCLX	Nov. Val. IV, 1 int.	CCCLIX, CCCXII, CCCXXII
		Nov. Val. IV, 2	CCCX

Nov. Val. V, 1	CCCX, CCCXVI	Paul. II, 1, 2—4 int.	CCCXLVI, CCCXLVII
Nov. Val. VI, 1	CCCIX, CCCX	Paul. II, 2, 1	CCCLIII
Nov. Val. VI, 1, 7	CCCXI	Paul. II, 2, 1 int.	CCCXXXIV, CCCXLVI
Nov. Val. VI, 1, 9	CCCXI	Paul. II, 4, 1	CCCXLVI, CCCXLVII
Nov. Val. VI, 1, 9 int.	CCCXI	Paul. II, 4, 2	CCCXLVI, CCCXLVII
Nov. Val. VIII, 1	CCCIX, CCCXXIV	Paul. II, 4, 3 int.	CCCXLVI, CCCXLVII
Nov. Val. XI, 1	CCCXXIV, CCCXXIX	Paul. II, 4, 4 int.	CCCXXXIV, CCCXLVI, CCCXLVII
Nov. Val. XII, 1	CCCX, CCCXXXIII, CCCXXXVIII, CCCXL	Paul. II, 5, 1	CCCXLVI
Nov. Val. XII, 1 int.	CCCX, CCCXVI, CCCXVII, CCCXVIII, CCCXXI, CCCXXIII, CCCXXXIII, CCCXXXIV, CCCXXXVII, CCCXXXVIII, CCCXXXIX, CCCXL, CCCXLVIII	Paul. II, 5, 1 int.	CCCXI, CCCXXXIV, CCCXLVI
Nov. Val. XII, 1, 9	CCCXI	Paul. II, 5, 3 int.	CCCXXXIV, CCCXLVI
Nov. Val. XII, 1, 16	CCCX	Paul. II, 10, 1 int.	CCCXXXIV, CCCXLVI
Nov. Val. XII, 1, 16 int.	CCCX	Paul. II, 12, 1	CCCXXXV
Nov. Marc. I, 1 int.	CCCX, CCCXVII, CCCXXXIII, CCCXXXV, CCCXXXVII, CCCXXXVIII, CCCXL	Paul. II, 12, 4 int.	CCCXXXV, CCCXLVI
Nov. Marc. IV, 1	CCCX	Paul. II, 14, 1	CCCXXX
Nov. Maior. II, 1 add.	CCCXI	Paul. II, 15, 3 int.	CCCXXXV, CCCXLVI
Gai. I, 1	CCCXXII	Paul. II, 16, 1	CCCXLVI
Gai. I, 1 pr.	CCCXXIII	Paul. II, 18, 10 int.	CCCIX, CCCXXII
Gai. I, 1, § 4	CCCXXIII	Paul. II, 18, 12 int.	CCCXXXV, CCCXLVI
Gai. I, 2 pr.	CCCXXI	Paul. II, 19, 1	CCCIX, CCCXXXV
Gai. I, 3, 1	CCCXI	Paul. II, 20, 4	CCCXLIII, CCCXLV, CCCLIX
Gai. I, 4, 1—8	CCCXXXII	Paul. II, 20, 4 int.	CCCXV, CCCXLIII, CCCXLV, CCCXLVII, CCCLVI, CCCLIX
Gai. I, 4, 8	CCCXVI ² , CCCXLIII	Paul. II, 20, 6	CCCXI
Gai. II, 3, 4 in pr.	CCCXXIX	Paul. II, 20, 6 int.	CCCXI
Gai. II, 8, 3	CCCXV	Paul. II, 21, 1 int.	CCCXXXV
Gai. II, 9, 2	CCCXV	Paul. II, 24, 5 int.	CCCXXII
Paul. I, 1, 2	CCCX	Paul. II, 24, 6 int.	CCCXXII
Paul. I, 1, 2 int.	CCCXLV	Paul. II, 26, 4	CCCXV
Paul. I, 1, 3	CCCXXXVII	Paul. II, 27, 1	CCCXLIII, CCCLVI
Paul. I, 2, 1 int.	CCCXXXVIII	Paul. II, 27, 2	CCCXLIII
Paul. I, 2, 2	CCCX	Paul. II, 27, 3	CCCXLIII
Paul. I, 2, 2 int.	CCCX	Paul. II, 32, 14	CCCXXXV, CCCXLVI
Paul. I, 5	CCCXVI	Paul. II, 32, 18	CCCXXXV
Paul. I, 6, 1	CCCXXXIV, CCCXLVI	Paul. III, 6, 8	CCCXXXV, CCCXXXVII
Paul. I, 7, 2 int.	CCCXXXIV	Paul. III, 7, 1	CCCXI
Paul. I, 7, 4 int.	CCCXXXIV	Paul. III, 7, 1 int.	CCCXIX
Paul. I, 7, 6	CCCXXIX	Paul. III, 7, 10	CCCXXXV, CCCXLVI
Paul. I, 7, 10	CCCXLV, CCCXLVI	Paul. III, 7, 10 int.	CCCXXIX
Paul. I, 8, 1	CCCXXII, CCCXLV, CCCXLVI	Paul. III, 18, 8	CCCXXXV
Paul. I, 8, 2	CCCXLV, CCCXLVI	Paul. IV, 6	CCCXXI
Paul. I, 9, 3 int.	CCCXLV, CCCXLVI	Paul. IV, 6, 2	CCCXIX
Paul. I, 12, 7	CCCXLVII	Paul. IV, 8, 1 int.	CCCXV, CCCXXXV, CCCXLVI
Paul. I, 15, 1 int.	CCCXLVI, CCCXLVII		
Paul. I, 15, 3	CCCXLVI, CCCXLVII		
Paul. I, 20, 1 int.	CCCXLVI, CCCXLVII		
Paul. I, 21, 3	CCCXXXIV, CCCXLII		

Paul. IV, 10 cum intt. CCCXI, CCCXLV, CCCXLVII, CCCLIX	Paul. V, 12, 2 CCCXLVIII
Paul. IV, 10, 8 int. CCCXXV	Paul. V, 12, 2 int. . . . . CCCXXIX,
Paul. IV, 11, 1 int. CCCXI	CCCXLVIII
Paul. IV, 14, 4 CCCXXI	Paul. V, 12, 4 int. . . . . CCCXXIX,
Paul. V, 1, 1 CCCXXIV	CCCXXXV, CCCXLV, CCCXLVII,
Paul. V, 1, 4 . . . . . CCCXI, CCCXXXV, CCCXLV, CCCXLVII	CCCXLVIII
Paul. V, 2, 2 CCCXXIX	Paul. V, 15, 1 CCCXXXIII
Paul. V, 2, 3 CCCXXIV	Paul. V, 15, 2 CCCXXXIII
Paul. V, 2, 4 CCCXXIV	Paul. V, 16 CCCXXXIII
Paul. V, 2, 4 int. CCCXXIV	Paul. V, 16, 1 CCCXVIII
Paul. V, 3, 1 . . . . . CCCXI, CCCXVII	Paul. V, 16, 2 CCCXVIII
Paul. V, 3, 1 int. CCCXVII	Paul. V, 17, 1 CCCXXXIII
Paul. V, 3, 2 CCCXVII	Paul. V, 17, 3 CCCXXXIII
Paul. V, 3, 3 . . . . . CCCXXXV, CCCXLVI	Paul. V, 17, 3 int. CCCXXXVIII
Paul. V, 3, 4 . . . . . CCCXXXV, CCCXLVI	Paul. V, 17, 6 CCCXLI
Paul. V, 3, 6 int. . . . . CCCXXXV, CCCXLVI	Paul. V, 18, 1 CCCXXXIII
Paul. V, 4, 5 CCCXI	Paul. V, 18, 3 . . . . . CCCX, CCCXXXIII
Paul. V, 4, 7 CCCXXXIII	Paul. V, 18, 5 CCCXXXV
Paul. V, 4, 8 CCCXXXIII	Paul. V, 18, 8 CCCXI
Paul. V, 4, 9 int. . . . . CCCXXXV, CCCXLVI	Paul. V, 18, 11 CCCXVII
Paul. V, 4, 10 CCCXXXIII	Paul. V, 18, 11 int. CCCXVI, CCCXL,
Paul. V, 4, 11 . . . . . CCCXVI, CCCXLI	CCCXLVIII, CCCLIX
Paul. V, 4, 12 . . . . . CCCXXIV, CCCXXXVIII	Paul. V, 18, 13 CCCXVII
Paul. V, 4, 13 CCCXXXIII	Paul. V, 18, 13 int. CCCXVII
Paul. V, 4, 14 CCCXXXIII	Paul. V, 19, 1 CCCXXXIII
Paul. V, 4, 15—17 CCCXLVI	Paul. V, 21, 1 . . . . . CCCX, CCCXXX
Paul. V, 4, 16 CCCXXXIII	Paul. V, 23, 1 CCCXLVI
Paul. V, 4, 17 CCCXLVI	Paul. V, 23, 3 . . . . . CCCXI, CCCXXXV
Paul. V, 4, 18 CCCXLVI	Paul. V, 24, 1 CCCXXXV
Paul. V, 4, 19 CCCXLVI	Paul. V, 24, 2 CCCXXX
Paul. V, 4, 22 CCCXXXIII	Paul. V, 24, 3 . . . . . CCCXI, CCCXLIII
Paul. V, 5, 1 . . . . . CCCXXXIII, CCCXLI	Paul. V, 24, 4 . . . . . CCCXI, CCCXLIII
Paul. V, 5, 2 . . . . . CCCXV, CCCXL, CCCXLVI	Paul. V, 25, 1 CCCXXIX
Paul. V, 5, 3 . . . . . CCCXVI, CCCXVII, CCCXLVII	Paul. V, 25, 2 CCCXLIII
Paul. V, 5, 5 . . . . . CCCXXXIII, CCCXL, CCCXLVII	Paul. V, 25, 4 CCCXLIII
Paul. V, 5, 6 . . . . . CCCXXIII, CCCXXXIII, CCCXL, CCCLIX	Paul. V, 25, 7 CCCXLIII
Paul. V, 5, 6 int. CCCXVII, CCCXVIII, CCCXXII, CCCXXIII, CCCXL, CCCXLVI, CCCXLVII, CCCLVI	Paul. V, 25, 10 CCCXXIX
Paul. V, 5, 7 . . . . . CCCXVII, CCCXXXIII	Paul. V, 25, 11 CCCXXIX
Paul. V, 5, 8 . . . . . CCCXVII, CCCXXXIII, CCCXLVII	Paul. V, 26, 1 CCCXXX
Paul. V, 5, 9 . . . . . CCCXVI, CCCXXXV, CCCXXXVII, CCCXXXVIII, CCCXL, CCCXLVII, CCCLVIII	Paul. V, 27, 1 . . . . . CCCXI, CCCXXIX, CCCXL
Paul. V, 5, 10 CCCXXXIII	Paul. V, 27, 2 CCCXXIX
Paul. V, 7, 6 int. CCCXXXV, CCCXLVI	Paul. V, 27, 3 int. . . . . CCCXXXIV,
Paul. V, 11, 4 int. CCCXLVIII	CCCXLVI
	Paul. V, 27, 6 CCCXI
	Paul. V, 27, 10 CCCXI
	Paul. V, 28, 1 . . . . . CCCLIX, CCCLX
	Paul. V, 28, 2 CCCLX
	Paul. V, 28, 2 int. CCCLX
	Paul. V, 28, 3 CCCXXX
	Paul. V, 29, 1 . . . . . CCCXI, CCCXXX
	Paul. V, 31, 1 CCCXXX
	Paul. V, 32, 1 CCCXXX
	Paul. V, 34 CCCXXXIII
	Paul. V, 34, 1 int. CCCXLVI, CCCXLIX

Paul. V, 35, 1 CCCXXXIII	Paul. V, 37, 2 CCCXXIX
Paul. V, 35, 1 int. CCCXXIX, CCCXLV, CCCXLVII, CCCLVIII	Paul. V, 37, 2 int. . . . . CCCXXIX, CCCXLV, CCCXLVII, CCCLVIII
Paul. V, 35, 2 CCCXXXIII	Paul. V, 37, 3 . . . . . CCCXXX, CCCXLVIII, CCCXLIX
Paul. V, 35, 2 int. CCCXLVI	Paul. V, 38 CCCXXXIII
Paul. V, 35, 4 CCCXXXIII	Paul. V, 38, 1 CCCXXX
Paul. V, 36 CCCXXXIII	Paul. V, 38, 1 int. CCCXXX, CCCXLV, CCCXLVII, CCCLVIII, CCCLIX
Paul. V, 36, 1 . . . . . CCCXXIX, CCCXXX, CCCXLV, CCCXLVII, CCCLVIII	Paul. V, 38, 2 . . . . . CCCXXIX, CCCXLV, CCCXLVII, CCCLVIII
Paul. V, 36, 1 int. CCCXLV, CCCXLVII	Paul. V, 39 CCCXXXIII
Paul. V, 36, 2 . . . . . CCCXXX, CCCXLV, CCCXLVII, CCCLVIII	Paul. V, 39, 1 . . . . . CCCXXIX, CCCXLV, CCCXLVII, CCCLVIII
Paul. V, 36, 2 int. CCCLVIII	Greg. V, 1 . . . . . CCCXXXV, CCCXXXVIII
Paul. V, 37 CCCXXXIII	Herm. II, 1 int. CCCXLVI
Paul. V, 37, 1 int. . . . . CCCXXXV, CCCXXXVII, CCCXLI, CCCLVIII	

II. Ex Theodosiano genuino praesertim ex libro decimo sexto:

IX, 24, 1 CCCXI	XVI, 2, 34 . . . . . CCCXXXV, CCCXXXVI, CCCXLI, CCCXLVIII, CCCLVI, CCCLVII, CCCLIX
IX, 44, 1 . . . . . CCCXVI*	XVI, 2, 35 . . . . . CCCXLI, CCCXLIV
XI, 30, 58 CCCX	XVI, 2, 38 . . . . . CCCXXXV, CCCXXXIX, CCCXLI
XVI, 1, 2 . . . . . CCCXLI, CCCXLIV	XVI, 2, 40 . . . . . CCCXXXIV, CCCXXXV, CCCXXXVI, CCCXXXIX, CCCLVIII
XVI, 1, 3 CCCXLIV	XVI, 2, 41 . . . . . CCCXVII, CCCXXXVI, CCCXXXIX, CCCXLI
XVI, 2, 8 . . . . . CCCXLI, CCCXLVIII, CCCLVI, CCCLVII	XVI, 2, 44 CCCXXIV
XVI, 2, 16 . . . . . CCCXLI, CCCXLVIII, CCCLVI, CCCLVII, CCCLIX	XVI, 2, 47 . . . . . CCCXXXIV, CCCXXXV, CCCXXXVI, CCCXLI, CCCXLV
XVI, 2, 23 CCCXXXV	XVI, 4, 2 . . . . . CCCXXXVI, CCCXLI
XVI, 2, 25 CCCXLIV	XVI, 5, 1 CCCXLI
XVI, 2, 26 . . . . . CCCXLI, CCCXLVIII, CCCLVI, CCCLVII, CCCLIX	XVI, 5, 6 CCCXLI
XVI, 2, 29 . . . . . CCCXXXV, CCCXXXVI, CCCXLI, CCCXLVIII, CCCLVI, CCCLVII, CCCLIX	XVI, 5, 24 CCCXLV
XVI, 2, 30 . . . . . CCCXXXVI, CCCXLI, CCCXLVIII, CCCLVI, CCCLVII, CCCLIX	XVI, 5, 60 CCCXLI
XVI, 2, 31 . . . . . CCCXXXV, CCCXLI	XVI, 5, 62 . . . . . CCCXLI, CCCXLV
	XVI, 9 CCCXII
	XVI, 11, 1 CCCXLV
	XVI, 11, 2 CCCXLV

III. Ex Novellis Posttheodosianis:

Val. 8, 1 . . . . . CCCXXV*, CCCXXXIII	Maior. 1—6 . . . . . CCCXXV*
Val. 8, 2 CCCXXXIII	Maior. 6, 5 CCCXLI
Val. 16, 1 . . . . . CCCXXV*	Maior. 6, 9 CCCXI
Val. 17 . . . . . CCCXXXII, CCCLVII	Sev. 1, 1 CCCX
Val. 18 CCCXXXII	Anthem. 1, 2 CCCXI
Val. 24, 1 . . . . . CCCXXV*	Anthem. 1, 3 CCCXI
Val. 35, 10 CCCX	

IV. Ex epitoma Aegidiana:

Th. I, 1	CCCXXX, CCCXXI	Th. IX, 2	CCCXXI
Th. I, 2, 1	CCCXXIX	Th. IX, 2, 1	CCCXXI
Th. I, 2, 4	CCCXXII, CCCXXIX	Th. IX, 2, 2	CCCXXI
Th. I, 9	CCCXXX	Th. IX, 2, 3	CCCXXI
Th. I, 9, 2	CCCXXI	Th. IX, 3	CCCXXI
Th. I, 9, 3	CCCXXI	Th. IX, 4	CCCXXI
Th. I, 10	CCCXXX, CCCXXI	Th. IX, 4, 1	CCCXXI
Th. I, 11	CCCXXX, CCCXXI	Th. IX, 4, 2	CCCXXI
Th. II, 1, 4	CCCXXVI	Th. IX, 4, 3	CCCXXI
Th. II, 1, 6	CCCXXVI	Th. IX, 4, 4	CCCXXI
Th. II, 2, 1	CCCXXVI, CCCXXIX	Th. IX, 5	CCCXXI
Th. II, 4, 7	CCCXXVI	Th. IX, 6	CCCXXI
Th. II, 8	CCCLV	Th. IX, 7, 2	CCCXXIV, CCCXXVI
Th. II, 10, 1	CCCXXVI	Th. IX, 11, 1	CCCXXI, CCCXXVI
Th. II, 10, 2	CCCXXVI	Th. IX, 11, 2	CCCXXIII, CCCXXI
Th. II, 16	CCCXXX	Th. IX, 12	CCCXXI
Th. II, 16, 2	CCCXXI	Th. IX, 13	CCCXXI
Th. II, 16, 3	CCCXXI	Th. IX, 13, 1	CCCXXI
Th. II, 24	CCCXXX, CCCXXI	Th. IX, 13, 2	CCCXXI
Th. II, 26, 1	CCCXXVI	Th. IX, 15	CCCXXX
Th. II, 30	CCCXXX, CCCXXI	Th. IX, 15, 1	CCCXXI
Th. II, 31	CCCXXX, CCCXXI	Th. IX, 17	CCCXXX, CCCXXI
Th. III, 3	CCCXXX, CCCXXI	Th. IX, 18	CCCXXX, CCCXXI
Th. III, 4	CCCXXX, CCCXXI	Th. IX, 22	CCCXXX
Th. III, 7	CCCXXX, CCCXXI	Th. IX, 24, 1	CCCXXVII
Th. III, 8	CCCXXX	Th. IX, 25	CCCXXX
Th. IV, 3	CCCXXI	Th. IX, 26	CCCXXX, CCCXXI
Th. IV, 10	CCCXXII	Th. IX, 28	CCCXXX, CCCXXI
Th. IV, 14, 1	CCCXXIV, CCCXXVII	Th. IX, 30	CCCXXX
Th. V, 5, 1	CCCXXI	Th. IX, 30, 1	CCCXXVI
Th. V, 5—9	CCCXXI	Th. IX, 30, 2	CCCXXVI
Th. V, 5—12	CCCXXX	Th. IX, 31	CCCXXX, CCCXXI
Th. V, 7, 1	CCCXXI	Th. IX, 33	CCCXXX, CCCXXI
Th. V, 7, 2	CCCXXI	Th. IX, 34, 1	CCCXXVI
Th. V, 8	CCCXXI	Th. X, 5	CCCXXX
Th. V, 8, 1	CCCXXII	Th. X, 5, 1—5	CCCXXVI
Th. V, 10	CCCXXI	Th. X, 9	CCCXXX
Th. V, 10, 1	CCCXXII	Th. X, 10	CCCXXX, CCCXXI
Th. V, 11	CCCXXI	Th. XI, 9, 1	CCCL
Th. V, 12	CCCXXI	Th. XI, 11, 1	CCCXXVI
Th. VI, 1	CCCXXX, CCCXXI	Th. XI, 12	CCCXXX
Th. VII, 1	CCCXXX, CCCXXI	Th. XI, 13	CCCXXX
Th. VIII, 3	CCCXXI	Th. XI, 14, 2	CCCXXVI
Th. VIII, 8	CCCXXX	Th. XI, 14, 3	CCCXXVI
Th. IX, 1	CCCXXI	Th. XIII, 1	CCCXXX
Th. IX, 1—13	CCCXXX	Th. XVI, 1, 1	CCCXXVI
Th. IX, 1, 2	CCCXXI	Th. XVI, 1, 2	CCCXXVI
Th. IX, 1, 3	CCCXXI	Th. XVI, 2, 1	CCCXXVI, CCCXXIX
Th. IX, 1, 5	CCCXXV, CCCXXVII	Th. XVI, 3, 1	CCCXXII
Th. IX, 1, 6	CCCXXI	Th. XVI, 4, 1	CCCXXIV, CCCXXVI,
Th. IX, 1, 7	CCCXXVI		CCCXXII
Th. IX, 1, 8	CCCXXI	Nov. Theod. III, 1	CCCXXII

Nov. Theod. X, 1	CCCXXX, CCCXXXI	Paul. II, 23—26	CCCXXX
Nov. Val. III—V	CCCXXX	Paul. II, 25, 4	CCCXXXI
Nov. Val. V, 1	CCCXXXVI	Paul. II, 28	CCCXXX
Nov. Marc. I	CCCXXX	Paul. II, 28, 1	CCCXXXI
Nov. Marc. II, 1	CCCXXXVI	Paul. II, 31	CCCXXX, CCCXXXI
Nov. Marc. V, 1	CCCLVI	Paul. III, 7, 10	CCCXXXV, CCCXXXVII
Gai. I, 1—3	CCCXXX	Paul. IV, 11	CCCXXX
Gai. I, 5—8	CCCXXX	Paul. IV, 11, 1	CCCXXXII
Gai. I, 7	CCCXXXI	Paul. IV, 11, 5	CCCXXXVI
Gai. I, 8	CCCXXXI	Paul. IV, 12	CCCXXX
Gai. II, 1—3	CCCXXX	Paul. V, 1	CCCXXX
Gai. II, 8—10	CCCXXX	Paul. V, 1, 1	CCCXXXI
Gai. IX, 3	CCCXXXI	Paul. V, 4, 16	CCCXXXVI
Gai. IX, 4	CCCXXXI	Paul. V, 4, 17	CCCXXXVI
Gai. IX, 5	CCCXXXII	Paul. V, 4, 18	CCCXXXVI
Gai. IX, 6	CCCXXXII	Paul. V, 4, 20	CCCXXXVI
Gai. IX, 7	CCCXXXII	Paul. V, 5, 3	CCCXXXVI, CCCXLI
Paul. I, 1	CCCXXX	Paul. V, 5, 5	CCCXXXVI, CCCXXXVII, CCCXXXIX
Paul. I, 1, 1	CCCXXXVII	Paul. V, 5, 8	CCCXXXVI
Paul. I, 7, 2	CCCXXII, CCCXXXIX	Paul. V, 5, 9	CCCXXXV
Paul. I, 8	CCCLVI	Paul. V, 12, 6	CCCXXXII
Paul. I, 11	CCCXXX	Paul. V, 13	CCCXXX
Paul. I, 12, 1	CCCXXII	Paul. V, 15	CCCXXX
Paul. I, 12, 1—5	CCCXXXVI	Paul. V, 15, 3	CCCXXXII, CCCXXXVI
Paul. I, 12, 5	CCCXXIX, CCCXXXVI	Paul. V, 16	CCCXXX
Paul. I, 18	CCCXXX	Paul. V, 23, 1	CCCXXXVI
Paul. II, 3—5	CCCXXX	Paul. V, 25, 2	CCCXXXVI
Paul. II, 8	CCCXXX	Paul. V, 31	CCCXXX
Paul. II, 9	CCCXXX	Paul. V, 31, 1	CCCXXXI
Paul. II, 10, 1	CCCXXXIV	Paul. V, 37, 1	CCCXXXV
Paul. II, 12	CCCXXX	Paul. V, 39, 1	CCCXIII, CCCXIII
Paul. II, 13	CCCXXX	Greg. VI	CCCXXXII
Paul. II, 16	CCCXXX	Greg. VI, 1	CCCXXX
Paul. II, 17	CCCXXX	Greg. VI, 2	CCCXXX
Paul. II, 17, 1	CCCXXII	Greg. XII, 1	CCCXXXVI
Paul. II, 19, 1	CCCXXXVII		
Paul. II, 20, 2	CCCXXII		

V. Ex epitoma Parisina:

Th. I, 2, 4	CCCXXII	Th. X, 5, 1	CCCXVI, CCCXVII, CCCXXXVII, CCCLIX
Th. II, 1, 4	CCCXXXVII, CCCXXXIX	Th. XI, 8, 1	CCCXXXVII, CCCXXXIX, CCCLIX
Th. II, 15, 1	CCCXXII	Th. XI, 8, 2	CCCXXXVII, CCCXXXIX, CCCLIX
Th. IX, 1	CCCLIX	Th. XI, 8, 3	CCCXXXVII, CCCXXXIX, CCCLIX
Th. IX, 1, 3	CCCXXXVII, CCCXXXIX	Th. XVI, 2	CCCXXXVII
Th. IX, 1, 4	CCCXXXVII, CCCXXXIX		
Th. IX, 1, 5	CCCXXXVII		
Th. IX, 1, 6	CCCXXXVII		
Th. IX, 1, 7	CCCXXXVII		

VI. Ex epitoma Guelferbitana:

Paul. II, 19, 1 CCCIX

VII. Ex epitoma Monachi:

Th. I, 2, 4 . . . . . CCCXXII | Paul. I, 8, 2 CCCXXII

VIII. Ex constitutionibus Sirmondianis.

1	CCCXXV, CCCXXIX, CCCXXXII, CCCXXXIII, CCCXLII, CCCXLV, CCCXLVII, CCCLVII, CCCLVIII, CCCLIX	6	CCCXVI, CCCXXXII, CCCXXXIV, CCCXXXV, CCCLVIII
2	CCCXXV, CCCXXXII	7	CCCXXV, CCCXXXIII
3	CCCXXXII, CCCXLI, CCCLVII, CCCLIX	10	CCCXXIV
4	CCCXXXII	11	CCCXXXII, CCCXXXIV, CCCXXXV, CCCLVIII
5	CCCXXV, CCCXXXII	15	CCCXXXII
		20	CCCXXXII

CONSPECTVS FONTIVM MEDII Aevi,
QVOS COMMEMORAVI.

A.

Additamenta collectionis Tubingen-
sis CCCXXIX
Alcuini epistolae ed. Dümmler . CCCLX
Anselmi Lucensis collectio canonum
CCCXXIX, CCCXLVIII, CCCLVII
Azonis ad singulos LL. XII librorum
codicis Iustiniani commentarius etc.
CCCLV

B.

Benedicti Levitae capitularia ed. Pertz
CCCXXXIV sq.
Brachylogus iuris civilis ed. Boecking
CCCLXXIX
Glossa ad Brachylogum ed.
Boecking CCCXXX
Epitome Brachylogi ex codice
Cusano CCCXXX
Burchardi Wormatiensis decretorum
libri XX ed. Migne . . . CCCXLIII sq.

C.

Capitula Angilramni ed. Hinschius
CCCXXXVII
Capitula Herardi Turonensis archi-
episcopi ed. Migne CCCXLI
Capitula Isaaci Lingonensis episcopi
ed. Migne CCCXLII
Capitula Remedii ed. Zeumer CCCXXVIII
Capitula secundum Lodoici ed. Pertz
CCCLIV
Capitularia regum Francorum edd.
Boretius et Krause:
Childeberti II. decretio (596) CCCXXIV
Chlotarii II. praeceptio (584—628)
CCCXXIV
Capitulare a. 789 CCCXXIV
Capitulare missorum a. 803 CCCXXIV
Capitulare Wormatiense a. 829
app. (?) . . . CCCXXIV, CCCXLII

Edictum Pistense Caroli Calvi
(864) CCCXIV
Capitulare Tusiacense (865) CCCXXIV
Capitularia Italica . . . CCCLIII
Carnotensium canonicorum epistola
(1029) CCCXXI
Catalogi bibliothecarum medii aevi
CCCXII, CCCXXVI, CCCLIII

Chartae:

a. 616 CCCXXI
a. 632 CCCXIX
a. 642 CCCXXI
a. 748 CCCXXI
a. 804 CCCXX
a. 852 (859) CCCXXVIII
a. 894 CCCXX
a. 949 CCCXX
a. 979 CCCXX
a. 1015 CCCXXI
a. 1018—1032 CCCXX
a. 1026—1066 CCCXX
a. 1029 CCCXXI
a. 1030—1046 CCCXX
a. 1052 CCCXXI
a. c. 1060 CCCXX
a. 1073 CCCXX
a. 1083 CCCXX
a. 1092 CCCXX
a. 1095 CCCXXI
a. 1096 CCCXX
a. 1096—1115 CCCXX
a. 1101 CCCXX
a. 1117 CCCXX
a. 1129 CCCXXI
a. 1155 CCCXX
a. 1253 CCCXXVIII
a. 1273 CCCXXVIII

Collectiones canonum:
Abbonis Floriacensis ed. Migne
CCCLIII
Anselmo dedicata CCCLIII

anonyma s. XI. . . . . CCCXLVIII⁴
 B cod. Montispezz. H. 137 . . . CCCLX
 Burchardi Wormatiensis vide
     Burchardus.
 Caesaro-Augustana . . . CCCXLVIII,
     CCCLVII
 Catalaunensis prima . . . CCCXLVIII
     secunda . . . CCCXLIX
 cod. Ambros. A. 46 inf. . . . CCCLVI
 cod. D (Parisini 12445) . . . CCCXXXII
 cod. Florentini Laurentianae
     S. Cruc. IV. CCCLVI
 cod. Guelferbitani 88* (antea
     Helmstad. 454) CCCXLII
 cod. Paris. nat. lat. 2449 . . . CCCXLII
 cod. Stuttgart. 107 CCCXLII
 cod. Stuttgart. 113 CCCXXXII
 cod. Trecensis 1406 CCCXLII
 cod. Y (Berolinensis Philipp-
     siani 1741) CCCXXXII
 cardinalis Deusdedit ed. Marti-
     nucci CCCLVII
 X partium . . . CCCXLVIII, CCCXLIX
 XII librorum CCCXLIV
 Flori Lugdunensis CCCXXXII
 Hibernensis CCCL
 Ivonis Carnotensis vide Ivo.
 Liber sententiarum cod. Flor. Laur.
     Gadd. LXXXIX sup. 32 . . . CCCLVII
 Odoramni Senonensis CCCXLIX
 Polycarpus CCCLVII
 CCC capitum CCCXXXII
 LXXIV titulorum CCCLVI
 Tarraconensis . . . CCCXLVIII, CCCLVII
 Tripartita . . . CCCXLVIII, CCCXLIX
 Collectio conciliorum Galliae in codice
     Coloniensi 212 . . . CCCXXXII, CCCLVII
 Collectio decretalium codicis Vat.
     reg. 453 CCCXLIV
 Collectio Walcausina CCCLIII
 Compilatio Gaudenziana . . . CCCXXVIII
 Compilatio iuris Tolosani (1286) [Cou-
     tumes de Toulouse] ed. A. Tardif . . . CCCXV
 Concilia ecclesiastica:
     Aurelianense (583) ed. Maassen . . . CCCXV
     Aurelianense (549) ed. Maassen . . . CCCXVI
     Bellovacense (1114) ed. Mansi
         CCCXVIII
     Duziazense I. (871) ed. Mansi . . . CCCXVI
     Duziazense II. (874) ed. Mansi . . . CCCXVII
     Hispalense II. (620) ed. Mansi . . . CCCIX
     Matisconense (583) ed. Maassen . . . CCCXVI
     Matisconense (585) ed. Maassen . . . CCCXVI
     Meldense-Parisinum (845—846)
         ed. Krause CCCXVI

Moguntiacense (888) ed. Mansi
     CCCXVIII
 Moguntinum (?) CCCXVIII
 Nannetense (658) ed. Harduinus
     . . . . . CCCXVI, CCCXLII
 Parisinum (?) CCCXVIII
 Remense (991) ed. Mansi . . . CCCXVIII
 Toletanum IV. (633) ed. Mansi . . . CCCIX
 Toletanum VI. (638) ed. Mansi . . . CCCX
 Toletanum IX. (655) ed. Mansi . . . CCCX
 Trosleianum (909) ed. Mansi . . . CCCXVIII
 Turonense (567) ed. Maassen . . . CCCXVI

D.

Decretales Pseudo-Isidorianae ed. Hin-
     schius . . . . . CCCXXXVIII sq.
 Deusdedit cardinalis opera edd. Mar-
     tinucci et Sackur CCCLVII

E.

Edictum Theodorici ed. Bluhme . . . CCCLI
 Epistolae:
     Alcuini ed. Dümmler CCCLX
     Fulberti Carnotensis ed. Bouquet
         CCCXXI
     canonicorum Carnotensium ed.
         Bouquet CCCXXI
     Gerberti ed. Havet CCCLVI
     Gregorii Magni ed. Ewald CCCLVI
     Iohannis papae VIII. ed. Marti-
         nucci CCCLV
     Ivonis ed. Iuretus CCCXLVIII
 Exceptiones Petri ed. Savigny . . . CCCXXIX
     Extravagantes ad exceptiones
         Petri CCCXXIX
 Excerpta epitomae Aegidii:
     cod. Stuttgart. iur. quart. 134 . . . CCCXXX
     cod. Monac. lat. 4460 CCCXXX

F.

Formulae ed. Zeumer:
     Andecavenses CCCXXII
     Arvernenses CCCXXII
     Bituricenses CCCXXIII
     chartarum Senonicarum appen-
         dix CCCXXIII
     Marculfi CCCXXII
     negotiorum civilium CCCXXIII
     Turonenses CCCXXII
     Additamenta e codicibus formu-
         larum Turonensium CCCXXII
     Appendix ad formulas Turonen-
         ses CCCXXIII
     Visigothicae CCCIX

G.
 Gerberti epistola vide epistolae.
 Gerhohi praepositi Reichersbergensis
 opera ed. Sackur CCCLVII
 Gesta Aldrici ed. Migne CCCXXI
 Glossae iuris canonici aevi Karolini
 ed. Maassen CCCXXXII
 Glossarium Cavense ed. Bluhme CCCLV
 Gratiani decretum ed. Friedberg CCCLVIII
 Gregorius Turonensis:
 Historia Francorum ed. Arndt CCCXIX
 Vitae patrum ed. Krusch CCCXIX
 Guilelmi Malmesburiensis abbreviatio
 de gestis imperatorum CCCL

H.
 Hincmari Remensis archiepiscopi
 opera ed. Sirmondus . . . . . CCCXXXIX sq.

I.
 Isidori Etymologiarum libri ed. Migne
 . . . . . CCCXII, CCCXLIX
 Ivonis Carnotensis opera (Decretum,
 Panormia, Epistolae) edd. Migne et
 Iuretus . . . . . CCCXLV sq.
 Iuliani episcopi Toletani liber respon-
 sionum CCCXII
 Ius Tirolense CCCXXVIII

L.
 Leges nationum Germanicarum:
 Alamannorum ed. K. Lehmann
 CCCXXIII
 Baiuvariorum ed. I. Merkel
 . . . . . CCCXXIII sq.
 Canuti ed. Liebermann CCCL
 Henrici primi ed. Liebermann CCCL
 Langobardorum ed. Bluhme CCCLI
 Ribuarum ed. Sohm . . . . . CCCXVIII,
 CCCXXIII
 Salica ed. Behrend CCCXXIII
 Theudis ed. Zeumer CCCIX
 Visigothorum ed. Zeumer . . . . . CCCX sq.
 Wallicae CCCL
 Lex episcoporum et ceteris clericorum
 ed. Haenel CCCLVI
 Lex Romana Curiensis ed. Zeumer
 . . . . . CCCXXVII, CCCLIII
 Libelli cod. bibl. nat. Neapolitani
 C. V 46 appendix CCCLVIII
 Libellus contra invasores etc. vide
 Deusedit.

Liber de unitate ecclesiae conser-
 vanda ed. Schwenzenbacher et
 Sackur . . . . . CCCXLIV sq.
 Liber Papiensis ed. Boretius . . . . . CCCLIII,
 CCCLIV

P.
 Placidi liber de honore ecclesiae edd.
 Heinemann et Sackur CCCLVIII
 Placita:
 apud Aquas (797) CCCXX
 Arelatense (968) CCCXX
 apud Monoasca (984) CCCXX
 Plagiator summae magistri Rufini CCCXLIX

R.
 Regino Prumensis abbatis, libri duo
 de synodalibus causis et disciplinis
 ecclesiasticis ed. Wassersleben
 . . . . . CCCXLII sq.
 Reginonis epitome in codice Lipsi-
 ensi 668 CCCXLIII

S.
 Speculum Suevicum ed. Lassberg CCCXXXI
 Statuta Raetica CCCXXVIII
 Summae decretalium:
 cardinalis Hostiensis CCCLX
 Iohannis Faventini CCCLIX
 Iohannis Hispani CCCLIX
 Parisina CCCXLIX
 Paucapaleae ed. Schulte 1890 CCCLIX
 magistri Rufini ed. Singer 1902 CCCLIX

T.
 Testamenta:
 Bertranni episcopi Cenomanensis
 (616) CCCXXI
 Burgundofarae (632) CCCXIX
 Haidoini episcopi Cenomanensis
 (642) CCCXXI
 Widradi Flaviniacensis (748) CCCXXI

U.
 Usatici Barchinoniae ed. Giraud . . . . . CCCXII sq.

V.
 Vitae:
 Bonitii episcopi Claromontani ed.
 Mabillon CCCXIX
 S. Gerdaldi ab Ottone abbate con-
 scripta ed. Migne CCCXXI
 S. Praeiectionis episcopi Arvernensis
 ed. Bollandus CCCXIX

SIGLORVM, QVAE ADHIBVI, NEC NON LIBRORVM,
QVIBVS VSVS SVM, INDICVLVS.

- A. = Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, Frankfurt 1819 sq.
Acta sanctorum ed. Bollandus, Venetiis 1734 sq.
AG. = Archivio giuridico, Bologna 1868 sq.
Amira K. v., Grundriss des germanischen Rechtes. Der 2. Auflage 2. Abdruck, Strassburg 1901.
Angilr. = Angilramnus.
Ann. Grat. = Annales de l'université de Grenoble, Paris 1889 sq.
Ant. = Antiqua (LV.).
Anthem. = Anthemius.
Atti Tor. = Atti della R. accademia delle scienze di Torino, Torino 1866 sq.
- Baudi de Vesme, Edicta regum Langobardorum, I. Aug. Taurin. 1855.
Becker G., Catalogi bibliothecarum antiqui, Bonnae 1885.
Behrend R., Lex salica, Weimar 1897.
Ben. Lev. = Benedictus Levita.
Besta H. in 'Riv. It.' XXX. XXXI. XXXV.
Berichte über die Verhandlungen der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig, phil.-hist. Klasse.
Bethmann-Hollweg A., Der Civilprozess des gemeinen Rechtes in geschichtlicher Entwicklung, I sq., Bonn 1864 sq.
Beyer H., Urkundenbuch zur Geschichte der mittelrheinischen Territorien, I sq., Koblenz 1876 sq.
Bibliothèque de l'école des chartes, I sq., Paris 1839 sq.
Binding C., Geschichte des burgundisch-romanischen Königreiches, Leipzig 1868.
Bluhme in M. G. LL. III. IV.
Boecking E., Corpus legum sive Brachylogus iuris civilis, Berol. 1829.
Boretius A., Die Capitularien im Langobardenreiche, Halle 1864.
Bouquet M., Recueil des historiens des Gaules et de la France etc., Paris 1738 sq.
Br. = Breviarium.
Brissaud J., Manuel d'histoire du droit Français, Paris 1903.
Bruel A., Recueil des chartes de l'abbaye de Cluny, Paris 1876 sq.
Brunner I. II = Brunner H., Deutsche Rechtsgeschichte, I. II. Leipzig 1887 sq.
Brunner, Grundzüge² = Brunner H., Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte, 2. Aufl., 1903.
Brunner in 'comm. min. Berol.' 1894; in ZfRG.² IV.
- c. = caput, canon, constitutio.
Caillemer = Caillemer E., Le droit civil dans les provinces Anglonormandes au XIIe siècle, Caen 1884.
Caillemer in 'Mémoires de l'académie de Lyon', XX. XXI; in Nrh. III.
Calisse C., Il diritto di Teodosio in Italia. Annuario della università di Macerata 1888/89.
Capit. = Capitularia.

- Chind. = Chindasvindus.
Collectio librorum Anteiustinianei in usum scholarum ediderunt Krueger, Mommsen, Studemund, I sq., 1891 sq.
Collection de documents inédits sur l'histoire de la France, Paris 1835 sq.
comm. min. Berol. = Sitzungsberichte der kgl. preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin.
comm. min. Monac. = Sitzungsberichte der kgl. bayrischen Akademie der Wissenschaften zu München, philos.-philol. und hist. Klasse.
comm. min. Vind. = Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, phil.-hist. Klasse.
Conrat I = Conrat M., Geschichte der Quellen und Litteratur des römischen Rechts im früheren Mittelalter, I. Leipzig 1889.
Conrat M., Die epitome Exactis regibus, Berlin 1884.
Conrat M., Der Pandekten- und Institutionen-Auszug der britischen Dekretalensammlung als Quelle des Ivo, Berlin 1887.
Conrat in NA. XV. XXIV; in ZfRG.¹ IX.
Dacherius (D'Achéry), Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum etc., I sq., ed. nov. Paris 1723.
Dahn F., Die Könige der Germanen, I sq., Würzburg 1861 sq.
Denifle H., Die Universitäten des Mittelalters bis 1400, I. Berlin 1885.
Digesto Italiano, I sq., Torino 1881 sq.
Durig J., Ueber die staatsrechtlichen Beziehungen des italienischen Landestheiles von Tirol zu Deutschland und Tirol, Innsbruck 1864.
Ep. = Epitome.
Ep. Aeg. = Epitome Aegidii.
Ep. Guelf. = Epitome Guelferbitana.
Ep. Mon. = Epitome Monachi.
Ep. Paris. = Epitome Parisiensis (cod. Paris. 10753).
Eur. = Euricus.
Festgaben zu Ehren Max Büdingers, Innsbruck 1898.
Ficker J., Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens, I sq., Innsbruck 1868 sq.
Ficker J. in comm. min. Vind. LXVII; in IOeGF. tom. suppl. II.
Fitting, Brachylogus = Fitting H., Ueber die Heimath und das Alter des sogenannten Brachylogus, Berlin 1880.
Fitting, Anfänge = Fitting H., Die Anfänge der Rechtsschule zu Bologna, Berlin 1888.
Fitting in ZfRG. XI, in ZfRG.¹ VI. VII. IX.
Flach = Flach J., Études critiques sur l'histoire du droit Romain au moyen age avec textes inédits, Paris 1889.
Fournier P. in Ann. Grat., XI. XIII; in 'Bibliothèque de l'école des chartes', LVII. LVIII; in 'Mélanges d'archéologie et d'histoire', XIV; in Mélanges J. Havet; in Nrh. XI.
Fournier, Ivo = Fournier P., Les collections canoniques attribuées à Yves de Chartres in 'Bibliothèque de l'école des chartes', LVII. LVIII.
fr. fragm. = fragmentum.
Friedberg Ae., Corpus iuris canonici, I. II., Lipsiae 1881.
Gai = Gaius.
Gallia christiana in provincias ecclesiasticas distributa, ed. II., Paris 1715 sq.
Gaudenzi in ZfRG.² VII.
Guérard, Cartulaire de l'abbaye de S. Victor de Marseille, I sq., Paris 1857.
Giraud Ch., Essai sur l'histoire du droit Français au moyen age, I sq., Paris 1846.
Glasson = Glasson E., Histoire du droit et des institutions de la France, I sq., Paris 1887 sq.
Greg. = Gregorianus.
Gundlach in 'Zeitschrift für Kirchengeschichte', X.

- Haenel G., *Codices Gregorianus, Hermogenianus, Theodosianus*, Bonnae 1842.
Haenel G., *Novellae constitutiones imperatorum etc.*, Bonnae 1844.
Haenel in 'Berichte der sächs. Gesellschaft der Wissenschaften', IV.
Haenel LRV. = Haenel G., *Lex Romana Visigothorum*, Lipsiae 1849.
Halban = Halban A. v., *Das römische Recht in den germanischen Volksstaaten*, I sq.,
Breslau 1899 sq.
Halban in 'Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht', V.
Harduin I, *Collectio regia maxima conciliorum*, I sq., Paris 1715.
Herm. = Hermogenianus.
Hinschius P., *Decretales Pseudo-Isidorianae et capitula Angilramni*, Lipsiae 1863.
Hinschius P., *Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten*, I sq., Berlin 1869 sq.
Hübner in *ZfRG.*² XII add.
Hüffer H., *Beiträge zur Geschichte der Quellen des Kirchenrechtes*, Münster 1862.
- int. = interpretatio.
IOeGF. = Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Innsbruck.
Jung E., *Römer und Romanen in den Donauländern*, Innsbruck 1877.
Iust. = Iustinianus codex ed. Krueger.
- Kayser, *Placidus von Nonantula*, Inaugural-Dissertation, Kiel 1888.
Kiener F., *Verfassungsgeschichte der Provence etc.*, Leipzig 1900.
- L. = Lex.
Liebermann F., *Ueber das englische Rechtsbuch leges Henrici*, Halle 1901.
LL. = Leges.
Loening E. = Loening E., *Geschichte des deutschen Kirchenrechtes*, I sq., Strassburg 1878.
L. Rib. = Lex Ribuaria ed. Sohm.
LRV. = Lex Romana Visigothorum ed. Haenel.
LV. = Leges Visigothorum ed. Zeumer.
- Maassen, *Concilia = Concilia aevi Merovingici* ed. Maassen in *M. G. LL. sectio III. I.*
Maassen, *Geschichte = Maassen Fr., Geschichte der Quellen und der Litteratur des kanonischen Rechts*, I. Graz 1871.
Maassen in *comm. min. Vind. XXXI. LXXXIV. XCII*; in 'Jahrbücher des gemeinen Rechts', II; in 'Kritische Vierteljahrsschrift', V.
Mabillon I., *Acta sanctorum ordinis s. Benedicti etc.*, Lut.-Paris. 1668 sq.
Mabillon I., *Vetera analecta sive collectio veterum aliquot operum etc.*, ed. nova Paris 1723.
Maior. = Maiorianus.
Mansi = Mansi I., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. Florentiae et Venetiis*, I sq., 1757 sq.
Marc. = Marcianus.
Martène E. et Durand A., *Veterum scriptorum etc. amplissima collectio*, I sq., Paris 1724 sq.
Martène E. et Durand A., *Thesaurus novus anecdotorum*, I sq., Lut.-Paris 1717.
Marion I., *Cartulaires de l'église cathédrale de Grenoble*, Paris 1869.
Martinucci P., *Deusdedit presb. Card. collectio canonum e codice Vaticano*, Venetiis 1869.
Mayer E., *Zur Entstehung der lex Ribuaria*, München 1886.
Meibom V. v., *Das deutsche Pfandrecht*, Marburg 1867.
Mélanges Julien Havet, Paris 1895.
Merkel I., *De republica Alamannorum*, Berlin 1849.
Merkel in *M. G. LL. III*; in *A. XI.*
Migne, *Patrol. lat. = Migne I. P., Patrologia latina*, I sq., Paris 1844 sq.
M. G. = *Monumenta Germaniae historica*, Hannoverae-Berolini 1829 sq.
Scriptores rerum Merovingicarum, I sq.
Scriptores, I sq.

- Libelli de lite imperatorum et pontificum saec. XI. et XII. conscripti, I. II. III.
Leges (LL.), I sq.
Legum sectio I. Leges nationum Germanicarum, I sq.
Legum sectio II. Capitularia regum Francorum, I. II.
Legum sectio III. Concilia I.
Legum sectio V. Formulae.
Moris et Blanc, Cartulaire de l'abbaye de Lérins, Lérins 1883.
- NA. = Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, Hannover 1876 sq.
Neumeyer C., Die gemeinrechtliche Entwicklung des internationalen Privatrechtes und Strafrechtes bis Bartolus, München 1901.
Nov. = Novella.
Nrh. = Nouvelle revue historique de droit Français et étranger, Paris. 1877 sq.
- Pardessus I. M., Diplomata chartae epistolae etc., I. II, Lut.-Paris. 1843 sq.
Patetta F., Le ordalie, Torino 1890.
Patetta in AG. XLVII et LIII; in Atti Tor. XXV et XXVIII; in Digesto Italiano V; in Riv. It. XII.
Paul. = Paulus.
pr. = principium.
- Recc. = Reccesvindus.
Richter Ae., Beiträge zur Kenntnis der Quellen des kanonischen Rechts, Leipzig 1834.
Riv. It. = Rivista Italiana per le scienze giuridiche, Roma 1886 sq.
Rockinger in comm. min. Monac. 1884.
- Salis in M. G. LL. sectio I. II; in ZfRG.² VI.
Salvioli manuale² = Salvioli G., Manuale di storia del diritto italiano, ed. III., Torino 1899.
Sav.² = Savigny C. F. v., Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter, 2. Aufl., I—VII, Heidelberg 1834 sq.
Scherer R. v., Ueber das Eherecht bei Benediktus Levita und Pseudo-Isidorus, Graz 1879.
Scherer R. v., Handbuch des Kirchenrechtes, I. II., Graz 1886 sq.
Schmidt in ZfRG.² IX. XI. XVI.
Schroeder⁴ = Schroeder R., Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, 4. Aufl., Leipzig 1902.
Schrörs H., Hinkmar Erzbischof von Rheims, Freiburg 1884.
Schulte F., Geschichte der Quellen und Litteratur des kanonischen Rechts, I sq., Stuttgart 1880 sq.
Schulte in comm. min. Vind. LVII. LXIV. LXVIII. CXVII.
Schum in 'Jahrbücher der kgl. Akademie gemeinn. Wissenschaften'. Neue Folge, VIII.
Schupfer manuale² = Schupfer F., Manuale di storia del diritto italiano, ed. III., 1904.
Schupfer in Atti della R. accademia dei Lincei, classe di scienze morali, S. IV. III/1. VI/1. VII/1.
Seckel E. in NA. XX. XXVI.
Sev. = Severus.
Simson B., Entstehung der Pseudo-Isidorischen Fälschung etc., Leipzig 1836.
Sirmondus I., Hincmari Remensis opera, I. II., Lut.-Paris. 1645.
Sirm. = constitutio Sirmondiana.
Singer H., Die Summa magistri Rufini, Paderborn 1902.
Singer H. in 'Archiv für katholisches Kirchenrecht', LXXIII.
Sohm R. in ZfRG. V.
Specht F. A., Geschichte des Unterrichtswesens in Deutschland von den ältesten Zeiten bis zum 19. Jahrhundert, Stuttgart 1885.
Spicilegium Romanum ed. Aug. Mai, Roma 1839 sq.
Stobbe = Stobbe O., Geschichte der deutschen Rechtsquellen, I. II., Leipzig 1860 sq.
Stouff = Stouff L., Étude sur le principe de la personnalité des lois etc., Paris 1894.

- Tardif A., Coutumes de Toulouse, Paris 1884.
Tardif A., Le droit privé au XIIIe siècle, Paris 1886.
Tardif DC. = Tardif A., Histoire des sources du droit canonique, Paris 1887.
Tardif OR. = Tardif A., Histoire des sources du droit Français, Paris 1890.
Thaner F. in comm. min. Vind. LXXXIX.
Theod. I = Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis ed. Th. Mommsen, Berol. 1905.
Theod. II = Leges novellae ad Theodosianum pertinentes ed. Paul. M. Meyer, Berol. 1905.
Traube in NA. XXVII.

U. = Usatici Barchinoniae ed. Giraud.

(Vaissette) Histoire générale de Languedoc, I sq., Paris 1730 sq.
Val. = Valentinianus.
Voltolini in Festgaben; in IOeGF. tom. suppl. II.

Waitz ²VI = Waitz G., Deutsche Verfassungsgeschichte, VI, 2. Aufl. bearbeitet von G. Seeliger, Berlin 1896.
Wagner in ZfRG.² IV.
Wartmann H., Urkundenbuch der Abtei St. Gallen, I sq., Zürich 1863 sq.
Wasserschleben F. G. A., Reginonis abb. Prum. de synodalibus causis etc., Lipsiae 1840.
Wasserschleben H., Beiträge zur Geschichte der vorgratianischen Kirchenrechtsquellen, Leipzig 1839.
Werminghoff in M. G. Legum sectio II. Capit. II; in NA. XXVI.

Xenia Būdingero oblata vide Festgaben.

Zanetti G. L., La legge Romana retica-coirese e udinese, Milano 1899.
Zeumer Form. = Formulae Merovingici et Karolini aevi ed. Zeumer in M. G. LL. sectio V.
Zeumer LV. = Leges Visigothorum ed. Zeumer in M. G. LL. sectio I.
Zeumer in NA. XII. XXIII—XXVII; in ZfRG.² IX.
ZfRG. = Zeitschrift für Rechtsgeschichte.
ZfRG.¹ = Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Rom. Abth.
ZfRG.² = Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abth.

Corrigenda.

- p. CCCXV, 11 et 14: Gai.
p. CCCXXIII, 7: Br. Th. VIII, 5, 1.
p. CCCXXV²: 1—6; 6; 8, 1.
p. CCCXLII, 32: 6, 5.
p. CCCXLII, 35: Nannetensi.
-